T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTİK YUNAN HEYKELTIRAŞLIĞINDA SPORCU İKONOGRAFİSİ

Muhammed Serhat SEVİK

Danışman
Doç. Dr. Onur GÜLBAY

İZMİR - 2021

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTİK YUNAN HEYKELTIRAŞLIĞINDA SPORCU İKONOGRAFİSİ

Muhammed Serhat SEVİK

Danışman
Doç. Dr. Onur GÜLBAY

İZMİR - 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Antik Yunan Heykeltıraşlığında Sporcu İkonografisi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
…./ …./ …..
Muhammed Serhat SEVİK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Antik Yunan Heykeltıraşlığında Sporcu İkonografisi

Muhammed Serhat SEVİK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Antik Yunan'da spor kültürünün organize edilerek gelişmesi, günümüzde de uygulanan Olimpiyatlar' ın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Her yılın belli zamanlarında uygulanan peridoslar, Antik Yunan toplumu için spor ve sporcuya karşı popülerliği arttırmıştır. Spor olgusu ya da fiziksel kültür, Yunan Heykeltıraşlığını güçlü bir şekilde etkilemiş ve sporcu ikonografisinin gelişmesini sağlamıştır. Bu çalışma spor kültürünün Antik Yunan toplumundan önce Yakındoğu, Antik Mısır, Akdeniz ve Ege Adaları Kültürleri üzerinde geçirdiği evreleri ve arkeolojik olarak yansımalarını aktarmayı amaçlamaktadır. Antik Yunan toplumunda spor organizasyonlarının sosyal işlevleri, branşları ve sporun toplumsal temelleri üzerinde durmaktadır. Son olarak Antik Yunan'da özellikle tanrı ve insan heykellerinde sıklıkla karşılaşılan sporcu ikonografisi tematik ayrımlar yapılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, Spor, Sporcu, İkonografi, Heykel

ABSTRACT

Master's Thesis

Athletic Iconography on Ancient Greek Sculpture

Muhammed Serhat SEVİK

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

The organization and development of sports culture in ancient Greece led to the emergence of the Olympics, which are still practiced today. Peridos applied at certain times of the year increased the popularity of the sports and athletes in ancient Greek society. The sports phenomenon or the physical culture made a significant impact on greek sculpture and inspired athlete iconography. This study aims first to survey the stages and archaeological reflections of sports culture in the Near East, Ancient Egypt, Mediterranean, and Aegean Islands Cultures before the Ancient Greeks. Further, It investigates the social function of athletic organizations, their branches, and sports' keystones in Ancient Greek society. Finally, Athlete iconography, which is frequently encountered especially in the statues of gods and men in Ancient Greece, has been evaluated with thematic distinctions.

KeyWords: Ancient Greek, Sports, Athlete, Iconography, Sculpture

ANTİK YUNAN HEYKELTIRAŞLIĞINDA SPORCU İKONOGRAFİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI		
YEMİN METNİ		iii
ÖZET		iv
ABSTRACT		v
İÇİNDEKİLER		vi
KISALTMALAR		viii
ŞEKİLLER LİSTESİ		ix
GİRİŞ		1
BİRİNCİ BÖLÜM		
ANTİK YUNAN ÖNCESİ SPOR VE SPORCU		
1.1.	ANTİK YAKIN DOĞU VE SPOR KÜLTÜRÜ	5
1.2.	ANADOLU VE AKDENİZ COĞRAFYASINDA SPOR	18
İKİNCİ BÖLÜM		
ANTİK YUNAN'DA SPOR		
2.1.	İLK ORGANİZASYONLAR VE OLİMPİYATLAR	29
	2.1.1. Olympia	34
	2.1.2. Pythia	39
	2.1.3. Isthmia	42
	2.1.4. Nemea	43
2.2.	SPOR DİSİPLİNLERİ	45
	2.2.1. Koşu Yarışları	46
	2.2.2. Güreş	50
	2.2.3. Boks	52

2.2.4. Pankrasyon-Karma Dövüş 54
2.2.5. Beşli Yarışma (Pentathlon) 56
2.2.6. Atlı Yarışlar 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANTİK YUNAN'DA SPORCU İKONOGRAFİSİ

3.1 SPORCU İKONOGRAFİSİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ 64
3.2. SPORCU İKONOGRAFİSİNİN HEYKELTIRAŞLIK ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI 75
3.2.1. Branş Odaklı-Disiplin İkonografisi 77
3.2.2. Zafer ve Mağlubiyet İkonografisi 98
3.2.3. Politik İkonografi 105

SONUÇ 110

KAYNAKÇA 115

KISALTMALAR

MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
AJA	American Journal Archaeology

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gılgamış Destanı'nın Yazılı Olduğu Tablet Parçası s. 6
Şekil 2: Khafaji Tapınağı'ndan Plastik Taş Plaka s. 8
Şekil 3: Başlarında Ritüel Kabı Taşıyan Güreşçiler Figürini s. 9
Şekil 4: Bir Çift Boksör, Hazırlık Yapan Sporcu ve Spor Eğitmeni s. 12
Şekil 5: Tutankhamon Savaş Sahnesi s. 16
Şekil 6: Ben-i Hassan Mezarlığı'ndaki Duvar Fresklerinden Ayrıntı s. 17
Şekil 7: Thera Boksörleri Duvar Freski s. 22
Şekil 8: Hagia Triada Ritüel Vazosu s. 24
Şekil 9: Toreador Freski s. 25
Şekil 10: Evans ve Younger'ın Karşılaştırmalı Boğa Atlayışı Önerileri s. 27
Şekil 11: Peloponnessos Yarımadası ve Delphi'yi Gösteren Harita s. 33
Şekil 12: Siyah Figür Seramiği Üzerinde Elinde Sivri Uçlu Sopasıyla Bekleyen Hellonidikai s. 38
Şekil 13: Pythia Oyunları'nın Yapıldığı Hellenistik Delphi Stadionu s. 41
Şekil 14: Uzun ve Kısa Mesafe Koşucuları Arasındaki İkonografik Farklılıklar s. 48
Şekil 15: Nemea Stadion'unda Hsyplex Sisteminin Yeniden Canlandırılması ve Kullanımı s. 49
Şekil 16: Systasis Pozisyonu'nun Yapıldığı Erken Klasik Dönem Kabartması s. 51
Şekil 17: Panathenik Amphora Üzerinde Üç Boksör ve Bir Eğitmen Ayrıntısı s. 53
Şekil 18: Panathenik Amphora Üzerinde Pankreasyon-Karma Dövüş Sahnesi s. 55
Şekil 19: Pentathlon Sporcularının Aletleriyle Birlikte Gösterimi s. 56
Şekil 20: Halterlerle Uzun Atlama Pozisyonlarının Gösterimi s. 57
Şekil 21: Kırmızı Figürlü Bir Pyskter Üzerinde Betimlenmiş

Mızrak Atmaya Hazırlanan Sporcu s. 58
Şekil 22: Siyah Figürlü Bir Vazo Üzerinde Atlı Yarış Disiplininin Betimlenmesi s. 60
Şekil 23: Delphi Arabacısı s. 79
Şekil 24: Delphi Arabacısı'nın Portre Detayı s. 80
Şekil 25: Diskobolos Lancelotti s. 81
Şekil 26: Euphoros Mezar Steli s. 83
Şekil 27: Polykletios'un Doryphoros Heykeli s. 85
Şekil 28: Yağ Döken Atlet Heykeli s. 87
Şekil 29: Narkissos Heykeli s. 88
Şekil 30: Dinlenen Ephebos Heykeli s. 89
Şekil 31: Lysippos'un Apoxyomenos Heykeli s. 91
Şekil 32: Antikythera Genci Heykeli s. 93
Şekil 33: Olympia Boksörü s. 94
Şekil 34: İllissos Mezar Steli s. 95
Şekil 35: Uffizi Güreşçileri Heykel Grubu s. 96
Şekil 36: Artemision Jokeyi Heykeli s. 97
Şekil 37: Artemision Jokeyi'nin Yüz Detayı s. 98
Şekil 38: Polykeitos'un Diadoumenos Heykeli s. 99
Şekil 39: Wesmacott Atleti Heykeli s. 101
Şekil 40: Diadoumenos Farnese Heykeli s. 102
Şekil 41: Terme Boksörü Heykeli s. 104
Şekil 42: Terme Boksörü Heykeli Yüz Detayı s. 104
Şekil 43: Olympia Philippeion Anıtı Rekonstrüksiyonu s. 106
Şekil 44: Daochos Heykel Grubu s. 108

GİRİŞ

Antik Yunan Heykeltraşlığı üzerine uzun soluklu ve kapsamlı araştırmalar yapılmış olsa da çok az sayıda çalışma sporcu ikonografisine odaklanmıştır. Tanrı heykellerinden portrelere kadar birçok eserde öne çıkan sporcu ikonografisi, Klasik Dönem'le birlikte adeta Yunan Dünyası'nda vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Bu konunun özellikle ülkemizde yeterince irdelenmemiş olması ve az sayıdaki yayınla birlikte yabancı literatürün de konunun sosyal bağlamını öne çıkarmıyor oluşu, güncel bir çalışmanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksiklik sebebiyle literatürdeki boşluğun doldurulmasını ve Türkçe kapsamlı bir çalışmanın hazırlanmasını amaçlamaktadır.

Sporcu ikonografisinin kökenleri ve farklı coğrafyalardaki gelişiminin anlaşılması için tezin birinci bölümünde Spor kültürünün ortaya çıkışı ve gelişme safhaları incelenmiştir. Bu amaç kapsamında, Antik Yunan'dan önce oyun ve spor kültürünün geçirdiği evreler arkeolojik buluntular ve yazılı belgelerle birlikte değerlendirilmiştir. Yakındoğu ve Akdeniz dünyasında sporun özellikle yöneticiler ve halk üzerindeki etkisi irdelenerek toplumsal anlamda nasıl bir karşılığı olduğu, sporun ve sporcunun toplumda nasıl bir konumda yer aldığı araştırılmıştır. Mısır'da Beni Hasan ve Saqqara gibi mezarlık alanlarının duvar fresklerinde spor ve sporcuların günlük hayattaki rollerin aktarılmasını üzerinde durulmuş, duvarlarda resmedilen fiziksel aktivitelerin kültürel olarak ne kadar önemli bir toplumsal değer olduğu anlatılmıştır. Yakındoğu'dan sonra özellikle Antik Yunan Dünyası'nın coğrafi olarak da en çok etkileşimde bulunduğu Anadolu ve Ege Adaları da birinci bölümde ele alınmıştır. Özellikle Orta Anadolu (Hitit) ve Girit (Minos) özelinde toplumun sporla olan ilişkisi ve spora karşı olan tutumu yine arkeolojik materyal bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bağlam üzerinden Hititlerde daha çok dinsel temelli olan atletik faaliyetlerin dinsel ritüellerle birlikte geliştiği ve materyal kültür üzerine bu konseptle yansıtıldığı anlatılmıştır. Ege Adaları'nda ise spor kültürü duvar freskleri ve daha çok seramik bezemeleri üzerinden toplumsal irdelenmesi yapılmıştır. Ege Adaları'nda özellikle fiziksel faaliyetlerin çeşitlendiği ve böylece Antik Yunan Spor Kültürünün bu şekilde temellenmiş olabileceği aktarılmıştır. İlk bölümde sporun bir kültürel

etkinlik olarak nasıl geliştiği ve kronolojik olarak Akdeniz Havzasına nasıl yayıldığı arka planda aktarılmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde spor kültürünün Antik Yunan coğrafyasına nasıl yansıdığı ve toplumsal yaşama nasıl etki ettiğiyle birlikte, organizasyonlara dönüşen fiziksel aktivitelerde hangi branşların nasıl uygulandığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Olimpiyatların geleneksel başlangıcı olarak kabul edilen MÖ 776 tarihi arkeolojik verilerle birebir uyum göstermemekle birlikte, yapılan kazılar Olympia' da başlayan ilk spor organizasyonlarının en erken MÖ 720 tarihlerinde yapılmış olabileceğini göstermektedir.[1]

Sporun Antik Yunan'da başladığı düşüncesinin yerine asıl üzerinde durulması gereken konunun, Antik Yunan'da spor kültürünün kurumsallaşarak büyük çaplı organizasyonlar haline gelmesi olduğu vurgulanmıştır. Spor Kültürünün yarattığı fiziksel koşulların kutsal alanlara olan etkisinin arkeolojik veriler yardımıyla irdelenmiş ve kent mimarisine olan ilişkisine de değinilmiştir. Olympia'daki oyunlarında gelişmeye başlayan organizasyon kültürünün, kronolojik olarak Delphi'de Pythia Oyunları, Korinth'te Isthmia Oyunları ve Nemea'da Nemea Oyunları olarak dört büyük organizasyon şeklinde devam ettirildiği aktarılmıştır. Oyunların içerik olarak ritüellerle başladığı, bu oyunlar sırasında birtakım heyetler sayesinde barış ortamının oluşturulduğu, bu barış ortamı sayesinde de toplumsal olarak Antik Yunan'da panhellenik bir hava oluştuğu anlatılmıştır. Bu panhellenik havayla birlikte dinsel temeller üzerine yükselen spor kültürünün popülerleşerek daha fazla kitleye hitap ettiği bu sayede de dinsel temellerinden sonraki zamanlarda ayrılabilmesine imkan verecek koşulların oluşmaya başladığının üzerinde durulmuştur. Spor kültürünün bu konu açısından branşları ve yapılan etkinlik türleri arkeolojik açıdan incelenmiştir. Antik Yunan'da hangi branşların var olduğu ve nasıl uygulandığı ayrıntılı bir şekilde aktarıldıktan sonra, çalışmanın üçüncü bölümünde Antik Yunan'da Sporcu İkonografisi konusu açıklanmıştır. Bu kapsamda sporun tamamen toplumsal bağlam üzerinden yansımaları üçüncü bölümün ilk alt başlığı içinde aktarılmıştır. İkonografik temsillere yansımadan önce önemli olan konulardan biri sosyal ve günlük hayat anlamında sporun ve sporcunun nasıl algılandığıdır. Bu bağlamda sporcu ikonografisinin toplum üzerindeki karşılığı örneklemeler üzerinden açıklanmıştır.

[1] Christesen, Victor List, ss. 146-167

Sosyal statü anlamında sporcuların büyük çoğunlukla aristokrat ailelerden yetiştirildiği bunun da ekonomik ve toplumsal olarak iki sebebi olduğu açıklanmıştır. Ekonomik olarak kişinin spor yapabilmesi ve sporcu olabilmesi için yeterli boş zamana sahip olması ve günlük hayatının büyük bir bölümünü bu amaçla harcaması gerektiği anlatılmıştır. Bunun da zengin ve varlıklı ailelerden sporcu yetiştirilmesine sebep olduğu aktarılmıştır. Toplumsal olarak ise bu konunun kutsallığa dayandırıldığı ve tanrılar onuruna yapılan festival ya da organizasyonlarda sadece asil kişilerin kahramanlar gibi ödüllendirilebileceği, bu şerefe sadece belli bir kesimin layık olabileceği fikrinin diğer toplumsal tabakaları saf dışı bırakarak, spor ve sporcu kültürü üzerinde nasıl etkilere yol açtığı anlatılmıştır. Bununla birlikte kutsal alanlarda ve kentlerde bulunan gymnasion ve stadion gibi yapılara girişlerin yasak olmamasına rağmen sadece belli kesimin kullanabildiği de aktarılmıştır. Ancak belli kesimlere hitap etse de Atina örneği üzerinden Antik Yunan'da sporun farkındalık yaratarak toplum üzerinde eşitlik kavramının gelişmesine ve böylece demokratikleşme sürecine olan etkisi aktarılmıştır. Toplumun eşit şartlar altında ve liyakata bağlı meritokratik sistemle tanışmasının toplumsal yapıya olan etkisi arkeolojik ve tarihsel olaylarla birlikte açıklanmıştır. Sporun toplumu bir arada durmaya teşvik etmesi ve böylece beraberlik bilinciyle birlikte daha fazla haklara sahip olmaya başlayan vatandaş sisteminin oluşması anlatılmıştır. Bu konu üzerinde bahsedilen tüm toplumsal bağlamın günümüz şartlarının da göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiği ve antik dönemlerle günümüz arasında toplumsal açıdan benzer durumların yaşandığı örnekler üzerinden açıklanmıştır.

Sporcu ikonografisinin toplumsal temellerinin ardından heykeltıraşlık üzerine yansımaları aynı bölümün ikinci alt başlığını oluşturmaktadır. Heykeltıraşlık eserleri üzerinden spor kültürüyle olan ilişkiler göz önüne alınarak duruş, amaç ve konu farklılıklarından dolayı Disiplin, Zafer-Mağlubiyet ve Politik İkonografi alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Klasik dönemle başlayan hareket unsurunun sporcu ikonografisinin temeli olduğu ve böylece bu tarihlerden itibaren heykel örneklerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar Disiplin ikonografisinin sporcuların hangi branşlarla uğraştıkları ve spor anlarında vermiş oldukları portre ifadelerinin son derece durağan, sanki yaptıkları kutsal görevden dolayı mütevazi duruşlarını yansıttıkları açıklanmıştır. Zafer ve Mağlubiyet alt başlığında ise heykel sanatında

gelişmeye başlayan ideal yüz hatlarından karakteristik yüz hatlarına geçiş teması gösterdiği üzerinde durulmuştur. Toplumun örnek alacağı ve ideal kişi hatlarının yansıtılacağı sporcu heykellerinin aynı zamanda çıplak yapılarak kahraman veya tanrısal kültlerde olduğu gibi görülmelerinin esas olduğu açıklanmıştır. Son olarak politik ikonografi başlığı altında spor kültürünün arka planında işleyen propaganda faaliyetlerine yönelik mesajlar ele alınmıştır. Sporcu ikonografisinin realist portre özellikleriyle birleştirilmesiyle yöneticilerin kutsal alanlara yaptırdıkları anıtlarla kendilerini ve ailelerini sporcuymuş gibi yansıtarak siyasi amaçlarla hareket ettikleri, modern göndermeler de yapılarak sporcu ikonografisinin toplum üzerinde ne tür etkilere sahip olduğu açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ANTİK YUNAN ÖNCESİ SPOR VE SPORCU

Doğada insan etkisinin artmaya başladığı Prehistorik çağlardan bu yana özellikle sporun nasıl doğduğu ve toplumdaki yerini nasıl kabul ettirdiğine dair bilgiler son derece kısıtlıdır. Ancak toplumların spor kavranmına olan yaklaşımları temelde oyun kültürü ile açıklanabilmektedir. Yeni doğmuş bireyler tarafından dahi uygulanabilen oyun kavramı, giderek değişen sosyal yapıyla beraber şekillenmeye başlamıştır. Bu sebeple toplulukların oyunu belli ahlaksal ve yaşam standartları içerisine oturtmasıyla beraber toplumsal bir gereklilik ve ihtiyaç haline dönüşmesi, artık oyun kavramını belirli çerçeveler içerisine oturtarak spor kavramının doğmasına olanak sağlamıştır.[2]

Paleolitik dönem insanları spor ya da yarışma ruhundan ziyade avcı-toplayıcı yaşam tarzının getirisi olarak edinmiş oldukları fiziksel güçlerini üstünlük olarak kullanmışlardır.[3] Neolitik Dönem ile beraber artan yerleşik hayat düzeni toplumsal yapının değişmesi ve sosyal organizasyonların giderek artmasına yol açmıştır. Değişen toplumsal alışkanlıklar, belirli ödüller doğrultusunda bir ya da daha fazla kişiden oluşan grupların rekabetini amaçlayan mücadelelere zemin hazırlamıştır. Günümüzde dahi bu şekilde ifade edilebilecek olan spor kavramı, yerleşik yaşamın ortaya çıktığı ilk andan itibaren içinde bulunduğu toplumun kültürüne bağlı olarak gelişim göstermektedir.[4]

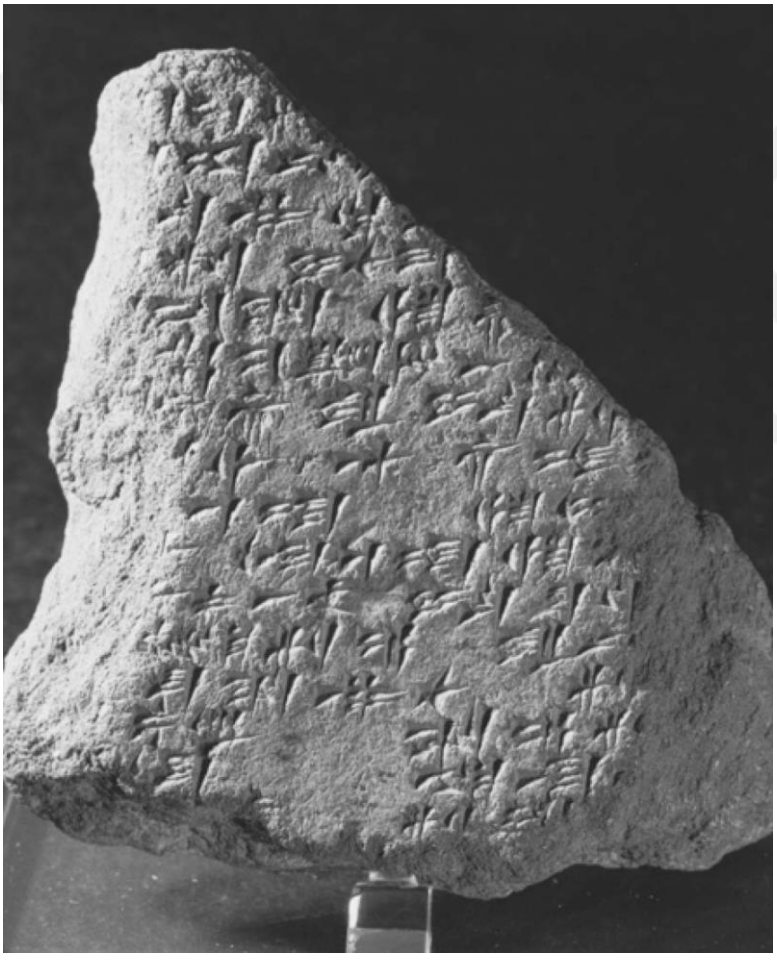
1.1. ANTİK YAKIN DOĞU VE SPOR KÜLTÜRÜ

Spor kültürünün sosyal temelleriyle birlikte toplum üzerindeki rolünü izleyebileceğimiz ilk kaynak edebi metinlerdir.[5] Yazının ortaya çıkışıyla beraber sportif faaliyetlerle ilişkilendirilebilecek en erken bilgi aktarımını, MÖ 3. binyıl

[2] Johan Huizinga, **Homo Ludens**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Yedinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 17-26
[3] Donald G. Kyle, **Sport and Spectacle in the Ancient World**, Second Edition, London, Blackwell Publishing, 2015, ss. 22-23
[4] Véra Olivovà, **Sports and Games in the Ancient World,** London, Orbis Publushing Limited, 1984, ss. 11-13
[5] Deane A. Lamont, "Running Phenomena in Ancient Sumer", **Journal of Sport History**, Cilt: 22, Sayı: 03, University of Illinois Press, 1995, ss. 207-208

başında Mezopotamya coğrafyasında hüküm sürmüş olan Sümer'in efsanevi kralı Gılgamış'ın Enkidu ile olan fiziksel mücadelesini aktaran belgelerde görebilmekteyiz.[6] Çivi yazılı kil tabletler üzerinde yer alan Uruk kentinin kurucu kralı olarak üstün fiziksel nitelikleri ile üçte biri kahraman, üçte ikisi tanrı olarak anılan Gılgamış, Akad, Babil, Asur gibi diğer kültürlerde de biçimsel olarak farklı gösterimlere dönüşmüş olsa da içerik olarak aynı mitoslar üzerinde temellendirilmişlerdir.[7] (Şekil 1)

Şekil 1: Gılgamış Destanı'nın Yazılı Olduğu Tablet Parçası.

Kaynak: Crowther, s. 16.

[6] Nigel B. Crowther, **Sport in Ancient Times**, Westport, 2007, ss. 15-19; Kyle, ss. 24-25; Ake W. Sjöberg, "'Trials of Strength'. Athletics in Mesopotamia," **Expedition**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1985, ss.7–9
[7] Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 68-71; Crowther, ss. 68-73; Kyle, ss. 24-25

MÖ 668 ile MÖ 627 yılları arasında kurulmuş olan Ninova kentinde ki Ashurbanipal kütüphanesinden ele geçen tabletlerin 3. bölümünde anlatılan destan, kil tabletlerin bir kısmının zarar görmesinden dolayı tam olarak okunamamıştır.[8] Bu tabletlere göre; Gılgamış, kendisine gök tanrısı Anu tarafından vahşi hayvanlar arasında yaşadıktan sonra ceza olarak gönderilmiş olan Enkidu ile hem fiziksel kabiliyet hem de güç açısından iki yenilmez olarak karşılaşmışlardır. Ur kentine giderek krala meydan okuyan Enkidu Gılgamış ile bel ya da kemer güreşi olarak ifade edilebilecek ikili bir müsabakaya girmiştir. Tabletlerdeki ifadelere göre Kral, vahşi rakibini belindeki kemerinden kavrayarak baş hizasına kadar kaldırıp yere vurmuştur. Yüzüstü olarak yere serdiği Enkidu' nun sırtına çıkan Gılgamış, rakibinin ayağını bel hizasına kadar bükerek pes etmeye zorladığı anlatılmıştır[9]. Bu müsabakadan sonra zaferle ayrılan Gılgamış, Uruk halkı üzerindeki etkinliğini arttırmış ve Enkidu ile birbirlerine olan saygılarından ötürü arkadaşça bir birlikteliğe ulaşmışlardır.[10]

Edebi metinler aracılığıyla aktarılmış olan bu anlatım şekli sadece çivi yazılı tabletlerde kalmayıp arkeolojik buluntularla da desteklenmiştir. En erken örneklerine üçüncü binyıl başlarına tarihlendirilen oval biçimli Khafaji tapınağı yakınlarında ele geçmiş taş bir plaka üzerindeki kabartmalardır. Üst bölümü zarar görmüş olan eserde, figürler birbirlerini kavrayarak sarılmış pozisyonda hepsinin bir bacakları önde birbirlerine doğru hamle yapar halde iki yana ayrılmış olan toplamda dört kişi yer almaktadır. Eserden de görülebildiği üzere bacak aralarından geçerek bellerine dolamış oldukları kuşak aracılığıyla "kemer güreşi" yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca eser Sümer dönemi ile ilgili ilk taş eser olabileceği tartışmalarında da yer almıştır.[11] (Şekil 2)

Bir başka örnekte ise yine benzer bir ikonografik şemayla kemer güreşi yapmakta olan bakırdan yapılmış iki figür görülmektedir. Karşılıklı duran iki figürün dizden kırılmış halde sol bacakları önde, sağ bacakları gergin olarak arkada, kemerlerinden tutmak suretiyle üst gövdeleri zemine 45 derecelik bir açıyla

[8] Jeanette C. Fincke, "The British Museum's Ashurbanipal Library Project", **Iraq**, Sayı: 66, 2004, ss. 55-60; Kyle, s. 24; David G. McComb, **Sports in World History,** Routledge Taylor & Francis Inc., New York, 2004, s. 11

[9] Kyle, s. 25; Crowther, s. 16; McComb, ss. 11-13

[10] Köroğlu, s. 71; Crowther, ss. 15-16; Kyle, s. 25; Olivovà, ss. 21-39; Danny P. Jackson, **Gılgamış Destanı**, çev. Ahmet Antmen, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016, ss. 15-18

[11] Harriet Crawford, **Sümer ve Sümerler**, çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2015, ss. 160-184

birbirlerine doğru kafaları yan yana gelecek şekilde uzandıkları görülmektedir. Kafalarının üzerinde adak olduklarını düşündürecek şekilde açık ağızlı kase bulunmaktadır. Oval Khafaji-Nintu tapınağında bulunmuş olan eser üçüncü binyıl başlarına tarihlendirilmiştir.[12] Bu ilk örneklerle beraber 3. Binyıl başlarından itibaren bu tür güç temalı gösterilerin edebiyat ve sanatla birlikte aktarılmasının toplum üzerindeki yarattığı etkiyi gören otoriter yönetimler, düzenledikleri faaliyetler içerisine fiziksel güçlerini sergileyebilecekleri koşu, okçuluk ve savaş gibi çeşitli etkinlikler eklemişlerdir.[13] (Şekil 3)

Şekil 2: Khafaji Tapınağı'ndan Plastik Taş Plaka.

Kaynak: Sjöberg, s. 7.

Yazılı belgelere göre MÖ 2094-2047 yıları arasında Ur şehrinin bir diğer efsanevi kralı olan Şulgi'nin de Gılgamış'a benzer bir şekilde 20 kadar tablette övüldüğü görülmektedir.[14] Kendisinin antik metinlerde geçen özellikleri arasında liderliği ile birlikte abartılı sportif yetenekleri de göze çarpmaktadır. Yeteneklerini ve

[12] Sjöberg s. 7; Crowther, ss. 18-19; David Gilman Romano, **Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: The Origins of the Greek Stadion**, Philadephia, 1993, ss. 9-10

[13] Olivova, ss. 21-39; Christian Eder "Kampfsport in der Siegelkunkst der Altlevante," **Nikephoros**, Sayı: 7, 1994, ss. 83–120; Robert Rollinger, "Gilgamesh als 'Sportler', oder: pukku und mikkû als Sportergeräte des Helden von Uruk," **Nikephoros**, Sayı: 19, 2006, ss. 9–44; Allen Guttmann, **Sports The First Millennia**, Unıversity of Massachusetts, Amherst and London, 2004, s. 12

[14] Crowther, s. 16

gücünü sadece tanrılardan ya da atalarından değil, kendisinin uygulamış olduğu zorlu antrenmanlar sayesinde kazandığından da söz edilmiştir. Tanrıların da yardımıyla bu yeteneklerinde gücünü artıran Şulgi, tıpkı Gılgamış'ın yaptığı gibi kendi halkının koruyuculuğunu üstlenebilecek idealize bir kahraman algısı yaratmıştır. Kendisinin iyi bir güreşçi olmasının yanı sıra Sümer coğrafyasının çeşitli kentlerinden getirttiği sporcularla yaptığı güreş müsabakalarını kazanarak güreşin uygulanabilir tekniklerini öğrendiğinden övgüyle bahsedilmiştir.[15] Aynı zamanda maraton koşucusu olarak da anılan Kral Şulgi'nin Ur ve Nippur kentlerinde eş zamanlı başlatılan festivallere katılabilmek için iki şehir arasındaki mesafeyi, yaklaşık olarak 320 kilometre, aynı gün içerisinde koşarak kat ettiği anlatılmış ve her iki kentteki festivallere bu sıfatıyla katılmıştır. Kral, antik metinler üzerinde en kötü hava koşullarında dahi bahsedilen mesafedeki zorlu koşuyu yapabilmesinden ötürü kahramanlığını daha da yüceltilerek bir aslana benzetilmiştir.[16]

Şekil 3: Başlarında Ritüel Kabı Taşıyan Güreşçiler Figürini.

Kaynak: Crowther, s. 17.

[15] Crowther, ss. 16-17

[16] Crowther, ss. 17-18; Kyle, ss. 25-26; S.N. Kramer, **History Begins at Sumer,** Philadelphia, 1981, ss. 284-288; Guttmann, s. 12; Heather L. Reid, '1. Athletic Heroes', **Sport, Ethics and Philosophy**, Cilt: 04, Sayı: 02, Routledge-London, 2010, ss. 127-128

Mezopotamya halkları geleneksel yaşam tarzları içerisinde önemli bir rolü olan okçulukta da oldukça başarılıdırlar. Tanrılar tarafından verilen becerileriyle yetinmeyen Şulgi antik Dabrum şehrinde gördüğü eğitimle gözü keskin bir okçuya dönüşmüştür. Tabletler üzerinde ok ve yayın dışında farklı silah çeşitlerini de kullanabildiği için kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.[17] Bunların arasında tahta kılıç (yarışlarda zarar vermemek için kullanıldığı düşünülebilir) ciritle benzer şekilde kullanılmış olabilecek metal uçlu mızrakların yanında deri sapan sayılmaktadır. Kral halkını ve düşmanlarını koruduğunu sergilemek amacıyla belli zamanlar içerisinde saray görevlilerinin de yardımıyla tehlikeyi en aza indirgeyerek aslan, gergedan ve domuz gibi hakim olduğu coğrafyada tehlike yaratan vahşi hayvanları avladığı gösteriler düzenlemiştir.[18] Herkesin izleyebileceği şekilde yapılan etkinlikler kralların kendilerini sadece bir yönetici olarak değil, aynı zamanda savaşçı ve avcı olarak algılanmalarını da sağlamıştır. Bu tür gösterilerin yardımıyla halkını her zaman koruyabilen kahraman kişilikleri sayesinde kendilerini sadece fiziksel olarak güçlü göstermekle kalmayıp aynı zamanda düşmanları üzerindeki siyasi baskılarını da arttırmışlardır.[19]

Üçüncü Ur hanedanları zamanından kalan çivi yazılı bir belge, festivallerin yapılacağı zaman içerisinde kendi yeteneklerine göre gruplara ayrılmış olan kişilerin günlük erzak(ekmek), et ve bira giderleri ile gösteri zamanlarında kullanmış oldukları bitkisel yağların devlet tarafından desteklendiğini aktarmaktadır.[20] Belgenin içerdiği bilgilerden hareketle, günlük olarak belirlenmiş miktar kadar et bira ve ekmek ile protein ve karbonhidrat ağırlıklı beslenen bu kişilerin güç isteyen yoğun fiziksel aktiviteler ile uğraşmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. Belirli zaman aralıklarında belirli bir bütçe ile ihtiyaçları doğrudan "devlet" tarafından benimsenmiş kişilerin, güç isteyen fiziksel etkinlikler için özel olarak oluşturulmuş "örgütlü grup ya da gruplar" olarak nitelendirilebileceklerini akla getirmektedir. Söz edilen bu örgütlü gruplar belirli zamanlar içerisinde devlet kararıyla görevlendirilerek bu sorumlulukları karşılığında da günlük besin ihtiyaçları karşılanmıştır. MÖ 3. binyıl içerisine tarihlendirilen çivi yazılı resmi bir belge üzerinde söz edilebilecek kadar idari ve

[17] Crowther, s. 18
[18] Crowther, ss. 18-19; Rollinger, ss. 9-44
[19] Kyle, s. 24; Guttmann, s. 12
[20] Kyle, ss. 25-26; Crowther, ss.18-19; Lamont, s. 208

ekonomik olarak benimsenmiş bu gruplar, Sjoberg tarafından tablette yer alan sümer çivi yazısı işaret kombinasyonu olan *gespu-pa-lirum* u ifadesini "güçlü kişiler ya da sporcular" şeklinde çevirmiş[21] ve bilinçli bir şekilde bir araya getirilmiş "sporcular" olarak tanımlamıştır.[22]

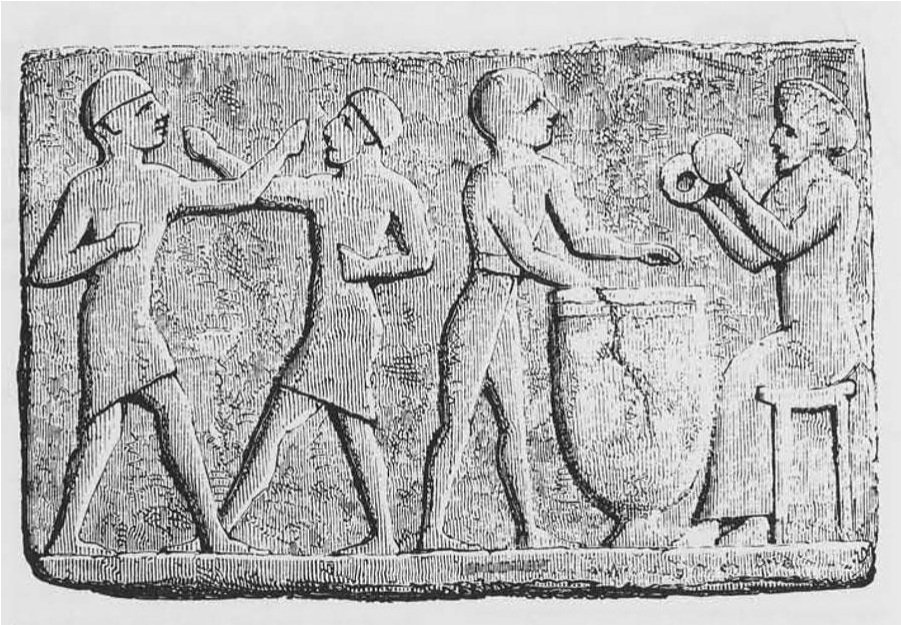
Konuyla bağlantılı olarak başka çivi yazılı belgelerin aktardıklarına göre, bazı büyük çaplı grupların otorite tarafından yılda yaklaşık bir aylık süre içerisinde spor temalı faaliyetler göstermeleri için görevlendirildikleri anlatılmıştır. Nippur ve Ur şehirleri arasında yer alan Umma şehri yakınlarında yapılan bu etkinlikler diğer şehirlerden de katılımcı almışlardır. Bununla birlikte muhtemelen etkinlikler içerisinde katılan kentleri temsilen gelen sporcular arasında "koşu yarışı turnuvası" olarak nitelenebilecek bir yarışma düzenlenmiştir.[23]

Bu tür etkinliklerin yapılabilmesi için arka planda hali hazırda yürütülen hazırlık aşamalarının olması gerektiğini düşündürmektedir. Bilinçli şekilde toplanmış kişilerin görev aldıkları festivaller için ikinci binyıl sonlarında Sinkara mezarlarının birinde bulunmuş olan terrakota kabartma idman ya da ön hazırlık pratiklerinin yapıldığı bu aşamayı kısmen betimlemektedir. Kabartma da yer alan dört figürden üçünün şort tarzında kısa bir elbise ve koruyucu eldiven giymiş olduğu görülmektedir. Bu figürlerden ikisi dövüşür pozisyonda betimlenirken, ayakta olan diğer figür ise geniş ağızlı alçak kaideli derin bir kaptan küçük ölçekli başka bir kap yardımıyla muhtemelen yağ gibi bir sıvıyı vücuduna sürerek diğer iki figürün yaptığı gibi müsabakaya ya da idmana hazırlanmaktadır. Eserin en sağında yer alan dördüncü figür alçak ve arkalıksız bir iskemleye oturur pozisyonda betimlenmiştir. Kafasındaki başlıktan ve giymiş olduğu uzun elbisesinden de anlaşılacağı üzere ya bir hakem ya da elindeki aletlerle idmanı ritimli şekilde yöneten bir öğretmene benzemektedir.[24] Bahsedilen şemada hazırlık aşamasını yansıtmasının dışında düzenli sporcu yetiştirilmesini ve bu kişilerin bir eğitim safhasından geçtiklerini görebilmekteyiz. Bu eserle birlikte geç tunç çağında spor kavramının toplum içerisinde artık meslek grupları oluşturabilecek kadar oturmuş bir statüye ulaştığı net bir şekilde anlaşılabilmektedir. (Şekil 4)

[21] Sjöberg, ss.7-9
[22] Lamont s. 208-209
[23] Crowther, ss. 18-19, Kyle, s. 25; Rollinger, ss.46-53; Sjöberg, ss. 7-9
[24] Crowther, ss. 18-19; Sjöberg, s. 9;

Mezopotamya halkları açısından kralların yakın çevresinin de içerisinde bulunduğu yönetim, idari ve ekonomik olarak toplumun üst sınıflarının hayat standartları kralın biçim ve davranışlarını örnek alarak şekillenmişlerdir. Bununla birlikte spora ve fiziksel oyunlara ilgileri edebi metinler yardımıyla da anlaşılabilmektedir. Ancak halkın geri kalan kesiminin spor ile ne derece ilgilenebildiği ve yaşam biçimlerinde ne kadar yer aldığı hakkında elimizde henüz yeterli fikir verebilecek arkeolojik veriler bulunmamaktadır.[25]

Şekil 4: Bir Çift Boksör, Hazırlık Yapan Sporcu ve Spor Eğitmeni.

Kaynak: Sjöberg, s. 9.

Bahsedilen edebi ve ikonografik gösterimler bize, eğlence ve sporun Sümer kent devletlerinde sosyal olarak festivallerin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.[26] Çağdaşı olan Antik Mısır kültüründe de yine aynı şekilde kutlama ya da etkinlikler ile birlikte gerçekleştirilen koşu, güreş, avcılık-okçuluk, dansçılık ve akrobatik hareketler içeren farklı türden spor dalları olduğu bilinmektedir.[27]

[25] Crowther, ss. 17-19; Crawford, s. 160
[26] Crawford, s. 160
[27]Wolfgang Decker, **Sports and Games of Ancient Egypt**, çev. Allan Guttmann, New Haven, 1992, ss. 19-25; Lamont, s. 209; Kyle, ss. 26-32; Crowther, ss. 25-33; Guttmann, ss. 12-14; Olivová, ss. 40-61; Nancy L. Struna, "Social History and Sport", **Handbook of Sports Studies**, (Ed. Jay Coakley ve Eric Dunning), SAGE Publications, London, 2000, ss 187-188; Edward Norman Gardiner, **Athletics of the Ancient World**, Oxford, 1930, ss. 4-8

İkonografik anlatım tarzının yoğun bir şekilde kullanıldığı Antik Mısır kültüründe hiyeroglifler ve duvar resimleri, toplumsal çıkarımlar yapabildiğimiz bilgilerin kaynağını oluşturmaktadır. Mezopotamya uygarlıklarında olduğu gibi Antik Mısır'da da sporla ilişkilendirilebilecek kanıtlar, hükümdarın yakın çevresinin de içerisinde bulunduğu yüksek zümre kişilere ait yaşam tarzının bıraktığı izlerden sağlanabilmektedir. Özellikle bu kanıtlarda bahsedilen kesimin sahip olduğu mezarlar ve kutsal alanlarda rastlanmaktadır. İdeolojik olarak yöneticilerinin halk tarafından tanrı sıfatıyla görülmesinden ötürü Antik Mısır'da ki yönetim şekli Mezopotamya kentlerinde olan siyasi düzeninden daha kişisel bir hale bürünmüştür.[28]

Eski Krallık olarak adlandırılan MÖ 2770 ile MÖ 2200 arasındaki yıllarda firavunlar kendilerini daha durağan ve daha otoriter tarzda halklarına kanıtlama çabası içerisine çok fazla girmeden sakin bir hayat tarzı izlemişlerdir. Ancak sonraki süreçlerde Orta Krallık (MÖ 2040-1640) ve Yeni Krallık (MÖ 1566-1087) dönemleri ile birlikte halk üzerinde ki baskıyı arttırmak ve daha yüce bir karaktere ulaşabilmek amacıyla farklı fiziksel yeteneklerini sergileyebilecekleri toplu faaliyetler organize ettirmişlerdir.[29] Sümer krallarında da olduğu gibi sembolizmin etkisini halk üzerinde hissettirmek isteyen mısırlı yöneticiler bu organizasyonlarda sergiledikleri yeteneklerini daha da abartarak hiyerogliflerle beraber sanatsal faaliyetleri de bu yönde etkilemişlerdir. Yenilgiyi, tıpkı Gılgamış ve Şulgi gibi hiçbir zaman göze alamayan Mısır firavunları, bu tür sportif faaliyetleri ve sanatsal yansımalarını kendi halkı ve hatta düşmanlarına karşı otoriter güçlerini gösterebildikleri bir alan olarak kullanmışlardır.[30] Özellikle Yeni Krallık Dönemi firavunları kendi fiziksel yeteneklerini ve savaşa olan hazır görüntülerini sergileyebilmek için kendilerinin de katıldıkları koşu, savaş arabası sürücülüğü, binicilik ve avcılık-okçuluk gibi askeri temalı gösterilere daha sık düzenletmişlerdir.[31] Yöneticilerin fiziksel etkinliklere propaganda amaçlı yaklaşımlarının giderek artması, bu tür faaliyetlerin eğlenceden ziyade siyasi ve ideolojik olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Koşu dalında yapılan etkinliklerin birçoğunun aslında ritüel odaklı oldukları görülmektedir. Bu faaliyetlerin en bilineni olan Sed Koşuları, firavunlar tarafından

[28] Kyle, ss. 26-27; Crowther, ss. 25-26
[29] Kyle, s. 27
[30] Crowther, s. 26; Guttmann, s. 12
[31] Decker, ss. 34-46; Kyle, s. 28

kraliçeleriyle birlikte katılarak tanrısal niteliklerini halka gösterebilecekleri en önemli ritüellerden bir tanesiydi.[32] Koşunun en dikkat çekici özelliklerden biri de görev süreleri otuz yılı aşan firavunlar tanrılara şükranlarını sunmak ve halklarını koruyabilecek fiziksel yeterliliklere sahip olabildiklerini gösterebilmek için her üç senede bir kraliçeleriyle birlikte katıldıkları kısa bir koşu parkuru düzenlenmesidir. Konuyla ilişkili olarak modern Luxor kenti yakınlarındaki Karnak tapınak kabartmalarında 18. Hanedanlık dönemi firavunlarından Hatshepsut'un böyle bir kutsama yarışı içerisinde betimlenmesi örnek gösterilebilir.[33] Aynı şekilde ritüel odaklı gerçekleşen bir diğer önemli koşu etkinliği ise 55 metrelik bir koşu parkuruna sahip olan Saqqara yakınlarındaki Djoser piramidinin yakınında gerçekleştirilmiştir. Keşfedildiği ilk yıllarda fiziksel aktivitelerin sürekli yapıldığı bir komplex alanı olarak değerlendirilmiş olsa da aslında sonrasında sadece kısa ve sembolik bir koşunun yapılmış olabileceği aktarılmıştır.[34] Bu tür koşuların kısa yapılmasının en önemli sebebi koşunun ardından halkın yaşam kalitesinin artacağı inancını benimsemesiydi.[35] Buna görüşe ek olarak ise yine halkın gözünde kutsal sayılan ve ritüelleşmiş bir koşu esnasında tanrı sıfatıyla tüm ülkenin kaderini elinde tutan yöneticilerin en ufak bir başarısızlık riskini dahi göze alamamış olmasını sayabiliriz.

Bahsedilen örneklerden de anlaşılabileceği üzere koşu bir eylem olarak firavunlar için de sağlığın ve fiziksel yeterliliğin en büyük göstergesi haline gelmiştir. Dinsel olaylardaki bağı ilerleyen dönemlerde askeri alanlarda verilen eğitimlerin vazgeçilmez bir parçası haline dönüştüğünü göstermektedir.[36] Özellikle bir kanıt olarak MÖ 7. yüzyıl da Firavun Taharqa'nın askerlerinin çölde yaptığı 9 saatlik koşu yarışına iki saat kadar askeri teçhizatlarıyla eşlik ettiğini anlatan "Koşan Stel" Antik Mısır'da firavunun niteliklerinin giderek gerçek dışı kurgulandığını göstermektedir.[37] Her ne kadar önceki tarihlerde bu şekilde kesin bir kanıt ele geçmemiş olsa da önceki firavunların da benzer şekilde askeri koşu yarışlarına katılmış olabilecekleri ihtimali, spor dallarının ne şekilde gelişim gösterdiğini anlayabilmek açısından kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

[32] Kyle, s. 30
[33] Struna, s. 128
[34] Guttmann, s. 12, Kyle, s. 29; Reid, s. 129
[35] Crowther, s. 26; Reid, s. 129
[36] Struna, ss. 187-188
[37] Crowther, s. 31; Kyle, s. 32; Reid, s. 129

Halkını korumak üzere yönetimi elinde tutmak isteyen bir yöneticinin en belirgin yetilerinden bir diğeri ise; savaş temalı fiziksel yeteneklerini sergilemesi ya da bunlara sahipmişçesine sanat aracılığıyla sergiletebilmesidir. Orta Krallık Dönemi'nden itibaren yayılım alanlarının artması ve başka kültürlerle git gide yoğunlaşan ilişkiler, firavunları giderek kendi yeteneklerini sergiletme noktasında ikonografik öğeler üzerinde gerçek dışı betimlemelere yöneltmiştir. İşte tam da bu noktada savaşçı ya da avcılığını vurgulamak için görsel aktarımlar içerisinde firavunların figürlerini olağandışı şekilde büyütme yoluyla belirginleştirecek kadar ön plana çıkartmıştır. Tıpkı diğer kültür anlayışlarında olduğu gibi antik mısır sanatı ve yazılı metinleri de gerçek olayları doğru bir şekilde kaydetmek yerine firavunun gücünü ve etkilerini yüceltmiştir.[38]

Avcılık-okçuluk yoluyla vahşi hayvanları yok etme düşüncesi düşmanlarını yok etmek için sembolik hale geldi. Doğada ki gücünü eserlere yansıtarak kendi halkının koruyuculuğuna da garantörlük yapmaları bu spor dalının siyasi ve toplumsal yönüyle giderek farklı bir noktaya çekilmesini sağlamıştır.[39] Kendini zamanının en iyi okçusu ve tüm kralların en büyük atleti olduğunu iddia eden Amenophis, yayı bükmedeki üstünlüğünü ve kimsenin eşleşemeyeceği üstün koşma kabiliyetini Karnak' tan gelen granit bir kabartma, sayısız seyircinin arabasından bir hedefe ateş ettiğini aktarmaktadır.[40] Fiziksel gösteri veya spor kavramı artık yöneticiler için yukarıda bahsedildiği şekilde verilmek istenen mesajı ya da hayali olayları gerçekleşmişçesine aktaran sosyal bir propaganda aracı haline geldi.[41] Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Medinet Habu tapınağının dış duvarında bulunan kabartmaların bir bölümünde görülebilmektedir. Bahsedilen kısımda ön ayaklarıyla atlama pozisyonu almış iki atın çekmiş olduğu savaş arabasının üzerinde yer alan Ramses III (MÖ 1186-1155), sol elinde bulunan yayı ile atmış olduğu oklarla henüz öldürmüş olduğu ineğin üzerinden geçmek üzereyken, sağ elinde tuttuğu mızrağıyla da önünde koşar halde bulunan diğer ineği öldüreceği anı betimlenmiştir. İkonografik şemanın konu edindiği olayda,

[38] Kyle, s. 29
[39] Wolfgang Decker, "Der unbesiegbare Pharao", **Anno Journal**, Sayı: 85, 1981, (Pharao), ss. 44-48
[40] Crowther, s. 27; Adriaan de Buck, **Egyptian Reading Book; Exercises and Middle Egyptian Texts**, Nederlandsh Archaeologisch-Philologisch İnstituut voor het Nabije Oosten, Michigan Univercity, 1948, ss. 49-65
[41] Crowther, ss. 27-28

Ramses III'ün tarımın ve gücün sembolü olarak inek ile kendisine isyan etmiş olan Yakın Doğu halklarını metaforlaştırarak öldürüldüklerini aktarmaktadır.[42] (Şekil 5)

Şekil 5: Ramses III Savaş Sahnesi.

Kaynak: Crowther, s. 28.

Savaş arabaları kraliyetin konumu için önemli statü sembolleri haline gelmiştir. Ancak antik mısırda özellikle 18. Hanedanlık Dönemi içerisinde üretildiği bilinen savaş arabalarının okçuluk dışında bir yarış şeklinde kullanılmadığı ve bunun tersini gösterecek bir kanıtın bulunmadığı da belirtilmektedir. [43]

Firavunların gerçekleştirdiği bu organizasyonların ardından üzerine düşünülmesi gereken asıl konu ise açık bir şekilde herhangi bir ikili mücadele örneğinin yansıtılmamış olmasıdır. Bu tip bire bir karşılaşmalarda yenilme ihtimallerinin olmasından ve firavuna karşılık gelebilecek tanrı sıfatına sahip başka birinin yaşamaması gibi çoğaltılabilecek sebeplerden ötürü karşılıklı kişisel müsabakalar pek tercih edilmemiş ya da ikonografik olarak yansıtılmamıştır. Ancak bu durum Antik Mısır coğrafyasında spor organizasyonlarının sadece toplu halde yapılıyormuş gibi bir fikri akla getirtmemelidir ki Ben-i Hassan'ın Orta Krallık

[42] Gardiner, s. 6; Decker, Pharao, ss. 153-157; Kyle, ss. 31-32; Patrick F. Houlihan, **The Animal World of the Pharaohs**. London, 1996, ss. 41-73

[43] Wolfgang Decker, "Bemerkungen Zur Konstruktion Des Ägyptıschen Rades In Der 18. Dynastıe", **Studien zur Altägyptischen Kultur**, Cilt: 11, Sayı: 70, 1984, (Konstruktion), ss. 475-488; Crowther, s. 28

Dönemi'ne tarihlenen ve No: 15 ve No: 17 şeklinde adlandırılan mezarlarındaki duvar resimleri bu durum hakkında bizlere kişisel rekabet ortamının nasıl gerçekleştiğiyle ilgili nitelikli bilgiler vermektedir.[44] (Şekil 6)

Günlük hayatta balıkçılık ve tarımın nasıl yapılacağına dair birçok tasviri de bulunduran Beni Hasan'daki mezar odaların da 400'e yakın sporcu ya da akrobat olabilecekleri düşünülen figürler bulundurmaktadır. Duvar resminde yer alan figürlerde iki kişinin karşılıklı güreş şeklinde bir müsabaka ya da eğitimi konu almış gibi gözükmektedir. İki kişi arasındaki müsabakada kol çekmesi, sırta bindirme, ayak çekme, düşürme gibi yüzyıllar boyunca teknikler değişmiş olsa da modern anlamıyla da tanıdık gelen karşılıklı güreş sporunun taktik örneklerini yansıtmaktadır. Figürlerin bellerinde görülen Şulgi ve Enkidu mücadelesinden de alışık olduğumuz kemerlerden tutarak karşısındaki rakibi zor duruma sokma çabası antik mısırda da kullanılmış güreş taktiklerinden biri olarak görülmektedir. Ayrıca ellerindeki sivri ancak mızrak olamayacak kadar kısa cisimleri birbirlerine doğru yöneltmiş olan akrobat olabilecekleri düşünülen bir grupta görülmektedir. Figürler hakkındaki diğer bir ayrıntı da ise figürlerin yaptığı her hareket bir öncekinin devamı şeklinde bir olayın art arda adım adım canlandırılmış pozisyonları şeklinde olduğu göze çarpmaktadır.[45]

Şekil 6: Ben-i Hassan Mezarlığı'ndaki Duvar Fresklerinden Ayrıntı.

Kaynak: Kyle, s. 28.

[44] Kyle, ss. 27-28
[45] Gardiner, ss. 4-6; Crowther, ss. 30-31; Kyle, ss. 27-28

Bu zamana kadar çoğunlukla firavun ya da önemli karakterler üzerinden kanıtlar sunabildiğimiz fiziksel etkinlikler, Ben-i Hassan mezar yapılarında propoganda amacı taşıyan eserlerden ziyade alışılmış günlük kesitler gibi anlatılmıştır. Konunun sanatsal olarak gösterişsiz ve kaygısız bir şekilde yansıtılmış olması bu tür etkinliklerin halk arasında karşılığı olduğunu ve sadece siyasi olarak değil, toplumsal olarak da benimsenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Gösterimler sadece figürsel olarak değil aynı zamanda hiyerogliflerle de bölümler halinde ayrılmış olması yazılı tarafıyla da öğretici bir kılavuz işlevi görmüş olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Bu tür günlük öğretici tarzda yansıyan eserler sosyal organizasyon alanını da sporun yerini destekler niteliktedir. Antik Mısırın yaptığı gibi spor faaliyetleri ve fiziksel etkinliklerin toplumsal alandaki yerini hiyeroglif tarzda yazı kullanarak anlatan bir diğer krallık ise antik mısır devleti ile özellikle tunç çağının geç dönemlerinde sosyal ekonomik ve siyasi ilişkilerini yoğunlaştıran Hititlerdir.[46]

1.2. ANADOLU VE AKDENİZ COĞRAFYASINDA SPOR

Hititlerden önce Anadolu yarımadası çivi yazısı ile Asur ticaret kolonilerinin ikinci binin başında çeşitli ticaret merkezlerine getirdikleri kısıtlı sayıdaki örneklerle tanışmıştır. Ancak Asur ticaret kolonileri çağının sona ermesiyle birlikte henüz yazıya gereksinim duyacak devlet seviyesine ulaşabilmiş hiçbir topluluk olmadığından ötürü bu yazı çeşidi sürdürülememiştir.[47] Mezopotamya ve mısır coğrafyasında idari sistemler kuran devlet ya da kentlerde olduğu gibi MÖ 1750'li yıllardan itibaren merkezi bir yönetim şekliyle Anadolu topraklarında hakimiyet kuran Hititlerin, kendi dinsel geleneklerine uygun olan festivallerde tanrıları, kralı, halkı eğlendirmek için şarkı söyleme, dans etme ve bir dizi "spor yarışması" düzenledikleri bilinmektedir.[48]

---

[46] Ahmet Ünal, **Eski Anadolu Siyasi Tarihi**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018, s. 329

[47] Ünal, s. 328

[48] Ahmet Ünal, **Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük**, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016, (Sözlük) s. 623; İbrahim T. Sipahi, "Eine althetische Reliefvase vom Hüseyindede Tepesi", **IstMitt**, Sayı: 50, 2000, ss. 63-85; İbrahim T. Sipahi, "New Evidence From Anatolia Regarding Bull-Leaping Scenes in the Art of Aegean and Near East", **Anatolica,** Sayı: XXVII, 2001, (Anatolia Regarding), ss. 107-126; İbrahim T. Sipahi, "Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler", **Anadolu / Anatolica**, Sayı: 40, 2014, (Değerlendirme) ss. 21-43; İbrahim T. Sipahi, "Hititlerde Dans-Müzik ve Günümüze Yansımaları", **Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, 2019, (Yansımalar), ss. 71-97; Struna, s. 188

Ancak Antik Mısır tarihinden de hatırlayacağımız gibi özellikle Orta Krallık Dönemi ile beraber giderek diğer kültürlerle oluşan ticari ve siyasi ilişkiler aynı zamanda savaşlara da zemin hazırlamıştır. Yayılmacı politikalar krallıkların savaşa hazırlık gereksinimini arttırırken eğlence odaklı fiziksel etkinlikler giderek bahsedilen durumlar için hazırlık ya da prova olarak görülmesine sebep olmuştur. Beni Hasan mezarlarında ki çizimlerden de fark edebileceğimiz gibi ikinci binyılın başlarına ve sonraki dönemlere doğru katlanarak artan askeri tarzda silahlı eğitimler sporun dalları arasındaki yerini hissettirmektedir. Hititlerin hakimiyet kurduğu Anadolu coğrafyası özellikle jeopolik konumunun da bir getirisi olarak savaş ve kaos durumlarına hazırlıklı bir coğrafya olmuştur. Hititlerde her ne kadar eğlence amaçlı etkinlikler olsa da festival ya da ritüellerde sıkça karşılaştığımız akrobatlığın yerine askeri gösteriler geçmeye başlamıştır.[49]

Bu duruma örnek olarak gösterilecek en önemli olaylardan bir tanesi, eğlence ve akrobatik gösterilerden sıyrılmış bir şekilde devletçilik propagandasıyla işledikleri sahte bir savaş gösterisidir. Sahne performansı şeklinde yapılan gösteride iki grup halinde ayrılan Hititli aktivistlerin bir grubu; Masa ülkesi halkını temsilen ellerinde kamışlardan yapılma mızraklar ile tahtadan oyma çarpık kılıçlar bulundurmaktadırlar. Karşılarında ise yüce Hitit ülkesini temsilen savaş kıyafetleriyle beraber ellerine aldıkları sivri, uzun, metal uçlu mızrakları ve bir o kadar da öldürücü nitelikteki bronz kılıçlarıyla Hititli askerler yer almaktaydı. Malzeme üstünlüklerinden anlaşılacağı gibi bu sahte savaştan galip gelen Hititli askerler, kazandıkları zaferle beraber ülkelerinden kötülüğü def etmişlerdir.[50]

Hititli sporcular fiziksel aktivitelerin en önemli konusu olan savaşçı yeteneklerinde de oldukça gelişmiş düzeydeydiler. Özellikle savaş arabasını kullandıklarının en önemli gösterimi olarak, Tuthaliya'nın emri ile Kuzey Mezopotamya olarak bilinen Mitanni Ülkesi'nden Hattusa'ya getirtilen Hurrili Kikkuli adlı bir görevli tarafından hazırlanmış çizi yazılı belge görülebilir. Dönemin en önemli savaş güçlerinden biri haline gelen araba atlarını eğitmek için aktarılmış

[49] Kyle, s. 44; Bryce Trevor, **Life and Society in the Hittite World**. Oxford, 2002, ss. 187-195; Charles Carter, "Athletic Contests in Hittite Religious Festivals," **Journal of Near Eastern Studies**, Cilt: 47, Sayı: 03, 1988, ss. 185-187

[50] Jaan Puhvel, "Hittite Athletics as Prefigurations of Ancient Greek Games", **The Archaeology of the Olympics: the Olympics and other festivals in antiquity**, (Ed. Wendy Raschke), Los Angeles, 1988, ss. 26–31; Kyle, s. 45

olan dört tablette yaklaşık 1000 satır çivi yazısı bulunmaktadır. Büyük çapta at yetiştiriciliğinin en önemli kanıtlarından biri olarak sayılan bu tabletler, damızlık atlar hakkında tavsiyelerde bulunur ve yarış atlarının eğitimi için yedi aylık bir süre önerirken bu sürenin yaklaşık altı ayı boyunca bir eğitim pistinde hazırlanan yarış atlarının diyet ve egzersiz talimatlarını detaylandırıyor. Bu tabletlerin öğretici nitelikte bir eğitim kitabı niteliğinde at ve at arabası ile ilgili detaylara ayrıntılı şekilde değinilmesi de bu belgenin askeri amaçlı olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.[51]

Tunç çağının diğer kültürlerinde olduğu gibi Ege Adaları da bahsettiğimiz fiziksel aktivitelere benzer faaliyetler barındırmaktadır. Her ne kadar tıpkı Hitit ve Mısır'da olduğu gibi sosyal konular yazılı şekilde ifade edilmemiş olsa da bu organizasyonlarda diğer kültürlerden edinmiş oldukları bir takım kural ve teknikleri kendi şartlarına göre dönüştürerek uygulamışlardır.[52] Gerçekleştirilen spor faaliyetleri diğer kültürlerden farklı olarak eğlence ve askeri odaklı olmaktan çok dini konularda daha baskındır.[53] Ancak bu durum faaliyetlerin spordan bağımsız şekilde sadece din odaklı gerçekleştirilmiş oldukları anlamına gelmemektedir.[54]

Ege adaları içerisinde MÖ 2. binyıl başlarında yürütülmeye başlanan spor organizasyonlarıyla ilgili olarak ikonografik tarzdaki eserler dışında ayrıntılı şekilde anlatım barındıran yazılı bir eser bulunmamaktadır.[55] Bazı yazarlar bu durumundan ötürü şölen, tören ya da kutlamaları toplumsal sporla ilişkilendirmemiştir. Sebep olarak ikonografik gösterimlerin yoruma açık olmasından dolayı bu tip faaliyetlerin sporla herhangi bir bağının olmadığını aktarmışlardır.[56] Ancak konuyla bağlantılı şekilde özellikle Girit başta olmak üzere Güney Ege Adaları'nda ele geçen arkeolojik eserler bu etkinliklerin profesyonel ve organize bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Eserlerin MÖ 16. ve 12. yüzyıllar arasında yoğunlaşması dini ve

[51] Bryce, ss. 111-113; Kyle, ss. 45-46; Crowther, s. 20; Ünal, s.514
[52] Kyle, s. 37; Reid, ss. 125-130; Stephen G. Miller, **Ancient Greek Athletics**, New Haven and London, 2004, s. 21
[53] Guttmann, ss. 14-15; Kyle, s. 38; Miller, ss. 20-26
[54] Thomas F. Scanlon, "Women, Bull Sports, Cults and Initiation in Minoan Crete", **Nikephoros**, Sayı; 12, 1999, s. 50; Guttmann, ss. 14-15
[55] Jeremy Rutter, "Sport in the Aegean Bronze Age", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, s. 36; Timothy Jerry, "Sport in the Early Iron Age and Homeric Epic", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, s. 53
[56] Gardiner, ss. 13-14; Kyle, s. 38

sportif ortaklı faaliyetlerin bu tarihler arasında daha sık gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir.[57] Özellikle tanrılardan bereket ve refah dilemek için boğalar aracılığıyla yapılan törenlerde yer alan atletik gösteriler organize edilerek toplu alanlara taşınmıştır.[58]

Knossos büyük yapı kompleksinin içerisinde yaklaşık olarak 1500 kişinin tapınak yakınlarında resmedildiği bir fresk, bu tip organizasyonların toplu alanlara taşınmasının gösterimi açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır.[59] Fresk üzerinde hangi sporun yapıldığı belli olmasa da eser bu tip sportif organizasyonların dinle bağlantısı olsa dahi sosyal anlamda birleştiriciliğinin algılanmasını sağlamaktadır.[60] Üzerinde resmedilen kadın ve erkek izleyicilerin birlikte olması sosyal organizasyonlarda kadınların da erkekler kadar yer aldığını göstermesi açısından önemlidir.[61]

Toplumsal düzende yerini aldığı anlaşılabilen bir spor çeşidi olarak ise Thera' da bulunmuş olan MÖ 17. yüzyıla ait olan genç boksörler freskidir.[62] Eser üzerinde bulunan iki figür, görüldüğü üzere karşılıklı olarak koruma eldivenli, kemerli ve mavi kask şeklindeki saç bantlarıyla boksör şeklinde profilden resmedilmişlerdir.[63] (Şekil 7)

[57] Rutter, s. 36
[58] Guttmann, ss. 14-15
[59] McComb, s. 20; Kyle, s. 38
[60] Kyle, ss. 38-39; Rutter, s. 40; A. Shapland, "Jumping to Conclusions: Bull-Leaping in Minoan Crete", **Society & Animals**, Sayı: 21, 2013, s.197
[61] Guttmann, s. 16; Crowther, s. 38
[62] Christos Doumas, **The Wall-Paintings of Thera**, Athens, 1992, ss. 108-109
[63] Kyle, s. 38

Şekil 7: Thera Boksörleri Duvar Freski.

Kaynak: Kyle, s. 39.

Duvar resminde solda gözüken boksörün sağdakine oranla bel ve kol gibi uzuvların duruşları daha kaslı olduğu göze çarpmaktadır. Aynı zamanda sağ pazu bölümünde ve ayak bileklerinde diğer boksörde olmayan bant ya da takılar bulunmaktadır.[64] Bu iki durum ikonografik olarak göz önüne alındığında hem mücadele gücü hem de sınıfsal olarak iki sporcu arasında belirgin farkların olduğunu göstermektedir.[65] Bunlara bağlı olarak bu iki bireyin karşı karşıya getirilebilmesi sadece dini bir olay olmaktan ziyade spor ile mümkün olabilecek bir karşılaşmaya işaret etmektedir. Tıpkı bu genç erkeklerden de anlaşılacağı üzere boks konusu Ege Adaları kültürleri için bilinen bir spor haline gelmiştir.[66]

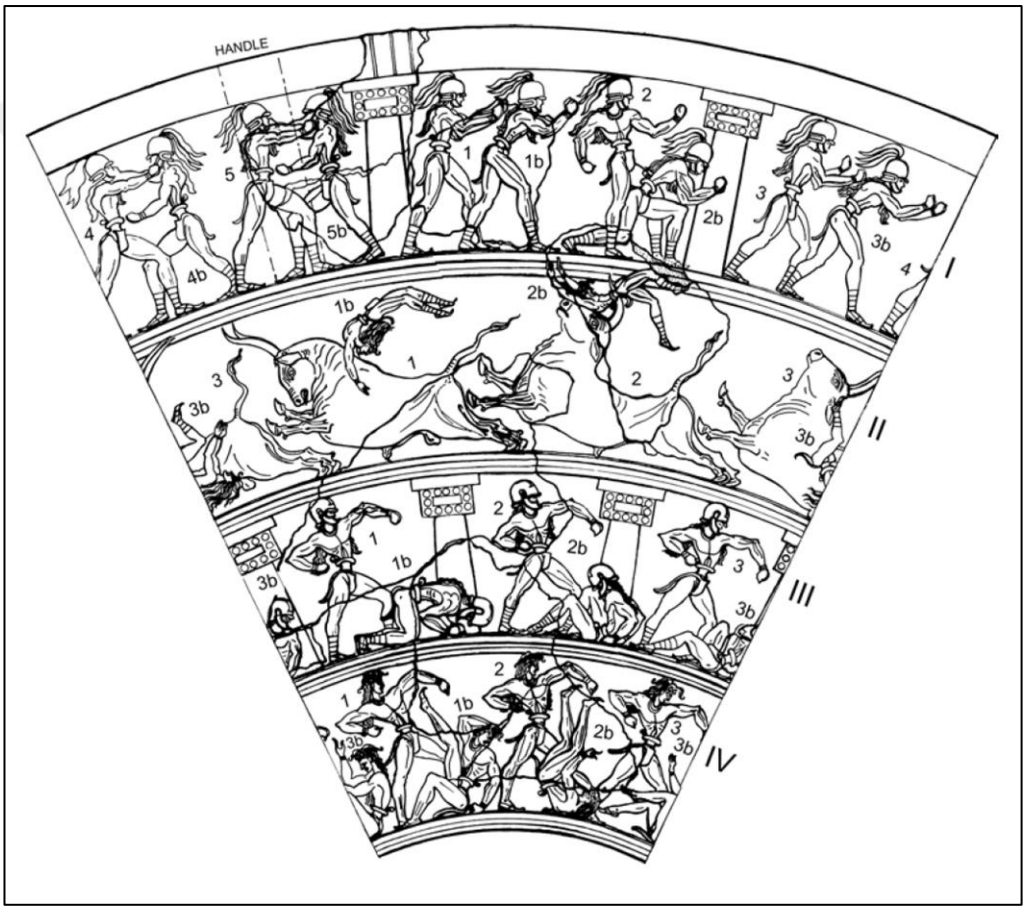
[64] Rutter, s. 41; Crowther, s. 38
[65] Crowther, ss. 38-39
[66] Miller, s. 22; Crowther, s. 39

Arkeolojik materyallerin ortaya koyduğu bir başka durum ise farklı spor konularının bezeme şemalarında yansıtılmasıdır. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri MÖ 16. yüzyıla tarihlenen Hagia Triada'da kabıdır. Parçalar halinde ele geçmiş olan kap *rhyton* işlevinde kullanılan bir seramik formuna sahiptir.[67] Kap üzerinde yukarıdan aşağı doğru, I-III ve IV. frizleri üzerinde çiftler halinde ayrılmış olan gruplar tarafından gerçekleştirilen bir fiziksel faaliyet izlenebilmektedir.[68] I ve III numaralı frizler üzerinde izlenen figürler çiftler halinde ayrılmış oldukları anlaşılabilmesi için sütunlu bir yapı içerisinde betimlenmişlerdir.[69] Dördüncü frizde yer alan sporculara baktığımız zaman ise I. ve III. frizde yer alan figürlere nazaran korumasız ve üzerlerinde sadece üst bedenlerini açıkta bırakan kemerli kısa bir giysi bulunmaktadır.[70] Yine diğer üstteki sporcular gibi boks yaptıkları anlaşılan bu figürler korumasız olmalarından ötürü daha profesyonelce dövüştükleri varsayılabilir. Kabın diğer frizlerine nazaran bu frizde mimari bir öğenin bulunmaması bu faaliyetin açık alanda gerçekleştirildiğini gösterebilmektedir.[71] Dövüş sahnelerini içeren bu üç frizde de herhangi bir yaralama ya da spor dışı sayılabilecek fiziksel bir şiddet aracı bulunmamaktadır. Figürlerin kafalarındaki başlıkların farklı olması ayrı spor faaliyetleri içerisinde olduklarından ziyade daha çok aynı sporun farklı siklet ya da kategorileri içerisinde olduklarını göstermektedir. Aynı tip hareketlerin sergilenmiş olması bu durumu destekler nitelikte sayılabilir. Bununla birlikte figürlerin hareketlerine baktığımız zaman frizin üzerinde yer alan bir önceki hareketin devamı gibi panellere ayrılmış şekilde yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum kap üzerinde bir karşılaşmadan ziyade hazırlık veya antrenman tarzı eğitsel bir program yansıtıldığını düşündürmektedir.[72] İkinci frizde ise ege adaları içerisinde yine boks gibi sıklıkla rastlanan *boğa atlayışı* (Bull-Leaping) faaliyeti yansıtılmıştır.[73] Bu tür tehlikeli sporlar, toplum önünde sergilenmeden önce yoğun olarak tekrar yapmayı gerektirmektedir. Frizde başarısız atlayışı sebebiyle boğanın hışmına uğrayan figürün başına gelen olay büyük ihtimalle seyirciye sergilendiği sırada değil bahsedilen

[67] Crowther, s. 36; Miller, s. 23; Koehl, ss. 164-165; Kyle, s. 38; Scanlon, s. 37; R.M. Van Dijk, "Bull-Leaping in the Ancient Near East", **Journal for Semitics**, Sayı: 22/1, 2013, ss. 144-162
[68] Koehl, s. 164; Rutter, s. 41; Crowther, s. 37
[69] Koehl, s. 165; Crowther, s. 36; Kyle, s. 38
[70] Koehl, s. 164; Crowther, s. 37
[71] Koehl, s. 165; Rutter, 41
[72] Miller, ss. 22-23; Kyle, s. 39
[73] Koehl, s. 164; Crowther, ss. 34-36; Rutter, s. 41; Van Dijk, ss. 144-162

yaralanmalara daha açık olduğu için hazırlık aşamasında gerçekleşmiş olmalıdır.[74] Kabın bütününe bakıldığında ise boğa atlamasıyla birlikte betimlenen organizasyonların hazırlık aşamaları, gerçekleştirildiği mimari mekanlar ve uygulanışı bakımından farklı konseptlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple bahsedilen faaliyetlerin sosyal anlamda eğlence ya da dini amaçlarla birlikte profesyonel olarak da gerçekleştirildiğini göstermektedir.[75] (Şekil 8)

Şekil 8: Hagia Triada Ritüel Vazosu.

Kaynak: Rutter, s. 42

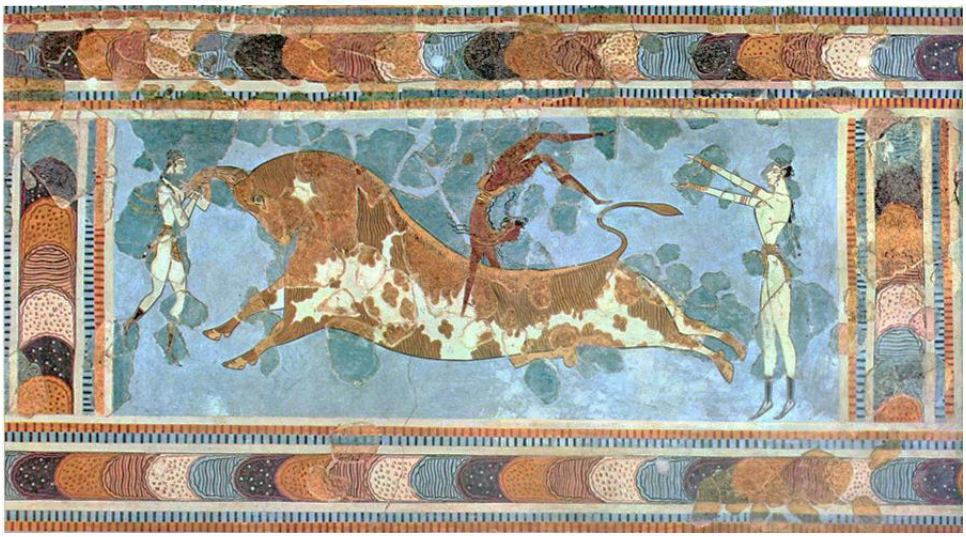
Boğa sıçramasından ziyade genel tanımıyla boğa oyunları Akdeniz dünyasında Girit'ten İndus vadisine kadar oldukça geniş bir coğrafya üzerinde karşımıza

[74] Kyle, s. 39; Crowther, ss. 34-35
[75] Scanlon, s. 37; Shapland, s. 197;

çıkmaktadır. Bu geniş yayılım alanı içerisinde yer alan kültürel farklılıklardan dolayı sporun çıkış noktasını aramaktan ziyade benimseyen toplumlar için ne ifade ettiğini ve bu sporun nasıl yapıldığının araştırılması daha sağlıklı bir yaklaşım oluşturmaktadır.[76]

Ege ve Akdeniz Coğrafyası için boğanın fiziksel aktivitelerle olan bağına verilebilecek en popüler örnek; Knossos sarayında bulunmuş olan Toreador freskidir.[77] Merkezinde boğanın üzerinden atlamaya çalışan figürden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Eser Evans tarafından stilistik özellikleriyle MÖ 15. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir.[78] Friz üzerinde toplamda 3 figür bulunmaktadır. Boğanın boynuzlarını kavramakta olan ilk figür tıpkı en sağda belirgin göğüs hatları ile kısa bir elbise giymiş ikinci figür gibi uzun saçlı ve beyaz renkte tasvir edilmiştir. Merkezde hareketin en önemli kısmını gerçekleştiren üçüncü figürde ise diğer figürlerin aksine koyu bir renkte ve göğüs hatları tasvir edilmemiş şekilde görülmektedir.[79] Cinsiyet ayrımını kolaylaştıran göğüs ayrıntıları ve ayırt edici renkleri yardımıyla da bir erkek figür ile ayakta iki kadın figür olarak sınıflandırılmışlardır.[80] (Şekil 9)

Şekil 9: Toreador Freski.

Kaynak: Crowther, s. 35.

[76] Van Dijk, s. 144
[77] Van Dijk, s. 160; Scanlon, s. 33
[78] Van Dijk, s. 145
[79] Van Dijk, ss. 146-147
[80] A. A. Raney & J. Bryant, **Handbook of sports and media**, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2006, s. 8

Merkezde freske adını veren hareketin yapılış biçimi Evans ın yaptığı ilk araştırmalarda British Museum'da bulunan aynı pozisyondaki başka bir eserle karşılaştırmıştır.[81] Tarif ettiği atlama pozisyonunda tıpkı freskin sol tarafında yer alan figürün yaptığı gibi atlayıcı ilk olarak boğanın boynuzlarından kavrayarak hayvanın kafasını arkaya doğru götürmesiyle sıçrayarak önce sırta basmak suretiyle ikinci aşamada da boğanın arkasına son bir sıçrayış yapmaktadır. Yapılan bu karşılaştırma hareketi yanlış değerlendirmesine yol açmıştır.[82] Tarif ettiği şekilde vahşi bir hayvana bunu yapabilmek ancak aşırı bir uysallığa getirmekle mümkün olmaktadır. Ayrıca fiziksel olarak yoğun uğraş gerektiren ve zor pozisyonlar içeren bu hareket, yapacak olan kişi için çok ağır sonuçlar yaratabilecektir.[83] Bu sebeple hareketin Evans'ın tarif ettiği şekilde uygulanmış olması pek mümkün gözükmemektedir.[84] Konuyla ilgili olarak John Younger yayınladığı üç temel makalesinde bahsedilen hareketlerin nasıl olabileceği ile ilgili mantıksal öneriler getirmiştir.[85] (Şekil 10) Bu tarzdaki faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin temel sebebine değinilecek olursa; tamamen dini amaçlı olduğunu ortaya koyabilmek için elimizde bulunan ikonografik öğelerden çok daha kesin olan bir takım edebi metinler gerekmektedir. Çünkü bahsetmiş olduğumuz eserlerde görebileceğimiz gibi bu tip faaliyetler belli bir sınıfı ve o sınıfa ait kişilerin yoğun uğraşları sonucu başarılabilecek, sadece dini değil aynı zamanda sosyal içerikli oldukları anlaşılan fiziksel organizasyonlardır.[86] Bu sebeple ikonografiye bağlı eserler üzerinden bu tip organizasyonların spordan bağımsız bir şekilde sadece dini ritüeller olarak ele alınması indirgemeci bir yaklaşımdır.[87]

---

[81] Arthur Evans, "On a Minoan Bronze Group of a Galloping Bull and Acro- batic Figure from Crete", **JHS**, Sayı: 41, 1921, ss. 247-259

[82] Van Dijk ss. 144-145

[83] Crowther, s. 35; Gardiner, s. 11

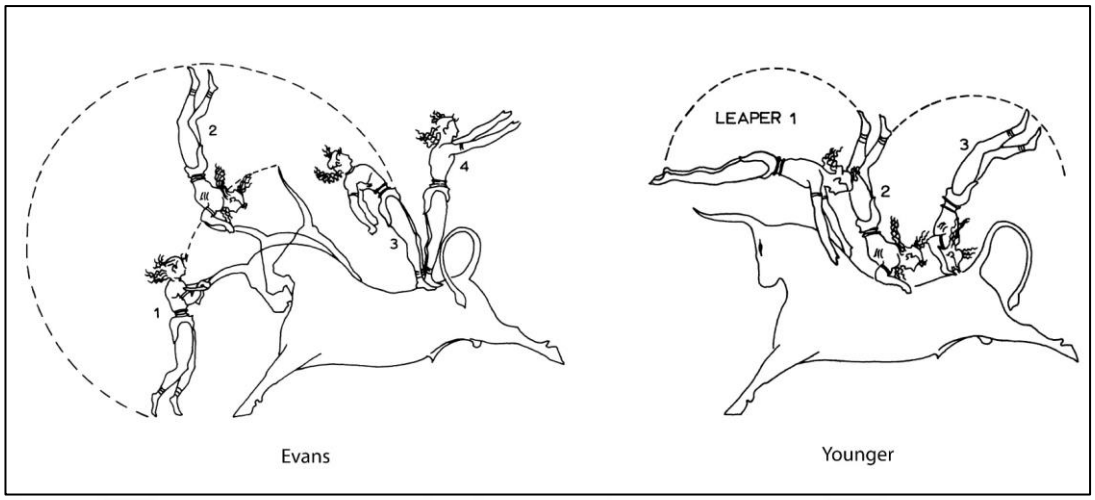
[84] Van Dijk, s. 160

[85] John. G. Younger, "Bronze Age Representations of Aegean Bull-Leaping," **American Journal of Archaeology**, Sayı: 80, 1976, ss. 125–137; John. G. Younger, "A New Look at Aegean Bull-Leaping", **Muse**, Sayı: 17, 1983, (New), ss. 72–80; John. G. Younger, "Bronze Age Representations of Aegean Bull-Games, III", **POLITEIA (Aegaeum 12)**, (Ed. R. Laffineur ve Wolf-Dietrich Niemeier), Liège, 1995, (Bull), ss. 507–545

[86] Shapland, ss. 198-205; L. Morgan, "The power of the beast: Human-animal symbolism in Egyptian and Aegean Art", **Ägypten und Levant**, Sayı: 7, 1998, s. 19; Scanlon, s. 37; Kyle, s. 49; Crowther, ss. 38-39

[87] F.E. Zeuner, **A History of Domesticated Animals**, London, 1963, ss. 229-230; Crowher, s. 34; McComb, s. 20; Gardiner, s. 10

Şekil 10: Evans ve Younger'ın Karşılaştırmalı Boğa Atlayışı Önerileri.

Kaynak: Younger, ss. 127-128

İKİNCİ BÖLÜM
ANTİK YUNAN'DA SPOR

Kişiler ve toplumlar üzerinden yürüyen rekabet duygusu insan hayatını birçok yönden etkileyerek yarışma ve müsabaka kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Spor bu müsabaka kültürünün şekil değiştirmiş, belli hedefler ve kurallar içine alınmış en güzel örneklerden biridir. Günümüzde olduğu gibi antik dönemlerde de evrensel bir yaşam biçimine dönüşen spor kültürü, birçok farklı toplumda farklı tanımlamalar ve uygulamalar çerçevesinde yer almaktadır. Bu durum spor kavramını farklı anlamlara yönlendirerek, kimi toplumlarda politik kavramlar içinde sınırlandırılmış askeri bir yaşam biçimi olarak yer almışken, Antik Yunan'da ise yaşam idealine dönüştürülmüştür.[88]

Eski Fransızcadan türetilen spor kavramı[89] Antik Yunan kültüründe bir ödül ya da başarı için yapılan müsabakaların genelini kapsayan "agon" kelimesi ile bağdaştırılmaktadır.[90] Bir araya gelmek veya bir amaç için toplanmak anlamlarını taşıyan agon kelimesi, müsabakaların başrollerindeki atletler ve onları izleyebilmek için bir araya gelmiş seyircileri kapsamaktadır. Bugünün fiziksel disiplin sporcuları için de kullanabileceğimiz atlet kelimesi, terminolojik olarak ödül ve mükafat anlamlarına gelen, Antik Yunanca'da yer alan "aethlon" sözcüğünden türemektedir.[91] Aynı zamanda zafer uğruna çekilen çileyi yüceltmek amacıyla acı ve zahmet çeken kişi anlamlarıyla da bağdaştırılmıştır.[92]

Antik Yunan toplumunda birçok alanda etkinliği bulunan rekabet geleneği, halkın sporculara olan bakış açısının da temelini oluşturmaktadır. Müsabakalarda başarı sağlayan atletlere toplumsal olarak nasıl bir tavırla yaklaşıldığını öğrenebilmek için edebi metinler önemli kaynaklardandır. Antik Yunan eserlerinde oldukça sık karşılaştığımız rekabet duygusu her zaman insanlar arasında değil kimi zaman tanrılar

---

[88] Guttmann, s. 1
[89] Ronald Hubscher, **L'histoire En Mouvements**, Paris, 1992, s. 58; David Sansone, **Greek Athletics and The Genesis of Sport,** Berkeley, 1988, ss. 3-4
[90] Miller, s. 11
[91] Homeros, **Odysseia**, çev. Azra Erhat, İş Bankası Kültür Yayınları, 8.159–164
[92] Plato, **Republic,** çev. Mehmet Ali Cimcöz, İş Bankası Kültür Yayınları, 8. 543; Henry George Liddell ve Robert Scott**, A Greek-English Lexicon,** Oxford, Clarendon Press, 1996, ss. 18-32; Crowther, s. 57; Miller, s. 12; Reid, ss. 125-135; Thomas F. Scanlon, "The vocabulary of competition: Agon and Aethlos, Greek terms for contest", **Arete: The Journal of Sport Literature**, 1983, (Agon), ss. 147-162

arasında da görülmektedir. Böylece rekabet ve mücadele temelinde yükselen spor ve agon kavramları, toplumun sadece yarışma ya da müsabaka kültürünü değil, içinde bulundukları sosyal, siyasal ekonomik ve dini durumlarını da farklı bir pencereden yansıtabilmektedir.[93]

2.1. İLK ORGANİZASYONLAR VE OLİMPİYATLAR

Antik Yunan toplumunun davranış biçimlerinde bireyler birçok yeteneğini spor aracılığıyla ifade edebilmekteydi. Baskın şekilde ataerkil geleneklerin baskın olduğu bu kültürde kişiler erkeklik rolünü kazanabilmek için "*arete"* yi yani mükemmel erdemlerini kanıtlamak zorundaydılar.[94] Ancak bu kanıtlama girişimlerinde yarışmalara sadece aynı etnik kökenden olan erkekler katılabilir, spor yapabilir ve atlet olarak anılabilirdi.[95] Bu erdemin ortaya konulabilmesi için savaş, av veya spor müsabakalarında başarılı olmak onlar için önemli bir ölçek olarak görülmektedir.[96] Yunanlı erkeklere göre zafer kazananlara verilen ödüller ve kahramanlık ünvanları, toplumda statü oluşturmanın en saygın yollarından biridir.[97] Bu saygınlık ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacak olan olimpiyat oyunlarından kentlerine zaferle dönmüş kişilere kurtarıcı ve koruyucu sıfatları verilebilecek seviyelere kadar ulaşmıştır. Zafer kazanmak Antik Yunan toplumu için erişilebilecek en yüksek prestijlerden biri olmuştur. Bu kavramın tanrıçaya (Nike) dönüştüğü toplum için sporcu, her bireyde olması istenilen erdemin, mükemmelliğin ve idealize kişi yapısının temelinde yer alan kusursuzluğun somutlaşmış halidir.[98]

Antik Yunan kültüründe spora ait en erken yansımalara, Troya savaşını konu alan Homeros'un İlyada ve Odysseia'sında yer verilmiştir. İlyada'da Akhilleus'un savaşta ölen arkadaşı Patroklos'un anısına tanrıların sevgisini kazanmak için müsabakalar yaptırdığından bahsedilmiştir.[99] Birçok disiplinin birlikte organize edilmesinden ziyade serbest gelişen bu cenaze töreni oyunlarında (araba yarışı, güreş,

[93] Reid, ss. 41-43: Kyle, s. 5
[94] Thuckydides 1.6.5
[95] David Young, **A Brief History of the Olympic Games**, Oxford, 2004, s. 5; Guttmann, ss. 17-18
[96] Kyle, s. 6; Reid, s. 130; Miller, s. 28
[97] Kyle, s. 67
[98] Reid, 2010, s. 134; Micheal I. Finley ve Henri W. Pleket, **The Olimpic Games**, Dover, 2015, s. 22
[99] Homeros, **İlyada**, çev. Azra Erhat, İş Bankası Yayınları, 23

koşu, yumruk dövüşü) kazanan kişilere üçayaklar, kazanlar, atlar, öküzler, katırlar ve güzel kemerli kadınlar hediye edilmiştir.[100] Homeros'un diğer bir eseri olan Odysseia'da da kahraman Odysseus'un Troya savaşından evine döndüğü yolculuğunda yaşadığı olaylar anlatılmıştır.[101] Odysseus Phaikailer ile olan macerasında sporun farklı branşları ele alınarak koşu, güreş, uzun atlama, disk atma ve yumruk dövüşü yapıldığı anlatılmaktadır.[102]

Birçok araştırmacı tarafından Homeros'un söylencelerinin daha önceki dönemlere ait sözlü edebi ürünlerin uyarlanması olarak görülmesinden dolayı, Homeros anlatıları üzerinden yapılacak olan değerlendirmeleri yanlış olarak kabul etmektedir.[103] Ancak Homeros tarafından anlatılan olaylar her ne kadar çelişkili olarak nitelendirilmiş olsa da Odysseus'un Phaiakianlarla olan müsabakaları ile Patroklos'un cenaze törenindeki oyunların türlerine, teknik ayrıntılarına, ödüllerine, yarışma ruhuna ve bu yapılan sporların toplumsal değerlerine gölge düşürmemektedir.[104] Olaylar içerisinde anlatılan belirli kurallar çerçevesinde ve ödül için verilen mücadeleyi bir spor müsabakası olarak tanımlamamıza yetecektir. Ayrıca olayların gerçeğe ne kadar uygun olup olmadığı spor kültürünü etkilememektedir. Zira bir yazar hangi dönemde olursa olsun kurgu dahi olsa olayları ister istemez kültürel ve sosyolojik değerler aracılığıyla tasarlayacaktır. [105]

Gardiner, gibi araştırmacıların Antik Yunan kültürünü sporun öncüsü ve bu alanda üstün bir medeniyete sahip oldukları yönündeki yüceltmelerine[106] karşın, toplu organizasyonlara dönüşmeden önce, Homeros'da daha önce de vurgulandığı gibi sadece dinsel ve ritüel temelli tekil spor faaliyetlerden bahsedilmektedir.[107] Yani tam bir spor kültüründen ziyade henüz yeni başlayan ve sadece kahramanlar ve onurlu kişilere adanan anma yarışmaları yer almaktaydı. İlyada ve Odysseia'daki anlatılardan anladığımız üzere artık Antik Yunan kültürü henüz toplu bir organizasyon şemasına girememiş olsa da spor faaliyetlerini benimsemiştir.[108] Odysseus'a Kral Laodamas'ın

[100] Homeros, İlyada, 22. 158-164; Crowther, s. 40
[101] Homeros, 8.
[102] Homeros, 8. 97-253; Kyle, ss. 63-65
[103] Kyle, ss. 63-65
[104] Homeros, 8.97-41; Homeros, İlyada, 23.257-897; Ian Morris, "The Use and Abuse of Homer", **Classical Antiquity**, Cilt: 05, Sayı: 01, 1986, ss. 81–129
[105] Perry, ss. 58-59
[106] Gardiner, ss. 1-2; Young, s.3
[107] Kyle, s. 67
[108] Gardiner, ss. 8-28;

söylediği "Bir erkeğin elleriyle ve ayaklarıyla savaşta veya yarışmada kazandığı zaferden daha büyük bir şöhret yoktur." sözü insanların spor pratiklerini aynı zamanda kişilerin topluma uygunluğunun bir ölçütü olarak da kullandıklarını desteklemektedir.[109] Homeros'un aktardığı bu alıntıda görülmesi gereken alt düşünce sporun kişilik erdemleri için ne kadar önemli bir yere sahip olduğudur. Savaşta zafer kazanmakla, bir spor müsabakasında zafer kazanmak birbirinden çok kadar farklı olsa da Homeros her ikisinin de toplum açısından aynı seviyede görüldüğünü aktarmıştır.[110] Bu eserler her ne kadar efsanelere ve kanıtlamamış olaylara dayansa da Antik Yunan toplumunun sahip olduğu kültürü açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bundan dolayı kültürel çözümleme de başvuru kaynağı olarak sayılmasında herhangi bir sakınca görülmemelidir. Materyal kültür açısından da bakıldığında en erken spor tasvirleri bu döneme ait seramikler üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Homeros'un söylencelerinin ve ilk olimpiyat müsabakalarının sekizinci yüzyıl içerisinde ortaya çıkması spor kültürünün günlük yaşam tarzının bir parçası olarak, toplumun her kesimi için olmasa da yaygınlaştığını göstermektedir.[111] Sosyoekonomik gücü yüksek olan aristokratların ve mitolojik anlatılardaki kahramanların atletik faaliyetlerle sonraki zamanlarda, spor kültürünün Antik Yunan kültüründe yaygınlaşarak günümüz tanımlamasıyla "olimpiyatlara" dönüşmesine zemin hazırlamıştır.[112]

Homeros'un aristokrat sınıfının yansımalarını aktardığı eserlerde antik yunanda ideal birey anlayışına yol gösteren atletik faaliyetler, artık biçim değiştirerek sadece gündelik alışkanlıklar, cenaze ya da basit rekabet ortamlarında kalmadan festivallerle birlikte düzenli organizasyonlar haline gelmeye başlamıştır.[113] Cenaze oyunları ve toplumun üst kademesinin başını çekerek bir ayrıcalık haline dönüşmesine yardımcı oldukları spor müsabakaları programlanmış, belirli yerlerde ve belirli zamanlarda tekrarlanan olimpiyat oyunlarına dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sadece antik dönem sporunda sınırlı kalmamış kendisiyle beraber toplumun özellikle ekonomik olarak üst belli kesimlerini de dönüştürmeye başlamıştır. Spor ile ilgilenmek

[109] Homeros, 8. 145-149
[110] Kyle, ss. 63-64; Perry, ss. 63-64; Guttmann, ss. 17-18
[111] Timothy Perry, ss. 53-55; Kyle, s. 54; Miller, s. 29; John Mouratidis, "Anachronism in the Homeric Games and Sports", **Nikephoros,** Sayı: 03, 1990, ss. 11–22
[112] Homeros, 8. 110; Kyle, s. 71; Potter, ss. 25-26; Crowther, s. 27; Guttmann, ss. 17-18; Paul Christesen, "The Transformation of Athletics in Sixth-Century Greece", **Historical Perspectives on the Olympic Games**, (Ed. Gerald P. Schaus ve Stephen R. Wenn), Canadian Enstitute in Greece, 2007, s. 59
[113] Kyle, ss. 54-55; Young, ss. 5-6

ve ideal kişiler arasında yer almak bu üst sınıfa giderek çekici gelemeye başlamıştır. Bu spor ilgisi ilerleyen zamanlarda toplumun diğer tabakalarını da etkilemiştir.[114]

Belirli aralıklarla Antik Yunan dünyasının katılımına açık olan olimpiyatlar *panhellenik* peridos'lar olarak adlandırılmıştır. Bu peridoslar önem ve kronolojik sırasına göre Olympia'da Zeus onuruna Olympia, Delphi'de Apollon onuruna Pythia, Corinth yakınlarında Poseidon onuruna İsthmia ve Nemea'da Zeus onuruna düzenlenen Nemea oyunları olarak sıralanmaktadır.[115] Antik dönemin en uzun süreyle aktif yürütülen organizasyonu olan olimpiyatlar, ilk olarak dönemin en önemli kutsal merkezlerinden biri olarak sayılan ve adını da buradan aldığı Olympia'da başlamıştır.[116] Zeus onuruna düzenlenen organizasyonun en önemli uğrak noktası bilindiği üzere kutsal alanın en ilgi çekici yeri, Zeus Olympia tapınağıdır.[117] Kutsal alanın dinsel bir tapınım merkezi olması burada farklı coğrafyalardan gelecek olan vatandaşların toplanmasına sebep olmuştur. Spor organizasyonlarının da burada başlamasıyla birlikte Olympia tek yönlü kullanılan bir kutsal alandan ziyade aynı zamanda din ve spor faaliyetlerinin bir arada yürütüldüğü bir yer haline gelmesine zemin hazırlamıştır.[118] Düzenlenen olimpiyata ulaşabilen her özgür yunan vatandaşının katılabilmesi planlı yürütülen Olympia'daki organizasyonu çağdaşı olduğu diğer yerel spor faaliyetlerinden ve cenaze töreni oyunlarından ayrışmaktadır.[119] Bu durum Olympia şenliklerine tüm antik yunana ait olarak *panhellenik* bir özellik katmıştır.[120] Kutsal alanın birçok şehir tarafından ortak tapınım

[114] Kyle, s. 72
[115] Walter Woodburn Hyde, **Olimpic Victor Monuments And Greek Athletic Art,** Carnegie Instıtue of Washington Press, Washington, 1921, s. 9; Kyle, s. 132; Miller, s.31; Wolfgang Decker, **Sport in der griechischen Antike**, Arete Verlag, 2012, (Antike), s. 39; Donald Kyle, "Greek Athletic Competition: The Ancient Olympics and More", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Competition), s. 23
[116] Hugh M. Lee, "The First Olympic Games of 776 BC", **The Archaeology of The Olympics: The Olympics and Other Festivals in Antiquity**, (Ed. Wendy J. Raschke), Madison and London, 1988, ss. 110-111; Kyle, Competition, s. 23
[117] Judith Swaddling, **The Ancient Olympic Games**, The University of Texas, 1999, s. 1; Thomas Heine Nielsen, "Panhellenic Athletics at Olympia", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 133-134
[118] Christesen, s. 59; Judith M. Barringer, "The temple of Zeus at Olympia, Heroes and Athletes", **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, Cilt: 74, Sayı: 02 The American School of Classical Studies at Athens, 2005, s. 211
[119] Hyde, s. 16
[120] Gardiner, s. 42; Miller, ss. 11-13

alanı olarak kullanılması *panhellenik* olarak ilgi çekmesine yardımcı olmuştur.[121] (Şekil 11)

Şekil 11: Peloponnessos Yarımadası ve Delphi'yi Gösteren Harita.

Kaynak: Kyle, (Sport and Spactacle), s. 136

Hayatın her alanına nüfuz etmeye başlayan atletik yaşam tarzı Herodotos ve Ksenophon gibi tarihçiler tarafından da yansıtılmıştır. Öyle ki bazı araştırmacılar tanrı ya da tanrıçalar onuruna adanarak spor organizasyonları ile birlikte yürütülen festivallerin din temelli ritüellerden doğduğunu savunsa da; dört büyük festivalin dinsel ritüelleri kullanarak toplumda bu aracılıkla yer edindiği ve uzun yıllar boyunca din ile sporun doğal bir bağ oluşturarak beraber yürütüldüğünü söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.[122] Toplumun önceden gelen dinsel alışkanlıklarının fiziksel yarışmalar ile beraber farklılaşması ve organizasyon şekline bürünerek başka bir uygulama biçimine girmesi, içinde bulunduğu dönemin toplum üzerinde yaratmış olduğu doğal bir süreçtir.[123] Poliakoff bu konuya dayanarak; antik yunan spor

[121] Young, s. 24
[122] Henri W. Pleket, "The Olympic Games in Antiquity" **EurRHist,** Cilt: 12, Sayı: 03, 2004, s. 402; Guttmann, s. 19; Kyle, Competition, ss. 22-23
[123] Christesen, ss. 59-60; Stefen Müller, **Das Volk der Athleten: Untersuchungen zur Ideologie und Kritik des**, Wissenschaftlicher Verlag Trier, 1995, s. 13

kültürünün sadece cenaze kültüne dayandırılmadan açıklanması gerektiğini söylemiştir.[124] Öyle ki cenaze oyunlarının olimpiyatlara dönüşmesinde gerçekleşen değişim gibi dinsel temellerle gelişen spor organizasyonlarının da bir zaman sonra mitolojik temellerinden koparak kendi yolunu bulması kaçınılmazdır.

2.1.1. Olympia

Olympia şenlikleri bildiği gibi beşinci yüzyılda yaşamış Elis'li Hippias'ın hesaplamalarına göre ilk kez MÖ 776 yılında stadion koşusuyla gerçekleştirildiği aktarılmıştır.[125] Ancak Hippias'ın söylencelerinin sadece derleme vasıtasıyla günümüze ulaştırılmasından dolayı güvenilir bir kaynak olmadığı ve henüz arkeolojik olarak kanıtlanamadığı için tartışmalara yol açan bu tarihin "geleneksel" olduğunu söylemek doğru olacaktır.[126] Çünkü antik dönemde bir çok tarihçi de olayları kurgulamak için ilk olimpiyat yılını baz alarak Olimpiyat Erası'nı kullanmıştır.[127] İlk olimpiyatlardan modern çağ düşüncesiyle algılayabildiğimiz gibi toplu bir organizasyon beklemek tabiki hata olacaktır. Arkeolojik olarak da bakıldığında Olympia ve çevresinde dinsel faaliyetler ile ilgili düzenlemeler kanıtlanabilir niteliktedir.[128] Ancak kültsel bir inanışın olduğu alanda spor aktivitelerinin bir anda çok kapsamlı bir şekilde değil cenaze oyunlarında olduğu gibi sınırlı ve yerel bir lokasyonu kapsayarak başlaması, olimpiyatların giderek gelişmesi açısından daha uygun bir senaryo olarak gözükmektedir.[129] Bununla birlikte MÖ 7. yüzyıl başlarından itibaren organizasyon açısından daha gelişmiş olarak gözüken olimpiyatlarda koşuyla

---

[124] Michael B. Poliakoff, **Combat Sports in the Ancient World, Competition, Violence and Culture**, New Haven, Yale University Press, 1987, s. 149

[125] Pausanias, **Description of Greece**, çev. W.H. S. Jones, Loeb Classical Library, 5. 8. 6; Hyde, s. 15; Paul Christesen, **Olympic Victor Lists and Ancient Greek History**, Cambridge University Press, 2007, (Victor List), ss. 146-157; Paul Christesen, Whence 776? The Origin of the First Olympiad, **The International Journal of the History of Sport**, Cilt: 26, Sayı: 02, 2009, (Whence), s. 161

[126] Kyle, Competition, s. 23; Miller, ss. 226-227

[127] Christesen, Victor List, ss. 286-288

[128] Catherine Morgan, **Athletes and Oracles: the transformation of Olympia and Delphi in the eighth century BC**, Cambridge University Press**,** 1990, s. 191; John Davies, "The Origins of the Festivals, Especially Delphi and the Pythia", **Pindar's Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, s. 62; Stephen Instone, "Origins of the Olympics", **Pindar's Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, s. 73

[129] Kyle, ss. 102-103

beraber uygulanan at arabası yarışı gibi farklı disiplinler de yer almaktadır.[130] Bu durum 776 yılında Elis'li Koroibos'un zaferiyle sonuçlandığı söylenen aktivitenin arkeolojik ve kurgusal olarak da uygun olmamasından dolayı "olimpiyatların başlangıcı" olarak görülmesinden ziyade, daha önceki dönemlerde olduğu gibi basit bir koşu organizasyonu olarak nitelendirilmesini gerektirmektedir.[131]

Kutsal alan içerisinde dört yılda bir yaz ayı sonlarında[132] yapılacak olan her olimpiyattan yaklaşık on ay önce bağlı olduğu Elis şehrinden *spondophoroi* yani "haberciler" sporcuları, seyircileri ve onlara eşlik edecekleri davet etmek için yola çıkmaktadır.[133] Yola çıkan bu kutsal elçiler aktif olarak olimpiyat düzenleyicisi Elis'in ve Olympia'nın tanıtımını da yapmışlardır.[134] Elçilerin bu haberleri ulaştırmasıyla birlikte artık Olympia'da Elisli askerler dışında silahlı kimsenin bulunması yasaklanmıştır.[135] Bu sanılabileceği gibi tüm yunan coğrafyasında yer alan kentlerde uygulanan bir ateşkes değildir. Sadece Elis kentini ve olimpiyatlar için Olympia'ya gelecek olanların ulaşımını ve organizasyonun güvenliğini sağlamıştır.[136] Bu kuralı çiğneyen kentler, Elis'li yöneticiler tarafından ağır cezalara çarptırılmışlardır.[137] Bahsedilen *ekecheiria* yani "kutsal ateşkes" sayesinde Olympia'da yapılacak olan festivale saygınlık, güvenilirlik ve bunlarla bağlantılı olarak katılım giderek artmıştır.[138] Habercilerin ulaşacağı kentlerde MÖ 5. yüzyılın ortalarından itibaren onları karşılayacak şehir komiteleri kurularak yerel yöneticilerin siyasi bağlarını ve olimpiyatlara olan saygıları somut bir şekilde temsil edilmiştir.[139] Habercilerin yola çıkmasıyla beraber Elis şehrinden seçilen önce "*diaitatares"* sonrasında ise "*Hellanodikai"* olarak adlandırılan heyet, organizasyonları denetlemek ve kontrol

[130] Kyle, Competition, s. 23
[131] Christesen, Whence, s. 163; Christesen, Victor List, ss. 476-477; Morgan, ss. 27-30; Michael Scott, **Delphi and Olympia: The Spatial Politics of Panhellenism in the Archaic and Classical Periods**. Cambridge, 2010, ss. 146-147
[132] Hyde, s. 15; Gardiner, s. 227; Christesen, Victor List, s. 15
[133] Swaddling, s. 6; Nielsen, s. 133
[134] Nielsen, s. 136; Christian Mann, "People on the Fringes of Greek Sport", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, s.277
[135] Morgan, ss. 30-31
[136] Nielsen, ss. 135-137; Mann, s. 277
[137] Thucydides 5. 49. 1-50. 4; Thomas Heine Nielsen, "A Polis as Part of a Larger Identity Group: Glimpses from the History of Lepreon", **Classica et Mediaevalia**, Sayı: 56, 2005, (Polis), ss. 67-74
[138] Kyle, Competition, s. 23
[139] Thomas Heine Nielsen, **Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture**, Copenhag, 2007, (City), ss. 39-40; Paula Perlman, **City and Sanctuary in Ancient Greek: The Theodorakis in the Peloponnese**, Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, ss. 63-66

etmek için görevlendirilmişlerdir.[140] Pausanias'ın aktardıklarına göre dokuz kişiden oluşan bu hakem heyeti MÖ 348 tarihli olimpiyat ile 10 kişiye yükseltilmiştir.[141] Elis'in himayesinde ve sponsorluğunda misafir edilen hakemler uygulayacakları kuralları bu kentteki üst yetkililerden öğrenmektedir.[142]

Olympia'ya gelen sporcular önce bir ön eleme yarışmasına girerek, müsabakalara olan uygunlukları test edilmektedir.[143] Sonrasında bu sınavı başarıyla geçen sporcular, geldikleri yere ya da coğrafyaya bakılmaksızın yaşlarına ve yarışacakları disipline göre kategorize edilmektedirler.[144] Özgür, erkek ve yunan vatandaşlarının arasından seçilenler[145] Hellonidikai gözetiminde 30 gün boyunca Elis'in sağlamış olduğu gymnasiumlarda antrenman yapacaklardır.[146] Kendi çabalarıyla kente gelenler ister geldikleri kentin isterlerse de herhangi bir kent adına "serbest oyuncu" olarak yarışabilmekteydiler.[147] Sporcular o andan itibaren artık sadece kendileri için değil aynı zamanda adına yarıştıkları kentleri ve o kentin insanlarını temsil etmekteydi. Bu durum Olympia'daki yarışma atmosferini giderek kişisel müsabakalardan, kentleriyle özdeşleşen sporcular arasındaki siyasi bir mücadeleye dönüşmesini sağlamıştır. Yarışmaların sonucu artık kentler için de kazanılacak önemli bir zafere dönüşmüştür.[148] Zafer artık sadece taçla ödüllendirilen bir olaydan ziyade siyasi bir gurur haline dönüşmüş, kentler sporcularının kazanmaları için her türlü yolu denemek istemişlerdir. Bu noktada sporcuların bu kadar zahmeti ve çabayı neden önemsediklerini anlayabilmekteyiz. Olay sadece o yarışmayı kazanmak değildir. Asıl amaç maddi çıkarlardan çok, savaşta aldıkları zafer kadar kentlerini gururlandıracak olimpiyat zaferidir. Kazanma hırsının arttığı ve her yolun denenmeye çalışıldığı yoğun mücadele atmosferi içinde, antrenman ya da festivaller sırasında sporcuların kalkışabileceği herhangi kuralsız bir hareket, genellikle kırbaçla cezasıyla

[140] Kyle, Competition, s. 24; Crowther, s. 52
[141] Pausanias, 5. 9. 4-6; Romano, ss. 98-100
[142] Pausanias, 6. 24. 3; Crowther, s. 72; Kyle, s. 112
[143] Pausanias, 6. 1. 1-4; Nielsen, City, ss. 18-21; Nielsen, ss. 137-138
[144] Kyle, Competition, ss. 23-24
[145] Herodotos, **Tarih**, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, 2. 160; Nielsen**,** City**,** ss. 18-21; Crowther, ss. 46-47
[146] Crowther, ss. 23-24; Nigel B. Crowther, "Elis and Olympia: City, Sanctuary and Politics" **Sport and Festival in the Ancient Greek World**, (Ed. D. J. Phillips ve D. Pritchard), The Classical Press of Wales, Swansea, 2003, (Elis), s. 65
[147] Herodotos, 2. 160; Kyle, Competition, s. 25
[148] Nielsen, s. 133

karşılık bulmaktadır. *Hellanodikia* daha ileri giderek karşısındaki rakibe ya da müsabakanın prestijine zarar verenleri diskalifiye etme hakkına da sahipti.[149]

Bahsedilenlerden yola çıkılarak söylenebilir ki; Elis'li kişiler herhangi bir şartname koşmadan, isteyen herkesin olimpiyatlara katılmak için başvuru yapabilmesini sağlanmıştır. Haberciler aracılığıyla özgür her Antik Yunan vatandaşının Elis'e kadar gelmesini sağlamaları kapasitenin yüksek olmasına imkan tanımış ve ekonomik olarak kentin faydalanabileceği bir sektör yaratarak büyük bir kitleyi doğrudan Olympia'ya çekmiştir. Böyle bir sınırlandırmanın olmaması hem Elis'li halk için ekonomik bir fayda sağlarken hem de rekabet ve dinsel temelli olimpiyatlara gelmek için yapılacak yolculuğu daha çekici bir hale getirmiştir. Spor amacıyla yapılan organizasyonun kutsal alan için ekonomik ve sosyal yönden ne kadar önemli olduğu böyle bir sektörün oluşturulmasıyla daha iyi anlaşılmaktadır.

Festivallerin başlamasından birkaç gün önce Elis'li yöneticiler ve yetkililer, idmanlarını bitiren sporcular, antrenörler ve festivali izlemek için gelen seyirciler, yarışmaların yapılacağı Olympia'ya bir geçit töreniyle gitmekteydi.[150] Törene katılım için tam bir rakam söylemek o dönemler için pek doğru olmasa da Nielsen, yaklaşık 40-45 bin kişinin katıldığı bir kortejden söz etmektedir.[151] Kutsal alana girdikten sonra sporcular oyunlarda herhangi bir hileye, bilerek kimseye zarar vermemeye, kutsal alanda tanrılara yaraşır biçimde davranarak huzursuzluğa yol açmamaya ve hakem heyeti de bu tür davranışlara izin vermemek için yemin ederlerdi.[152] Oyunlar sırasında cüppeleriyle hazır bulunan Hellonidikai üyeleri, daha öncede bahsettiğimiz gibi hile yapan sporcuları ihraç etme hakkına sahiptiler.[153] Ayrıca sakıncalı pozisyonlara, ellerindeki çatallı-sivri uçlu sopalarla vurarak da doğrudan müdahale edebilmekteydiler.[154] (Şekil 12)

[149] Swaddling, s. 33
[150] Hugh M. Lee, **The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games**, Hildesheim, 2001, (Schedule), ss. 28-29
[151] Nielsen, City, ss. 55-57
[152] Pausanias 5. 24. 9-10
[153] Pausanias 6. 3. 7
[154] Kyle, Competition, s. 25; Jenifer Neils, **"**Picturing Victory; Representations of Sport in Greek Art", **A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity,** 2014, ss. 82-89; Nielsen, s. 138

Şekil 12: Siyah Figür Seramiği Üzerinde Elinde Sivri Uçlu Sopasıyla Bekleyen Hellonidikai.

Kaynak: Miller, s. 52.

Olimpiyatların kutsal yürüyüşle başlamasıyla beraber en az beş günlük kurban kesmeyle yapılan ritüel işlemleri, spor yarışmaları ve sonrasında ziyafetleri içeren bir program karşımıza çıkmaktadır.[155] Hippias gibi dönemin antik yazarlarının söylentilerinin uzun zaman sonra derlenmiş olması[156] müsabakaların tarihleriyle ilgili programın gidişatı hakkında kesin ayrıntılar vermeyi güçleştirmektedir.[157]

Hippias'tan (MÖ 5. yüzyıl) sonraki dönemlerde Olympia'ya farklı türde disiplinlerin eklenmesiyle beraber çeşitlenen programın akışının yine aynı şekilde birinci günü için yemin töreni ve ritüellerle geçildiği, ikinci günde pentathlonla birlikte araba ve at yarışları gibi binicilik etkinliklerinin yapıldığı, üçünde günde ise sporcuların ve yöneticilerinde katıldığı daha kapsamlı yapılan ritüellerle birlikte çeşitli

[155] Ludwig Weniger, "Das Hochfest des Zeus in Olympia" **Klio**, Sayı**:** 04, 1904, s. 150; Lee, Schule, ss. 24-25
[156] Pausanias, 5. 9. 2- 3; Christesen, Victor list, ss. 476-478
[157] Kyle, Competition, s. 26; Nielsen, City, ss. 52–53

yarışmaların gerçekleştirildiği, dördüncü günde koşu ile birlikte savaş konulu disiplinlerin yer aldığı, beşinci ve son günde ise kazananlara ödüllerinin dağıtılarak ziyafetler eşliğinde festivalin tamamlandığı iddia edilmektedir.[158] Bu olay sıralamasına da bakıldığı zaman yarışmaların zamanla ritüellere entegre olarak ilerlemiş olduğu, dini ritüellerin de spor müsabakalarının önüne geçmediği görülmektedir. Böylece spor ve din arasında karşılıklı bir bağın oluştuğu, aksinin iddia edildiği gibi yarışmaların sadece dini ya da cenaze ritüellerinden türeyerek ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır.[159]

Antik Yunan için Homeros'dan bu yana cenaze oyunları şeklinde nitelendirilen atletik faaliyetler, din merkezli bir kutlama halinden sporun merkeze alındığı, ekonomik, sosyal ve politik olgularla birlikte, kurumsallaşmış bir faaliyet bütünlüğü haline gelmiştir.[160]

2.1.2. Pythia

Dinsel ritüellerle birlikte programlanan bir diğer spor organizasyonu ise Antik Yunan coğrafyasının en ünlü kehanet merkezlerinden biri olan Delphi'nin baş tanrısı Apollon onuruna adanmış Pythia Oyunları'dır. Kehanetleriyle kazanmış olduğu şöhret Delphi'yi antik dönemde büyük bir ilgi merkezi haline getirmiştir. Öyle ki Troya efsanesinde dahi Agamemnon savaşa girmeden önce Delphi kehanetlerine göre hareket etmiştir.[161] Burada gerçekleştirilen festivalin prestijinin yüksek olması ve dört yılda bir düzenlenmesiyle Olympia oyunlarından sonra ki en önemli peridos olarak gösterilmektedir.[162] Alanda ilk olarak Tunç Çağı'nın sonlarında gerçekleştiği düşünülen dini faaliyetler ve MÖ 8. yüzyılda artan arkeolojik izler, Delphi'ye karşı popüleritenin arttığı, insanları daha çok çekmeye başladığını göstermektedir.[163] İlerleyen dönemlerde anlaşılmaktadır ki; Delphi yönetimi Olympia tarafından başlatılan spor organizasyonuna artan ilgi karşısında sadece atletik faaliyetlerle sınırlı

[158] Lee, Schule, ss. 24-25
[159] Kyle, ss. 114-115
[160] David Gilman Romano, "Athletics Festival in the Northern Peloponnese and Central Greece", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Northern Peloponnese), s. 177
[161] Homeros, 8.79-81
[162] Hyde, ss. 16-18
[163] Morgan, ss. 106-147; Davies, ss. 52-54

kalmamıştır. Fiziksel aktivitelerin yanında ritüel amaçlı ve müzikal içerikli yarışmalar da ekleyerek farklı disiplinlerle kendi programını çeşitlendirmiştir.[164]

Olympia oyunlarının büyük bir festival haline gelmeye başlaması diğer kentlerdeki yöneticileri bu spor faaliyetlerini taklit ederek, kendi ülkelerinde de bu tipte organizasyonların yapılmasına yönlendirmiş olmalıdır.[165] Getirdiği avantajlarla Pythia oyunları da tıpkı Olympia oyunları gibi organizasyonları kapsayan ateşkesler belirlemiş ve tüm Yunan vatandaşlarının katılımına imkan sağlamıştır.[166] Kutsal alanın kendine özgü avantajları ve dini prestiji oyunların giderek yaygınlaşmasına imkan sağlamış olmalıdır. Dört yılda bir gerçekleştirilen oyunlar ilk olarak MÖ 586 yılında, Apollon kültüne bağlı kutsal alanda olmasından kaynaklı sadece lir, flüt ve kithara çalmak gibi müzikal etkinliklerle yapılmıştır.[167] Ancak MÖ 582 yılında programa dahil edilen fiziksel yarışmalar ile birlikte Pythia oyunları farklı bir formatta yeniden organize edilmiştir.[168] Öyle ki 586 yılında ilk olarak yapılan yarışmalarda maddi olarak ödüller verilirken, sonraki fiziksel yarışmaların da yer aldığı organizasyon, Olympia'da uygulandığı gibi, zafer kazanan sporculara kutsal defne ağacından zafer tacı takdim edilmiştir.[169] Homeros'un Patraklos'un cenaze oyunu sonucunda verilen maddi ödüller, Olympia'da olduğu gibi, yerini Pythia'da yarışmaların adandığı Apollon'u çağrıştıran dinsel kökenli sembolik ödüllere bırakmıştır.[170] Bu değişim Antik Yunan spor kültüründe ödüllerden sembollere, maddi kazançlardan toplumsal erdemlere yani realist ödüllerden idealist ödüllere olan yönelimin ortaya çıktığı bir sürece işaret etmektedir.

İlk periyodik Pythia faaliyetlerine bakacak olursak Olympia'da uygulanan fiziksel programa ek olarak daha öncesinden kutsal alanda gerçekleştirilen müzikal etkinlikler de yer almaktadır.[171] İki büyük organizasyon programıyla aralarındaki en önemli farklardan biri olan bu müzikal yarışmalar, Olympia'nın listelerinde hiçbir

[164] Romano, Northern Peloponnese, ss. 179-180; Kyle, s. 133
[165] Davies, ss. 47-48
[166] Romano, Northern Peloponnese, s. 176; Pleket, s. 103
[167] Stephen G. Miller, "The Date of the First Pythia", **California Studies in Classical Antiquity**, Sayı: 11, 1978, (First Pythia), ss. 127-158
[168] Miller, First Pythia, ss. 127-158; Kyle, Competition, s. 31; Christesen, Victor List, ss. 16-17; Miller, ss. 95-97
[169] Pausanias, 10. 7. 5, Kyle, s. 134; Romano, Northern Peloponnese, s. 180; Davies, s. 56; Miller, ss. 102- 104
[170] Davies, s. 58
[171] Pausanias 10. 7. 2-7; Kyle, ss. 133-134

zaman yer almazken, Pythia'nın başını çektiği bu farklı formattaki programdan da hiç eksik edilmemiştir.[172] Böylece olimpiyat organizasyonlarında Olympia ve Pythia'nın uyguladığı farklı tipte iki program ortaya çıkmıştır. Antik dönemde değişen ve gelişen çeşitli organizasyonların eklenmesiyle birlikte Olympia temel alınarak düzenlenen programlar *isolympic*, Pythian'nın temel alındığı programlar ise *isopythian* oyunlar olarak adlandırılmıştır.[173] Pythia, MÖ 582 de sergilediği ikinci programla birlikte Antik Yunan kültüründe müsabaka çeşitliliğini arttırmıştır. Periyodik oyunların bu değişimle üretken, bölgesel ya da Pythia Oyunları'nda olduğu gibi geleneksel sebeplerle daha karakteristik nitelikleriyle uygulanılmasını sağlamıştır.[174] Ayrıca müzik ve fiziksel temaların bir arada olduğu bu program, yarışmacılar ve izleyiciler için daha geniş bir perspektifi sunmaktadır. Öyle ki disiplin çeşitliliği yarışmacı sayısına bağlı olarak toplumsal ilgiyi de arttırmış ve daha fazla yaş grubuna hitap etmiştir. Ayrıca Olympia'da uygulanan yaş sınıflandırması aynı şekilde Pythia yarışmacılarını da gençler ve erkekler olarak ikiye ayırmıştır.[175] (Şekil 13)

Şekil 13: Pythia Oyunları'nın Yapıldığı Hellenistik Delphi Stadionu.

Kaynak: Kyle, (Sport and Spactacle), s. 135.

[172] Miller, s. 83
[173] Pleket, s. 103; Onno van Nijf, "Athletics, festivals and Greek İdentity in the Roman East" **Proceedings of the Cambridge Philological Society**, Sayı: 45, Cambridge University Press, 1999, s. 180
[174] Davies, s. 56
[175] Romano, Northern Peloponnese, s. 179

2.1.3. Isthmia

Tıpkı Olympia ve Delphi'de olduğu gibi yerel kültlerle ilişkili olan bir diğer organizasyon Korinth kentinin düzenlediği tanrı Poseidon'a adanmış olan Isthmia şenlikleridir. Olympia ve Pythia Oyunları'ndan farklı olarak iki yılda bir ve genellikle yılın bahar aylarında gerçekleştirilen Isthmia festivalleri de *panhellenik* bir peridos olarak anılmaktadır.[176] Ortaya çıkışı ve mitosları hakkında birçok söylev bulunan bu festival, önceleri sadece yerel kültler aracılığıyla bölgesel olarak gerçekleştirilmekteydi.[177] Ancak MÖ 6. yüzyıl başlarından itibaren yeniden organize edilerek tekrar başladığı bilinen[178] bu festival, bünyesinde sadece fiziksel disiplinleri değil aynı zamanda geleneksel olarak devam eden müzik yarışmalarını da içeren bir programa sahiptir.[179] İlk olarak fiziksel ağırlıklı Olympia programı formunda düzenlendiği düşünülse de; Pythia Oyunları'nda olduğu gibi yerel etkinliklerle özdeşleşmiş olan müzikal etkinliklerinden de vazgeçilmediği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Isthmia Oyunları bir *isopythian* olacak şeklinde organize edilmiştir.[180] Ancak Pythia ve Olympia etkinliklerinden bir farkı da yarışmacıların yaş sınıflandırmasını 3 kategoride belirlemesidir.[181] Diğer iki büyük organizasyonda olduğu gibi gençlerin ve yetişkinlerin yanı sıra günümüzde spor müsabakalarında 15-18 yaş aralığında yer alan yıldızlar ya da ergenler grubu da yarışmaya dahil edilmiştir.[182] Kültsel bağlamda kutlanan bu festivallerde kazananlar için tıpkı diğer iki büyük organizasyonda olduğu gibi hangi tanrı adına kutlanırsa onunla bağlantılı olan kutsal bir çelenk ödülü verilirdi. Isthmia'da bu ödülün dönemsel farklılıklar göstererek çelengin çam ya da kereviz yapraklarından yapılmış olduğu aktarılmıştır.[183]

---

[176] Gardiner, ss. 28-42; Miller, ss. 101-102; Romano, Northern Peloponnese, s. 181; Kyle, ss. 136-137
[177] Pausanias 1. 44. 7-8; Miller, s. 102
[178] Gardiner, s. 212; Christesen, ss. 59-60; Panos Valavanis, **Games and Sanctuaries in Ancient Greece: Olympia, Delphi, Isthmia, Nemea, Athens**, Kapon Editions, 2004, s. 268; Kyle, Competition, s. 23
[179] Romano, Northern Peloponnese, s. 181; Kyle, Competition, s. 31; Kyle, s. 73
[180] Catherine Morgan, "The Origins of the Istmian Festival", **Akten des Internationalen Symposions: Olympia 1875-2000, (**Ed. Helmut Kyrieleis), Mainz, 2002, (Symposions), ss. 251-255
[181] Pausanias 6. 16. 4; Kyle, s. 173; Romano, Northern Peloponnese, s. 181
[182] Werner Petermandl, "Growing Up with Greek Sport", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 236-246.
[183] Pindar *Isthmian* 2. 16; Oscar Brooner, "The Isthmian Victory Crown" **American Journal of Archeology**, Cilt: 66, Sayı: 03, 1962, ss. 259-260; Miller, ss. 104-105; Kyle, Sport and spectacle, s. 137

Kentlerin bu tip organizasyonlarla birlikte elde ettikleri kazanım sahip oldukları potansiyelleri güçlendirmektedir. Özellikle Korinth kentinin içinde bulunduğu coğrafya ticari, sosyal ve siyasi bir iletişim ağının merkezinde olma avantajını organizasyonlar aracılığıyla geliştirmiştir. Böylelikle hem iletişim ağının ortasında yer alan hem de Isthmia gibi bir kült alanına sahip olması[184] aslında Olympia gibi ilgi çekebileceğinin göstergesiydi. Ulaşım ve ticari olarak birincil sebeplerle ziyaret edilen kente dinsel ve atletik sebeplerle ikincil bir çekim alanı oluşturmuştur. Kült alanında arkeolojik mimari anlamında da görülen düzenlemeler ile festivallerin periyodik olarak düzenlenmeye başlandığı anlaşılmaktadır.[185] Organizasyon tarihi ile MÖ 6. yüzyıldan itibaren giderek spor alanına odaklanan yapılanmaların dönemsel uyumu da sivil mimari anlayışının kültüre göre nasıl şekillendiğini gösteren örneklerden birini oluşturmaktadır.[186] Daha sonra Pythia şenliklerinde olduğu gibi Isthmia festivallerinde de atlı araba yarışmalarının yürütülmesi özellikle kentin ve kent dışından gelen aristokratların ilgilerini çekmesini sağlamıştır.[187]

Korinth'in ulaşım ve ticari bir merkez halinde olması spor organizasyonlarının rastlantısal ya da tamamen mitolojiye bağlı olarak kutsal sebeplerle gerçekleşmediğini, bu noktanın da diğer organizasyon alanları gibi planlı olarak seçildiğini düşündürmektedir. Öyle ki aynı bağlamda spor faaliyetlerine bağlı mimari ve peyzaj uygulamaları bu kurgunun ne kadar kurumsal yürüdüğüne de göstermektedir. Isthmia ile beraber spor organizasyonlarının toplumun dinsel altyapısı ile beraber ancak tam bağımsız ya da tam bağımlı olmadan karşılıklı ilişki şeklinde kurgulandığı fikri daha yakın gözükmektedir.

2.1.4. Nemea

Antik Yunan spor organizasyonları içinde *panhellenik* olarak sayabileceğimiz son örnek aralarında daha az önemsenen ve en az yarışmanın yapıldığı Nemea

[184] Herodotos 9. 81. 1
[185] Romano, Northern Peloponnese, ss. 181-182; Miller, ss. 38-40; Kyle, ss. 137-138
[186] Elizabeth R. Gebhard, "The Early Stadium at Isthmia and the Founding of the Isthmian Games," **Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games**, (Ed. William Coulson ve Helmut Kyrieleis), Athens 1992, ss. 73-79
[187] Kyle, Competition, ss. 28-31

festivalleridir.[188] MÖ 573 tarihinden itibaren olarak dört büyük organizasyona en son dahil edilmesi bunun en önemli sebeplerindendir. Korinth'in 30 km kadar batısında bulunan Nemea özellikle Argos'a olan siyasi ve otoriter yakınlığıyla bilinirdi.[189] Oyunların organizasyonunu bir süreliğine Argos'a taşıyacak kadar gerçekleşen bu yakınlık Nemea'nın bir yandan desteklenmesine bir yandan da çevresindeki kentler tarafından kullanılmasına yol açmıştır.[190]

İki yılda bir temmuz ayında gerçekleştirilen yarışmalar Olympia ile yakın ay dönümlerini paylaşmaktadır.[191] Festivalin yapılacağı zamanlarda tıpkı Olympia'da olduğu gibi diğer kentlere elçiler gönderilmiştir. *Theoroi* olarak adlandırılan ve altılı gruplar halinde yayılan bu elçilerin aynı zamanda gittikleri kentler tarafından kabul edildiği de aktarılmıştır.[192] Sağlanan barış anlaşmaları ile Nemea'nın oyunlar için sunduğu programda yine Olympia'da olduğu gibi atletik disiplinlerin ağırlıkta olması dikkat çekmektedir. Oyunları yöneten Olympia'daki *hellanodikai* grubu gibi Nemea yöneticileri de siyah cübbe giymekteydiler. Bu benzerlikler Nemea Oyunları'nın hem yönetimsel hem de program kurgusu açısından *isolympic* olarak tasarlandığını göstermektedir.[193] Ancak yaş kategorisine baktığımız zaman ise Pythia ve Isthmia'da olduğu gibi burada da organizasyona katılan yarışmacılar üç farklı yaş aralığına ayrılmaktaydılar.[194]

Ancak Nemea için bahsedilmesi gereken en önemli noktalardan biri de buranın aslında kültsel bir kökeninin olmamasıdır. Stratejik konumu Korinth ve Argos gibi çevresinde yerleşim gören birçok kent tarafından ortak toplanma noktası olarak görülmesine ve yapay bir dinsel alan oluşmasına sebep olmuştur.[195] Alana sonradan konumlandırılmış Zeus tapınağı merkezli kutlamalar, Olympia'da olduğu gibi oyunların baş tanrıya adanması yarışmacı ve seyirci açısından daha geniş bir katılım oluşmasına yardımcı olmuştur. Sonradan oluşturulan bu yapay alan özellikle yapı planlanmalarında bir avantaj sağlamıştır.[196] Öyle ki Hellenistik dönemde inşa edilen

[188] Romano, Northern Peloponnese, s. 183
[189] Gardiner, ss. 223-225
[190] Miiler, ss. 105-111
[191] Kyle, s. 111
[192] Miller, ss. 147-148
[193] Miller, s. 105; Kyle, ss. 138-139
[194] Stephen G. Miller, "The Penthatlon for Boys at Nemea," **CSCA**, Sayı: 8, 1975, (Nemea Boys), ss. 199-201
[195] Kyle, s. 132
[196] Miller, ss. 109-112

stadion öncesinde Nemea'da MÖ 6. ve 5. yüzyılda kullanılan erken dönem pistinin dayandığı yerel kahraman mezar duvarının uzatılarak yapay toprak dolgusuyla seyirci izleme alanının oluşturulması bu planlamanın uygulamalarından biridir. Ayrıca Miller, bahsettiği erken stadionun kazıları sırasında alanda buldukları atlı adak eşyalarından dolayı buranın atlı yarışlara da ev sahipliği yapmış olabileceğini söylemektedir.[197]

Nemea oyunlarının yapay bir alanda gerçekleştirilmesi ve zaten hali hazırda denenmiş olan Olympia, Pythia ve Isthmia programları üzerine kurgulanması Nemea şenliklerine aynı zamanda hibrit bir özellik de katmıştır. Aynı zamanda kazanan sporculara verilen ödül olan yabani kereviz çelengi yine kendine has bir başka farklılığını da ortaya koymaktadır.[198] Diğer oyunlarla benzerlikler barındıran ve Olympia ile uygulama farklarından dolayı Nemea oyunları için "küçük Olympia" yakıştırması yanlış bir düşüncenin sonucudur. Toplumsal olarak MÖ 7. yüzyıl başından itibaren Olympia ile gelişmeye başlayan ve giderek popülerleşen spor organizasyonları, gerçekleştiği alanları etkileyerek eğlence ve mücadele bölgesine çevirmiştir. Var olan 3 büyük organizasyonun yanına geçmişten gelen kültsel bir bağı olmadan katılan Nemea oyunları, bir yandan da genel olarak Antik Yunan toplumu'nda MÖ 6. yüzyılın başlarında değişen ve giderek ünlenen spor müsabakalarına talebin arttığını da göstermektedir.[199]

2.2. SPOR DİSİPLİNLERİ

Olimpia ile başlayan periodos grubuna en son katılan Nemea ile birlikte spor kültürünün artık toplu organizasyonlar halinde düzenlenerek tekil faaliyetlerden sıyrıldığı söylenebilir. Çok daha kapsamlı, erişilebilir hale gelen bu tip organizasyonlar şehirlerin birbirleriyle olan rekabet duygusunun da artmasıyla coğrafi olarak daha geniş alanlara yayılmıştır.[200] Statü gösterme arzusuyla da beraber çoğalan spor faaliyetleri, yarışmaların gerçekleşeceği alanlarda bir takım çevresel düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir.[201] Özellikle spor yarışmalarının

[197] Stephen G. Miller, **Excavations at Nemea II: The Early Hellenistic Stadium**, Berkeley, 2001, (Nemea II), ss. 62-139;
[198] Miller, ss. 106-107
[199] Christesen, ss. 59-94
[200] Kyle, Competition, s. 31
[201] Miller, s. 31; Valvanis, ss. 162-163

gerçekleşeceği yapılarla birlikte kutsal alanlar veya şehirler bu tip organizasyonlar konusunda kurumsallaşmaya başlamıştır.[202] Giderek artan organizasyonların ilk dönemlerinde etkinliklerin programı Olympia'da olduğu gibi henüz koşu yarışları ile sınırlıydı. Spor kültürünün yayılması ve bu kültüre olan ilginin artmasıyla fiziksel disiplinler çoğalarak festivallerde yapılan yarışmaları çeşitlendirmeye başlamıştır. [203]

2.2.1. Koşu yarışları

Fiziksel mücadeleler içinde en erken ve en basit şekilde uygulanan spor disiplini koşu yarışlarıdır. Antik Yunan için koşu yarışlarıyla ilgili en erken ifadeler Homeros'da yer almaktadır. Odysseusa karşı Kral Laodamas'ın ayaklarla kazanılan zafer kadar hiçbir şeyin bu kadar yüksek övgüyü hak etmediğini söylemesi aslında koşu branşının basit olsa da toplum ve yöneticiler için ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.[204]

Koşu en basit anlamda belirli bir uzaklığa erişilebilmek için yapılan mücadeleyi içermektedir. Antik Yunan'da bu mesafe genel itibariyle 600 ayak ölçüsüne (1 Stad) denk gelen bir tur boyunca uygulanmıştır. Bundan dolayı yarışların yapıldığı alanlara ya da sonradan oluşturulan yapı komplekslerine bu ölçüye denk gelecek şekilde inşa edilmesinden ötürü *stadion* ya da *stadium* ismi verilmiştir. Yarış alanları modern dönemlerdeki gibi dairesel ya da iki geniş virajlı bir pistten farklı olarak, düz bir alandan ibaretti. Başlangıç çizgisinden başlayan yarış, *krampter* adı verilen bir ilk noktadan dönülerek tekrar başlangıç noktasına varmak suretiyle tamamlanmaktaydı.[205] *Balbis* adı verilen bu başlama çizgisi MÖ 5. yüzyıldan itibaren taştan yapılmaya başlanarak alanın koşu yarışları için kullanımına kesin bir vurgu yapmaktadır. Üzerinde iki adet yivin bulunduğu bu taş bloklara sporcular sol ayakları önde olacak şekilde iki ayaklarını yerleştirmekteydiler.[206] Günümüzde atletler tıpkı antik dönemlerde olduğu gibi sol ayakları öne gelecek şekilde 10-12 cm arkaya da sağ ayaklarına yerleştirerek başlangıç yapmaktadırlar. Nemea stadionunun da görülen tek

[202] Christesen, Olympic Victor, ss. 16-17
[203] Pausanias 5. 8. 5-9. 2; Young, s. 24
[204] Homeros, 8. 145-149
[205] Miller, s. 31; Harold Arthur Harris, **Greek Athletes and Athletics**, London, 1964, s. 71; Young, s. 27; Kyle, ss. 115-16
[206] Miller, s. 35

oluklu bloklarla oluşturulan *balbis* burada yarışın sadece tek ayağın yerleştirilmesiyle başladığını göstermektedir.[207]

Yarışlar aralarında değişen ve devamlı çeşitlenen birçok sınıfa ayrılmışlardır. Farklı mesafeler üzerine ayrılan bu yarışlarda *stadion* yarışı tek tur üzerinden yaklaşık 200 m olarak, *diaulos* ise iki tur 400 m olarak değerlendirilmektedir. Uzun maraton yarışlarına benzer şekilde uygulanan *dolichos* yarışı ise 20 tur üzerinde yaklaşık olarak 4 km mesafeye kadar erişebilmekteydi.[208] Tam da bu noktada uzun ve kısa mesafeli yarışmalar arasındaki farklar özellikle vazo resimlerinde yer alan figürler üzerinde kendini belli etmektedir. Kısa mesafe koşucularının kollarını ve bacaklarını olabildiğince açarak kısa sürede uzun mesafe kat etmek için uygulandığı bir yöntem görülebilmektedir. Ancak maraton yarışlarına benzettiğimiz diğer uzun soluklu yarışlarda atletlerin muhtemelen nefes ve enerji kontrollerini sağlamak amacıyla kollarını omuz hizasından çok açmadan ayaklarıyla da dar açılı hareketler yaptıkları anlaşılmaktadır. Uzun soluklu yarışlarda tempo ve enerjiyi korumak için yapılan bu stabil koşu yöntemi aynı disiplinde dahi olsa uzun ve kısa mesafe sporcuları arasındaki hareketlerin hangi mesafe hedefiyle koştuklarının ayırt edilebilmesini sağlamaktadır. (Şekil 14)

[207] Miller, ss. 37-38
[208] Julius Jüthner, "Dromos" **RE**, Sayı: 2, 1905, ss. 1717-1720; Kyle, Competition, s. 27; Young, ss. 25-26

Şekil 14: Uzun ve Kısa Mesafe Koşucuları Arasındaki İkonografik Farklılıklar.

Kaynak: Miller, s. 45.

Günümüz spor müsabakalarıyla karşılaştıracak olursak Antik Yunan'da yapılan resmi yarışlarda da tıpkı buna benzer bir görüntü oluşmaktadır. Koşuya işitsel bir sistemle talimat verildiğini aktaran Herodotos, konu hakkında yarışa erken başlayarak avantaj elde etmek isteyenlerin uyarıldığı aynı yanlışı yapması halinde için kırbaçla cezalandırıldığını aktarmaktadır.[209] Günümüz yarışmalarında da uyarı ve ceza sistemi aynı süreçte işlemektedir. Yarışmaya erken başlayanlar tek seferliğine uyarı alırken, aynı yanlışın tekrarlanması halinde yarışmadan diskalifiye edilmektedir. Yarış başlangıcında bile hassaslaşan bu adalet düşüncesinin giderek gelişmesi ve yarışmacılara eşit koşullar sunmaya çalışılması, MÖ 4. yüzyılın başlarında ilk kez Isthmia da görülen bir mekanizmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.[210] *Hsyplex* olarak adlandırılan bu sistem şekilde görüldüğü gibi başlangıç çizgisi iki yanında tahta direklere sabitlenmiş bir ip mekanizması ile dikeyde eşit hizalanmıştır. Bu hizalama sistemi ile beraber yarışmacılar ve yarışmaları izleyenlere erken çıkanla ya da vücut

[209] Herodotos, 8. 59
[210] Miller, s. 41

pozisyonunu daha öne atarak haksız üstünlük sağlayan atletlerle ilgili daha nesnel veriler sunmaktadır. Bu mekanizma aynı zamanda eski tarz yarışmalar ile yenilerini ayırt eden önemli bir parça olarak da görülmektedir.[211] (Şekil 15)

Şekil 15: Nemea Stadion'unda Hsyplex Sisteminin Yeniden Canlandırılması ve Kullanımı.

Kaynak: Miller, s. 42.

Çıplak ve üzerlerinde herhangi bir ağırlık olmadan yapılan koşu yarışmalarına askeri disiplinlerde kullanılan ve sporcuların daha çok savaş anındaymış gibi gözükmesini sağlayan *hoplitodromos* dahil edilmiştir. MÖ 6. yüzyılın sonlarında programlarda gözüken bu yarışma *diaoulos* uzunluğunda askeri teçizatlı koşu olarak uygulanmaktaydı.[212] Olympia programlarının son gününde olduğu görülen bu yarışmanın kutsal festivallerle başlayan barış döneminin sona erdiğinin habercisi olduğu ve sporcuların askeri görevleri hatırlayabilmeleri için yapıldığı söylenmektedir.[213]

[211] Stephen G. Miller, "The Greek Stadium as a Reflection of a Changing Society" **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Reflection), ss. 289-290
[212] Stephen G. Miller, "Turns and Lanes", **AJA**, Cilt: 84, 1980, (Turns), s. 160; Miller, ss. 32-33
[213] Kyle, s. 117

2.2.2. Güreş

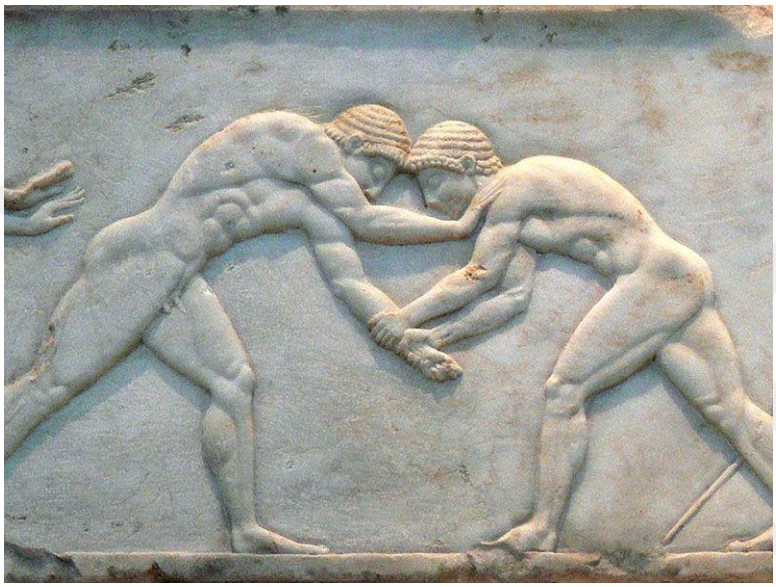
Olimpiyatlara koşu yarışlarından sonra eklenen ilk spor disiplini güreş ya da bir diğer adıyla *pale*'dir. Koşuda olduğu gibi sadece bedensel olarak yapılan güreş için herhangi bir alete ihtiyaç duyulmamaktadır. Sporcular bu disiplini çıplak ya da üzerlerine giyecekleri kısa tünik ile gerçekleştirebilmekteydi. Ayakta gerçekleşen bu sporda yarışmacılar müsabakadan önce kendilerini yağlayarak daha zorlu bir karşılaşma yaratmaktaydı. Ancak aynı zamanda *skamma* olarak adlandırılan içi dolu bir kum havuzunda gerçekleştirilmesi birbirlerini kavramayı kolaylaştırmış olmalıdır.[214] Güreşte şiddet yerine teknik ve taktik kullanımı olduğu görülmektedir. Çünkü sonraki dönemlerde birbirlerine çok benzeyen pankreas ile karıştırılmaya başlanan güreş için asıl hedef ayakta durarak karşıdaki rakibi yere fırlatmaktı. Bu sebeple pankreasta pes ettirmek için yapılan şiddet güreşte çok rastlanan bir teknik değildir. Güreş en ilkel ve basit gibi görünen spor disiplinlerinden biri olsa da aslında amaç denge, teknik ve güç üzerine kurulmuştur. [215] David Young, bu durumu birazda tenis maçında rakiplerin birbirlerine zarar vermemek için topları üzerlerine atmak yerine köşelere atmayı tercih etmelerine benzetmiştir. Çünkü Antik Yunan spor kültüründe güreş karşılaşmaları sırasında rakibe zarar vermekten sıklıkla kaçınılmıştır.[216] Genellikle beş bölüm üzerinden gerçekleşen müsabakalarda 3 sayı alan kişi o karşılaşmanın galibi sayılmaktaydı.[217]

Karşılaşma başladığında sporcular birbirlerinin enselerinden kavramak suretiyle alınlarını bitiştirmekteydiler. *Systasis* olarak adlandırılan bu pozisyon Homeros tarafından bir evin çatı kirişlerinin birbirine dayanmasına benzetilmektedir.[218] (Şekil 16) Bundan sonra tıpkı modern olimpiyatlarda olduğu gibi sporcular birbirlerini düşürmeye ve atmaya çalışmaktaydılar. İstedikleri her pozisyonu ya da kaldıraç hareketini deneyebilen sporcular komitenin ya da hakem heyetinin yasakladığı vurma, çelme takma ya da ısırma gibi hareketlerinin herhangi birini yaptıklarında kırbaç ile cezalandırılmaktaydı.[219] Bu durum aslında güreşin ve güreşe

[214] Crowther, s. 58; Young, s. 38
[215] Poliakoff, ss. 51-53
[216] Young, ss. 38-39
[217] Miller, ss. 46-47
[218] Homeros, İlyada. 23.30
[219] Kyle, s. 119; Gardiner, s. 182; Poliakoff, ss. 54-63; Kyle, a companion, s. 29

benzer sporların neden ağır sıklet olarak anıldığını açıklamaktadır. Bu karşılaşmalar sırasında sporcular yapacakları tek bir hareketle rakibini sakatlayabilir ya da öldürebilirdi. Bu yüzden koşu karılaşmalarında gördüğümüz gibi yanlış hareket bir uyarıyla değil direkt olarak cezalandırma ile karşılık bulmaktadır. Bu da güreşin diğer ağır disiplinlerden ayrılmasına sebep olmuştur.

Şekil 16: Systasis Pozisyonu'nun Yapıldığı Erken Klasik Dönem Kabartması.

Kaynak: Miller, s. 74.

Maç sırasında güçten ziyade taktik üstünlüğü avantaj getirmiştir. Karşıdaki kişiyi yenilgiye uğratma için kullanılan en yaygın teknik modern zamanlarda da sıkça karşılaştığımız el-ense çekme hareketi olarak anılan *traheliksein* hareketidir.[220] Genellikle yukarıda bahsettiğimiz Homeros'un aktardığı ilk başlangıç pozisyonundan sonra uygulanan bu teknik karşıdaki kişinin yere düşmesini sağlamaktadır. Mitolojik tasvirlerde Heraklesin Nemea aslanına karşı kullandığı görülen bu tekniğin sadece Antik Yunan'a has olmadığı, oldukça yaygın ve köklü bir geçmişi olduğu bilinmektedir.[221]

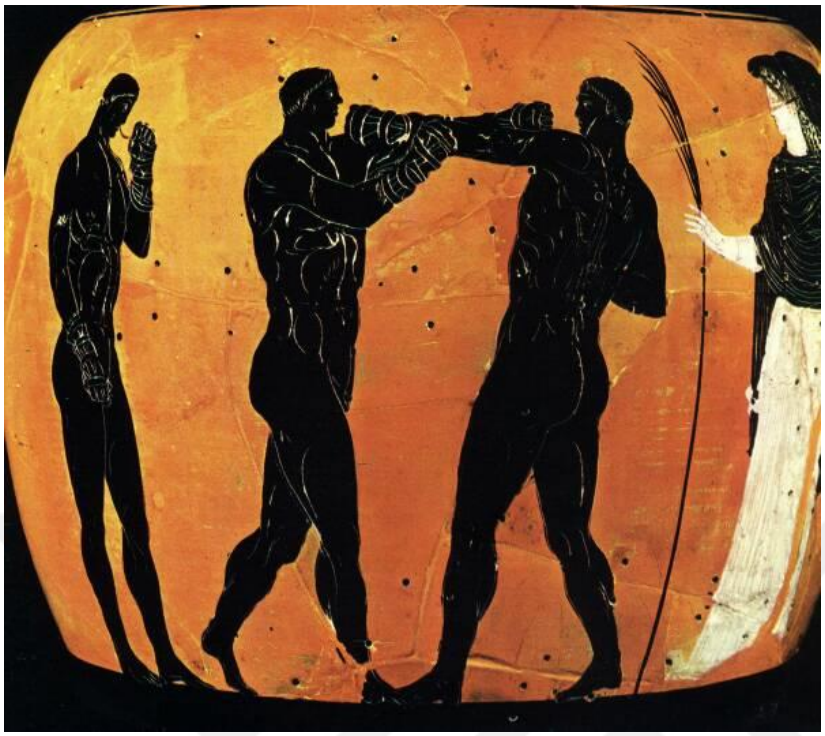
[220] Miller, s. 50
[221] Gardiner, s. 189

2.2.3. Boks

Güreş gibi yaygın ve en ilkel sporların başında gelen boks antik yakın doğu tasvirlerinden bu yana görmeye alışık olduğumuz bir spor branşıdır. Dört büyük organizasyonun ilki olan Olympia'ya MÖ 688 yılında katılarak programların bir parçası haline gelmiştir.[222] Boksu güreş ya da pankreas gibi diğer dövüş sporlarından ayıran en önemli özellik bu branşa has karakteristik eldivenlerdir. Deri şeritlerden yapılan bu eldivenlere *himantes* denmekteydi.[223] Belli uzunluklara sahip olan bu deri kayışlar sporculara özellikle kafaya vurmayı hedefleyen bu spor için karşıdaki rakibi yaralama amacıyla hücum, elleri ve karşıdan gelen yumrukları yumuşatmak amacıyla da savunma niteliği kazandırmaktaydı. Parmak aralarından geçirilerek sarılan bu kayışlarla yumruk atıldığında kimi zaman parmaklarla değil yumruğu açıp avuç içiyle de karşılık verildiği görülmektedir.[224] (Şekil 17) Dönemsel olarak değişikliğe uğrayan bu eldivenler giderek rakibi daha çabuk ve daha hızlı yenilgiye uğratmak için madeni birtakım cisimlerle doldurularak ağır bir malzemeye dönüştürülmüştür. Maç sırasında amaç güreşte olduğunun tersine, rakibi pes edene kadar ya da bazı durumlarda öldürene kadar yenilgiye uğratmaktı.[225] Daha kanlı ve acımasız bir spor olarak görülen bu branş ile uğraşan sporcuların tasvirleri bazı avantajları da beraberinde getirmiştir. Bu avantajlardan biri de böyle bir dövüş disiplini ile uğraşan sporcuların genellikle kulak boğumlarında oluşan kıkırdak hasarından dolayı oluşan sakatlık ya da yüzlerinde görülen orantısız şişmeler ikonografik olarak ayırt edilmelerini kolaylaştırmıştır.[226] Günümüzde dahi dövüş disiplinleriyle uğraşan sporcuların kulak kıkırdaklarında oluşan zedelenme sonucu yüz üzerinde aynı biçimsel benzerlikler görülebilmektedir.

[222] Anthony J. Papalas, "The Devolopment of Greek Sport", **Ancient World**, Cilt: 09, 1984, s. 67
[223] Miller, s. 51
[224] Miller, s. 52
[225] Thomas F. Scanlon, "Greek Boxing Gloves: Terminology and Evolution", **Stadion 8-9**, 1982-1983, (Gloves), ss. 31-45; Poliakoff, 1987, s. 73
[226] Kyle, Competition, s. 29

Şekil 17: Panathenik Amphora Üzerinde Üç Boksör ve Bir Eğitmen Ayrıntısı.

Kaynak: Miller, s. 53.

Boks karşılaşmaları daha güçlü ya da daha dayanıklı sporcuların katıldığı bir disiplin haline gelmeye başlamıştır. Çünkü Antik Yunan'da daha önce bahsettiğimiz şekilde sporcuların yaşı üzerinden ayrımlar yapılmaktaydı. Ancak modern zamanlarda bu durum güçle bağlantılı olarak kilo ya da siklet şeklinde yapılmaktadır.[227] Böyle tehlikeli bir disiplini yapmak sporcular ve seyirciler açısından daha keyifle karşılanmaktaydı. Kutsal sayılan organizasyonlarda böyle zorlu bir sporu icra etmek zafer kazanamasalar dahi çekici bir hal almıştır. Bu prestiji kazanma arzusu sporcuların bu disipline daha fazla ilgi göstermelerine sebep olmuştur.[228]

[227] Miller, ss. 54-55
[228] Young, s. 41

2.2.4. Pankrasyon-Karma Dövüş

Antik Yunan'da en dikkat çeken branşların başında pankreas (pankration) ya da bir diğer tanımlamasıyla karma dövüş gelmektedir. Aslında *Pale* ve *Pyx* yani güreş ile boksun karışık bir şekilde uygulanmasından ileri gelerek oluşturulan bir tarzı vardır. Terminolojik olarak Pan ve Kratos kelimelerinin birleşmesiyle "karma ya da komple güç" anlamlarına da gelmektedir.[229] Aslında bu karmaşıklığın altında oldukça ilkel dövüş teknikleri yatmaktadır. Tıpkı bir sokak dövüşündeymiş gibi iki sporcudan biri pes etmediği ya da dövüşemeyecek hale gelmediği sürece zafer kazanılmış sayılmamaktadır.[230] Sporcular için bu disiplinde her türlü hareketi yapabilme serbestliği olması giderek vahşet olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple sporcular boks ya da güreşte aynı gün içinde birden fazla müsabakalar yapılabilirken pankreas için bu durum geçersizdi. Sporcular aynı gün hatta sakatlanmalar halinde bazen aynı turnuvada ikinci bir maça çıkarılmazlardı.[231] Bu serbestlik içinde karşılaşma anında rakibin gözlerini oymak ve ısırmak yasaklanan iki harekettir. Birçok seramik üzerinde bu hareketlerin yapılmaması için başlarında bekleyen uzun soplarla eğitimciler ya da hakemler resmedilmiştir. Böylece oyuncuların hayati öneme sahip organlarına yapılan en ufak bir harekete hemen müdahale edildiği anlaşılmaktadır.[232] (Şekil 18)

Spor kültüründe böyle bir vahşetin doğması ya da kutsal sayılan birçok organizasyonun bir parçası haline gelmesi, dönemin kültüründe yatan birçok sebeple de ilişkilidir. Bu konulardan en önemlisi Antik Yunan şehirlerinin bu festivaller dışında birbirleriyle savaşmak için oldukça sık karşı karşıya gelmeleriydi. Sporcular orada aslında kendileri için dövüşürlerken, izleyiciler için bu durum farklıdır. Karşılaşmalar izleyenler için sporcuların temsil ettikleri kentlerin taraftarı gibi davrandıkları bir ortama sahipti. Özellikle toplumu yönlendirme ya da kendi açılarından siyasi yarar sağlayabilmek için tiranların ve aristokratların bu noktada fanatizmi organize bir şekilde kullanmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu noktada yöneticilerin şehirlerine kazandırmak istedikleri panhellenik gururun arkasında

[229] Young, s. 42
[230] Kyle, Competition, s. 29
[231] Pausanias 6. 4. 1-3.; Poliakoff, ss. 54-63
[232] Miller, ss. 58-59

hakimiyet ve güç kaygısını sakladıklarını göstermektedir.[233] Bu durum spor ve spor organizasyonlarının giderek ikinci planda gözüken bir metafor haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da şehirlerin vahşet içerikli bu tip spor disiplinlerine verdikleri önemle birlikte yaratmaya çalıştıkları propaganda unsurlarını giderek sanatsal çerçeveler içinde heykel ve anıtlara da yansıtılmasını sağlamıştır.[234]

Şekil 18: Panathenik Amphora Üzerinde Pankreasyon-Karma Dövüş Sahnesi

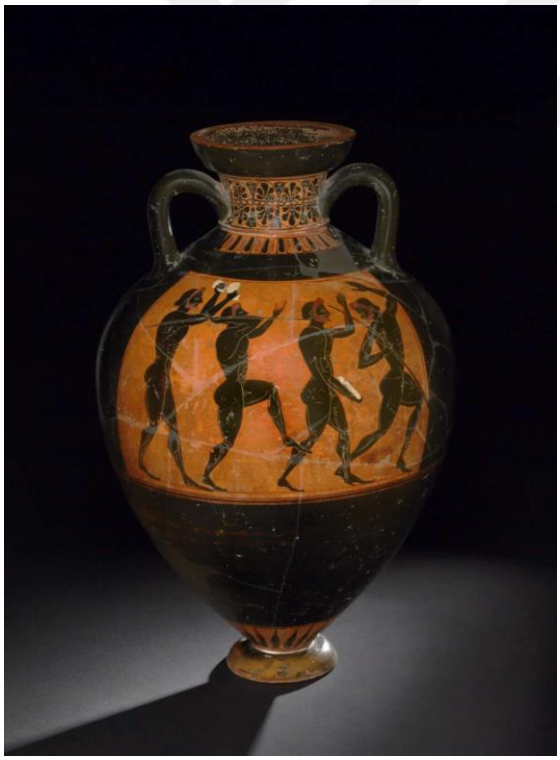
Kaynak: Metropolitan Museum, "Art", **Terracotta Panathenaic Prize Amphora**, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249067, (20.05.2021).

[233] Kyle, sport and spectacle, s. 80
[234] Kyle, ss. 35-36; Papakonstantinou, a companion, s. 323

2.2.5. Beşli Yarışma (Pentathlon)

Antik Yunan'da gelişen organizasyon şemasının en iyi örneklerinden biri de bu sıralı ve beşli yarışmadır. Penta ve aethlon kelimelerinin birleşiminden oluşan bu yarış içinde uzun atlama, mızrak atma, disk atma, koşu ve güreş yer almaktaydı. Ancak erken dönemlerden beri süregelen koşu ve güreş hali hazırda ayrı yapıldıkları için bu disipline özgü olarak sadece üç hafif branş karşımıza çıkmaktadır.[235] 18. Olympia oyunları zamanında eklendiği bilinen[236] pentathlon, organizasyon galibini kesinleştirmek ya da farklı klasman ve disiplinlerde başarı sağlamış sporcular arasından özel bir ödülün verilebilmesi için eklenmiş olmalıdır.[237] Yapılan bu hafif siklet yarışmalar diğerlerinden farklı olarak hepsinin kendine has olduğu aletler barındırmaktadır.[238] (Şekil 19)

Şekil 19: Pentathlon Sporcularının Aletleriyle Birlikte Gösterimi.

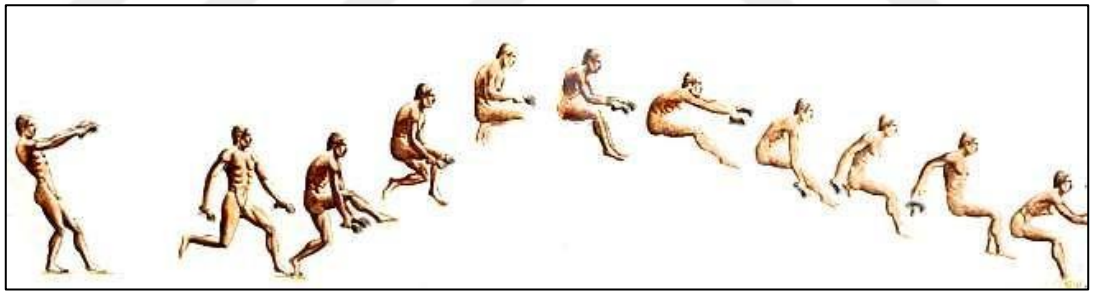

Kaynak: Kyle, A Companion, s. 28.

[235] Kyle, Competition, s. 27
[236] Pausanias 5. 8. 5-9. 2; Kyle, s. 116; Miller, s. 60
[237] Harris, ss. 34-35; Kyle, s. 118
[238] Pindar *Isthmian* 1.26.; Kyle, s. 117; Young, s. 32

Bu aletlerin bir tanesi de uzun atlama sırasında *halteres* olarak bilinen 1.4 ile 4.5 kg ağırlığındaki araçtır. Metal ya da taştan yapıldığı bilinen bu aletler uzun atlama sırasında sporcunun elinde bulunurdu.[239] Gerilerek *skamma*ya (kum havuzu) doğru koşan sporcu aynı zamanda bu aletlerle momentum yakalayarak ileri zıplama hareketi yapmaktaydı. Kum havuzuna atlayan atlet, elinde bulunan ağırlıkları şemada görüldüğü üzere zıpladığı anda kendinden ileri tutmakta, yere inmeye yaklaştığında da ayaklarını uzatarak hareketi tamamlamaktaydı.[240] Havada durduğu sırada ağırlıklar yatay pozisyonda olmasından dolayı vücudunun ağırlık merkezini kolayca değiştirerek bacaklarını daha ileri uzatabilmiştir. Bu teknik ve ağırlıklar sayesinde sporcuların uzun atlamada daha iyi sonuç elde etmesini sağlamıştır.[241] İyi bir sonuç elde etmelerinde diğer etken ise atlayış sırasında yapılan ritimdi. Hala olimpiyatlarda uzun atlama yapan sporcular için hakem komitesinin bulunduğu masadan ritimli bir müzik sesi duyulmaktadır. Antik Yunan'da bu ritim sesi flüt ile verilmekteydi. Sporcular adımlamalarını müziğin ritmine uydurarak daha konsantre yaparak daha iyi bir sonuç elde etmekteydi.[242] (Şekil 20)

Şekil 20: Halterlerle Uzun Atlama Pozisyonlarının Gösterimi.

Kaynak: Swaddling, 2000, s. 63.

Bir diğer aletle yapılan hafif sıklet yarışması ise mızrak ya da cirit atma olarak bilinmektedir. Aslında disk atma ve uzun atlamaya nazaran ilkel halinden çok farklı değildir. Avcılıkla gelişmiş bir teknik ile savaşlarda da kullanılmasıyla günlük hayattan spor organizasyonlarına uyarlanmış bir yarışma olarak görülmektedir.[243]

[239] Miller, s. 63; Kyle, s. 118
[240] Swaddling, s. 63
[241] Gardiner, 1930, s. 144
[242] Miller, ss. 66-67
[243] Kyle, s. 118

Metal ya da genellikle hafif ağaçlardan yapılmış iki metre kadar uzun bir mızrak, sporcunun hem eline hem de mızrağın orta merkezine yakın olarak bağlanan bir kayışla fırlatılmaktaydı. (Şekil 21)

Şekil 21: Kırmızı Figürlü Bir Pyskter Üzerinde Betimlenmiş Mızrak Atmaya Hazırlanan Sporcu.

Kaynak: Miller, s. 73.

Ankyle adı verilen bu deri kayış mızrağa sabitlenmezken fırlatıldığı anda döndürülerek, havanın sürtünme etkisinin azaltılması ve bu sayede de daha uzağa atılmasını sağlamaktaydı.[244] Ayrıca bu mızrağın ucuna takılan metal piramidal uçlar ağırlığın dengesini ve ulaştığı yerin daha kolay işaretlenmesine de yardımcı olmuştur.[245] Modern zamanlarda olduğu gibi mızrak yandan tutularak ya da saplanacak olan ucu yukarı kaldırılarak atılabilmekteydi. Ancak genelde gerilen sporcu koşmaya başladığı andan sonra hazır olduğunda başını mızrağın olduğu kola

[244] Gardiner, s. 171
[245] Miller, ss. 68-70

doğru yatırır, aynı kolu omuzu ile birlikte yere yaklaştırmak şartıyla boşta kalan elini ileri uzatmaktaydı. Bu sayede bedenin mızrak tutan tarafı yere yakınlaşarak sıçramak için sıkıştırılmış bir yay gibi potansiyel enerji kazanmaktaydı. Bedeni bükülerek bacaklarını kıran sporcu birkaç adımla birlikte mızrağı elindeki *ankyle* ile çevirerek fırlatmaktaydı.[246]

Pentathlonun son ve en görsel şemalarından biri de disk fırlatma yarışmasıdır. Disk atma oyunu diğer mızrak atma ya da uzun atlama gibi askeri eğitimlerde ve avcılıkta yararı olmayan belki de tek yarışmaydı. Yarışmacılar metalden ya da taştan yapılmış olan daire şeklindeki *diskos*'ları fırlatmaktaydılar.[247] Daha önce de bahsettiğimiz gibi Odysseia'da Odysseus kendisine yöneltilen bir söylem üzerine disk atma oyunu oynamıştı.[248] Bu yarışmada sporcular ellerine aldıkları diskoslarını günümüzde olduğu gibi dairesel şekilde oluşturulmuş sınırlı bir alan içinden çıkmadan atmaktaydılar. Bu yarışmada da hedef diğer penthathlon oyunlarında olduğu gibi en uzak mesafeyi yakalamaktır. Yarışmacılar ellerindeki yaklaşık 17-35 cm çapında, ortalama olarak da 2.5 kilogram ağırlığındaki diskosları dönme tekniğini kullanarak atmaktaydılar.[249] Şekilde görüldüğü üzere, bedenin sabit bir merkezle birlikte üst ve alt bedenin tersi yöne bükülme hareketine bağlı olarak biriken potansiyel güç diskos'a aktarılan kinetik enerjinin kaynağını oluşturarak aletin daha uzağa fırlatılmasına avantaj sağlamaktaydı.[250]

Penthathlon gibi bir yarışma türü de diğer branşlarda başarılı dahi olsanız sizi tekrar bir sınava tabi tutarak organizasyon şampiyonu yapmaya zorlamıştı.[251] İşte bu şekilde artık Antik Yunan coğrafyasında spor kültürü dört büyük panhellenik yarışmayla birlikte yayılmaya ve gelişmeye başlamıştı. Ancak bir nokta var ki artık demokrasi ve spor giderek birbirine yakınlaşacak ve organize fiziksel sporlar bir bakıma içinden doğmuş olduğu topluma yön vermeye başlayacaktır.

[246] Gardiner, ss. 175-179
[247] Gardiner, s. 154
[248] Homeros, 8. 186.
[249] Pausanias, 6. 19. 4; Kyle, s. 117
[250] Miller, s. 61; Young, ss. 33-34
[251] Miller, s. 74

2.2.6. Atlı Yarışlar

Spor organizasyonlarının belki de en değişken ve sosyal statü açısından eşitliğin en yüksek olduğu alanlardan biri de atlı yarışlardır. Bu yarışmalar tek kökenli etkinlikler olmadıkları için sadece Antik Yunan ile sınırlı kalmayarak birçok antik kültürden bilinmektedir.[252] Antik Yunan'da bu yarışma türünün en erken Patroklos'un cenaze oyunları için yapıldığı bilinmektedir.[253] Genellikle yapılan yarışlarda jokeyler kölelerden ve sporculardan seçilmekteydi. Atın sahibinin yarışmalara doğrudan katılması pek nadir görülen olaylardan biridir.[254] (Şekil 22) Muhtemelen bunun en önemli sebebi atların kontrol çıkabilme ve diğer atlarla çarpışabilme ihtimallerinin yüksek olmasıdır.

Şekil 22: Siyah Figürlü Bir Vazo Üzerinde Atlı Yarış Disiplininin Betimlenmesi.

Kaynak: Kyle, Sport and Spactacle, s. 122.

[252] Mark Golden, **Greek Sport and Social Status**, Austin, 2008, s. 6
[253] Homeros, İlyada, 23
[254] Pindar *Isthmian* 1.15

Bu sporun yapılmasında diğerlerine nazaran en büyük engel atların yetiştirilmesinin maliyetli olması ve sahiplerini ekonomik olarak zor şartlar altına sokmasıydı. Ancak bu zahmetin sergilenebilir olması ve prestiji en can alıcı noktalardan biridir. Çünkü bu spor dalına kadar bahsettiğimiz tüm spor branşlarında aslında nispeten de olsa eşitlikçi bir durum varken, bu disiplin birazda aristokrat ve varlıklı üst sınıf insanlarına hitap etmekteydi. Dolayısıyla atlarla yapılan bu gösteriler toplumun üst sınıfının organizasyonlarda kendilerini şahsi olarak gösterme fırsatı vermiştir.[255] Nicholson'un ifade ettiğine göre bununla yetinmeyen aristokrat sınıf, kendi atları üzerine binen sporcu ya da kölelerin zafer kazanmaları halinde ödül törenlerine binicilerin katılmalarına engel olmaktan bahsetmektedir.[256] Bu yüzden binicilik ya da atlı disiplinler statü farklılıklarının bu kadar bariz görüldüğü tek disiplin olabilir. Böylelikle at figürünün organizasyonlarda olduğu gibi toplumsal olarak da varlığın ve zenginliğin ikonografik bir temsili haline geldiği anlaşılmaktadır.[257]

Spor kültürü artık Antik Yunan için yukarıda bahsettiğimiz seviyeden sonra aristokratlarla ya da belli sınıfların katılımıyla gerçekleştirilen, sınırlı bir uygulama olmaktan çıkmaktadır. Birçok disiplinle birlikte organize edilmeye başlaması sınıfsal açıdan genişlemesine ve giderek Antik Yunan kültürü içinde daha fazla yer almasına sebep olmuştur. Antik Yunan için spor faaliyetleri belli merkezlerde dahi olsa organizasyon şemasını kaybetmemiştir.[258] Panhellenik organizasyonların yaygınlaşmasıyla beraber şehir devletleri ve kutsal alanlar kendi spor organizasyonlarını yaratmaya başlamıştır.[259] Böylelikle MS 4. yüzyıla kadar sürecek olan atletik festivaller ya da spor kültürü çoğalmaya devam edecektir.[260] Toplumun üst sınıfıyla başlayan spor organizasyonları başından beri bahsettiğimiz Antik Yunan kültürü ve spor kültürü olarak farklı iki noktayken din, ekonomi, politik ve sosyal alanlarla birlikte toplumsal argümanların da desteğiyle Antik Yunan'ın Spor Kültürü'nü yaratmıştır. Bu yüzden sporun Antik Yunan'daki etkisine en açıklayıcı konulardan biri üzerinde yükseldiği toplumsal temellerdir

[255] Kyle, s. 122
[256] Nigel James Nicholson, **Aristocracy and Athletics in Archaic and Classical Greece**, Cambridge, 2005, ss. 25-118
[257] Miller, ss. 75-78
[258] Valavanis, ss. 393-397
[259] Miller, ss. 129-132
[260] Kyle, ss. 143-144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANTİK YUNAN'DA SPORCU İKONOGRAFİSİ

Antik Yunan'da MÖ 8. yüzyılda sadece Cenaze oyunları gibi tekil faaliyetlerle beslenen spor kültürünün organizasyonlara dönüşmesiyle birlikte panhellenik bir profil kazanmaya başlamıştır. Bu durum sporun toplum üzerindeki birleştirici etkisinin en somut örneğidir.[261] Olympia'nın öncülük ettiği bu süreç toplum tarafından spor kültürünün benimsenmesinde ve yayılmasında itici bir kuvvet olarak düşünülmelidir. MÖ 7. yüzyıldan itibaren organizasyonların birçok merkezde uygulanmaya başlanması toplumun her kesiminde spora olan ilgiyi arttırmıştır.[262]

Giderek bu organizasyonlara karşı artan merak bir süre sonra değişerek, olayın kendisinden sonra faillerine yani sporculara olan ilgiye dönüşmüştür.[263] Bu yüzden toplum tarafından tanınarak benimsenen spor kültürü ve sporcu temaları, plastik ve bezeme sanatları gibi ikonografik temsilleri etkileyerek bu temaların sıklıkla işlenmesine zemin hazırlamıştır. Goossens ve Thielemans'ın Attika siyah figürlü seramikler üzerinde, bu dönemi de kapsayan ikonografik temsiller üzerinde yaptığı çalışma, spor ve sporcu konusunun yoğunlaştığını desteklemektedir.[264] Bu çerçeveden bakacak olursak materyal kültür öğelerinde rahat bir şekilde gözlemlenebilen spor kültürü ve sporcu ikonografisinin toplumsal olarak karşılık bulmaya başladığı da söylenebilir.[265] Arkaik dönem ile gelişmeye devam eden spor kültürü sadece sportif faaliyetlerin düzenlendiği kentleri ya da o kentlere bağlı kutsal merkezleri değil, toplumu ve etkileşim içinde olduğu coğrafyaları da değiştirmiştir. Delphi, Korinth ve Nemea'da düzenlenen oyunların Kuzey Peloponnesos üzerinde yapmış olduğu bölgesel etkiler bu duruma örnek gösterilebilir.[266] Sporcuların kazandıkları başarılar ve zaferlerle birlikte Antik Yunan dünyasında elde ettikleri sosyal statü, organizasyonların dinsel kökenler ile bağlantısını değiştirerek yeni bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Toplum üzerinde yaratmış olduğu bu etkiler kent

[261] Gardiner, s. 42; Morgan, ss. 57-150
[262] Nielsen, ss. 133- 134
[263] Brian Legakis, **Athletics Contests in Archaic Greek Art**, University of Chicago, 1977, ss. 370-388
[264] E. Goossens ve S. Thielemans, "The Popularity of Sports Scenes on Attic Black and Red Figure Vases", **Bulletin Antike Beschaving**, Sayı: 71, 1996, ss. 59-94
[265] Christesen, ss. 59
[266] Romano, Northern Peloponnese, ss. 176-177

yöneticilerinin atletik faaliyetleri destekleyerek siyasi propaganda amacı güden bir ortam yaratmalarına da zemin hazırlamıştır.[267] Modern dönemlerde dahi bu yaklaşımın devam etmesi ve siyasal desteğin sağlanması sporun Antik Dönem'de de propaganda aracı olarak kullanıldığını kolaylıkla açıklamaktadır.[268] Meierin'de belirttiği gibi bu noktada dönem fark etmeden siyaset ve toplum arasındaki ilişkilerin sosyal olaylardan soyutlanabilmesi pek mümkün değildir.[269]

Spor organizasyonları başlangıçta daha çok kişisel güçleri olan aristokrat sınıfın katılımına sahne olmuştur. Bu dönemde organizasyonlar sosyo-politik ayrıcalıklara sahip olan vatandaşların katılabildiği ve bu kişilerin birbirlerine statü için serbest bir şekilde meydan okuyabildiği bir alan haline gelmeye başlamıştır.[270] Spor müsabakalarının toplumun üst sınıfında yaygınlaşması, diğer sosyal tabakalar arasında da tanınmasını ve kurumsallaşmasını sağlamış olmalıdır. Antik Yunan'da filizlenmeye başladığı andan itibaren politik bir araç haline gelen spor kültürünün sonucu olarak toplumda karşılık bulan ideal atletik vücut ideası, yönetici sınıfına ulaşmak isteyenler için kullanabilecek ikonografi tiplerinden biri olmaya başlamıştır.[271] Ancak bu ikonografik süreçlerin temsillerin oluşmasının en temel sebeplerinden biri de başından beri bahsedildiği gibi spor ve sporcu algısının toplumda kazandığı roldür.

Başarı kazanabilen birçok sporcunun toplumun üst sınıfından olması, ikonografik oluşumun da üst statülere bağlı kalmasına sebep olmuştur.[272] Buradan da anlaşılabileceği gibi aslında toplumun daha çok zengin tabakalarından çıkan sporcular halkın gözünde hem zafer kazanan kahramanlara hem de sınıfsal olarak zaten hali hazırda var olan üst statülere yerleştirilmekteydi. Üstün bir değer olarak nitelendirilen bu zafer kavramı ve kazandırdığı sosyal prestij, sporcuların rekabetçi bir toplumda özel statüde yer almalarına sebep olmuştur. Başarılı olan sporcular için aynı prestij temsil ettikleri kentler için de geçerliydi. Ancak zafer kavramının somutlaştırılarak sıklıkla işlenmesinin sebebi tam tersine söylem ya da edebi olarak yeterli karşılık bulamadığından kaynaklı olmalıdır. Hayatın her alanında sonsuzluğun arzu edilmesi

---

[267] Christesen, s. 60
[268] Chester Starr, "Economic and Social Conditions in the Greek World", **In The Cambridge Ancient History**, (Ed. John Boardman ve Nicholas Geoffrey Lempriere Hammond), 1982, ss. 417-436
[269] Christian Meier, **The Greek Discovery of Politics**, Harvard University Press, 1990, s. 30
[270] Christesen, ss. 61-62
[271] Christesen, ss. 65-66
[272] Henri Willy Pleket, "Zur Soziologie des Antiken Sports", **Nikephoros**, Cilt: 13, 2001, (Antiken Sports), ss. 157-212

ve anıtlaştırılması sporcu ikonografisini en çok geliştiren motivasyonlardan biridir.[273] Bu tepkilerin ikonografik temsilleri nasıl şekillendirdiği, Antik Yunan toplumunun spora ve sporcuya olan tavrının anlaşılmasıyla mümkündür.

3.1. SPORCU İKONOGRAFİSİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ

Antik Yunan'da spor kültürü ve sporcularının sosyal geçmişleriyle birlikte toplumsal rolleri en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bunun nasıl şekillendiği ve kültüre olan katkısı birçok araştırmacı tarafından farklı yorumlansa da en temelde değişmeyen gerçeklerden biri yukarıda bahsedildiği gibi sporun ve atletik faaliyetlerin yoğun olarak aristokrat sınıf tarafından icra edilmesidir.[274] Arkaik dönemle birlikte toplumun rutinlerinden biri haline gelen spor faaliyetlerine maddi gücü zayıf sınıfların zaman harcayabilmesi düşük bir ihtimaldir. Ancak MÖ 5. yüzyıl ile birlikte gelişen mimari faaliyetler, özellikle gymnasion gibi yapıların çoğalarak atletik faaliyetlerin halkın alt tabakalarına doğru yayılmasına olanak sağlamıştır.[275] Ancak bu durum gymnasionların spor faaliyetleri için toplumun üst sınıfı haricindeki sosyal tabakaların tarafından kullanıldığı anlamına gelmemelidir. Gymnasionların yaygınlaşması aynı dönemlerde spor faaliyetlerinin de artmasına bağlı olarak başarı ve zafer getirilebilmesi için sporun şehirlerde teşvik edilmesini ve ulaşılabilir olmasını sağlamıştır.[276]

Bir toplumu yönlendirmenin en etkili yollarında biri de yetişmeye başlayan ve devam eden yaş kuşaklarını toplumsal idealler doğrultusunda eğitmektir. Sporun ve sporcu olmanın yedi yaşından itibaren çocuklara aşılanmaya başlanması, Antik Yunan'da var olan eğitim sisteminin küçük yaşlardan itibaren başladığını göstermektedir.[277] MÖ 5. yüzyıl ile birlikte spor odaklı eğitim sisteminin en bariz

[273] Henri Willy Pleket, "Games, Prizes, Athletes, and Ideology", **Stadion**, Cilt: 01, 1975, (Ideology) ss. 49-89
[274] Henri Willy Pleket, "The Participants İn The Ancient Olympic Games: Social Background And Mentality", **Proceedings of an İnternational Symposium On The Olympic Games**, (Ed. W. Coulson ve H. Kyrieleis), 1992, (Particinant) ss. 147–52
[275] Mark Golden, **Sport and Society in Ancient Greece**, Cambridge University Press, 1998, (Sport and Society), s. 144
[276] Henry W. Pleket, "Inscriptions as Evidence for Greek Sport", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Inscriptions), s. 105-106
[277] Clerence A. Forbes, **Greek Physical Education**, New York, 1929, s. 57

uygulandığı yapı, sanatsal, mental ve özellikle fiziksel eğitimlerin verildiği bir palaestraya sahip *gymnasion*'lardır. Gymnasionlarda yaş gruplarına göre belirlenen eğitim programları *paidotribes*, atletik eğitim veren kişiler, tarafından yürütülmekteydi. Gymnasion un işlemesini ve buranın kontrolü ise bu öğretmenlerden sorumlu olan *Gmnasiarkhos* tarafından yürütülmekteydi.[278] Gymnasionlar Antik Yunan toplumu için sadece fiziksel olarak değil matematik, felsefe ve retorik gibi birçok alanda dersler verilen çok işlevli bir eğitim merkeziydi. Ancak her ne kadar diğer branşlarla birlikte eğitim verilse de atletik faaliyetler daha yoğun olarak gerçekleştirilmiştir.[279] Gymnasionu kullanan öğrencilerin gruplandırıldığı yaş aralığı o şehrin ya da bölgenin de eğitim sistemini yansıtabilmekteydi. Bu gruplar arasında gymnasionları en sık kullanan yaş kategorisi *paides*'tir. Çoğul anlamda erkekler olarak nitelendirilen bu grup, 7 ile 17 yaş aralığını temsil etmektedir. Bu yaş grubundan büyük, 18'li yaşlara yakın kişilere ise *epheboi* sınıfı denmekteydi. Ayrıca Neoi ya da Presbyteros gibi yaş grupları da yaşlı yetişkin olarak anılan gruplardan birkaçıdır. Ancak Gymnasion Antik Yunan için her vatandaşın kullanımına imkan veren belli bir yönetim sistemine de sahipti. Bu durum spora olan ilginin temel faktörlerinden biridir. Pleket'in de ifade ettiği gibi, hemen herkese açık olması bu yapıların sosyal anlamda öneminin ve kullanımının artmasına imkan sağlamıştır.[280] Böylece eğitim alamayan kişiler burada bireysel egzersiz yaparak yarışmalara hazırlanabilmekteydi. Herkesin kullanımına açık olmasına rağmen sadece toplumun üst tabakasından sporcuların yetişmesi başka bir tezatlığı ortaya çıkarmaktadır. Ancak Golden bu durumu gymnasionun boş vakit bulabilen zenginlerin uğrak noktası olmasından kaynaklandığıyla açıklamaktadır. [281]

Antik Yunan toplumunu spor kültürü açısından eğitim sistemiyle birlikte diğer kültürlerden ayıran bir diğer özelliği de en ince ayrıntılara kadar dinsel ve mitolojik temeller üzerine kurgulanmasıdır. Toplumun günlük hayata bu kadar fazla etki eden bir dinsel altyapısının olması, spor kültürüyle olan ilişkisini de etkilemiştir.[282] Dinsel

[278] Henri İrenee Marrou, **A History of Education in Antiquıty**, University of Wisconsin, 1982, ss. 46-48
[279] Petermandl, s. 239
[280] Pleket, Antiken Sports, ss. 182-183
[281] Golden, s. 38
[282] Sarah Murray, "The Role of Religion in Greek Sport", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, s. 309

altyapının topluma verdiği yön spor müsabakalarının işleyişi ve hatta ödüllerine kadar etki etmiştir. Lucia'nın diyaloglarında Anarchasis, herhangi bir maddi çıkarları olmamasına rağmen bir çelenk parçasını kazanmak adına Antik Yunan toplumunun bu kadar zahmete girmesini akıl sağlıklarının yerinde olmadığını belirterek aktarmıştır.[283] Anarchasis'in maddi çıkarlara dayanan materyalist bakış açısıyla düşünüldüğünde bu konu hakkında söyledikleri gayet doğru bile sayılabilir. Ancak Antik Yunan toplumunun bir spor yarışmasında zafer kazanmanın tanrılara eşit sayılabilme düşüncesi onların hayata olan bakış açışlarını ve ideallerini tamamen değiştirmektedir. İşte bu yüzden böyle dinsel temelli bir toplumun spora karşı duruşunu anlamanın en sağlıklı yolu din ve spor arasında gelişen o kuvvetli ilişkide saklıdır. Perikles'in sporcuların zafer kazanmalarından sonra onların tanrısal figürlerle eşdeğer tutulmalarını söylemesi[284] bu iki konunun ne kadar iç içe yürüdüğünü göstermektedir. Atletizm oyunlarının kökenleri en başından beri dinsel ritüeller ve kutlamalarla bağlantılıdır. Çünkü nerede olursa olsun panhellenik organizasyonlara sporcular, hakemler ve komite üyelerinin yemin ederek başlamaları, toplumun bu konu üzerindeki hassasiyetini dışa vurmaktadır.[285] Ancak yanlış anlaşılmaması gereken bir konuda din ve sporun karşılıklı bağlılıktan farklı olarak dinin sporu ve atletik organizasyonları yarattığı düşüncesidir. Bu konu hakkında Norman Gardiner oyunların başlangıcının ya da kökeninin tamamen dine atfedilmemesi gerektiğini bu iki konunun birbiriyle ilişki içerisinde geliştiğini ancak ortaya çıkmasıyla ilgili olarak aynı zamanda bağımsız ve tekil olduklarını da vurgulamaktadır.[286] Bu konuya destek olan bir başka isim olan Mark Golden, bu iki sosyal olgunun birbirleriyle karıştırılmaması gerektiğini, dinsel faaliyetlerin hali hazırda var olan spor kültürüyle karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğunu savunmaktadır.[287] Golden'ın söylemine paralel olarak MÖ 4. yüzyılda kent özelinde artan atletik faaliyetlerin kutsal merkezlerden giderek ayrılması gösterilebilir.[288]

Mimari ve peyzaj anlamında Olympia ile birlikte organizasyonlar kutsal alanlar ve hatta tapınaklara yakın noktalarda gerçekleştirilmiştir. Ancak daha önce Istmia ve

[283] Murray, s. 313
[284] Thucydides. 2.38.1
[285] Pausanias 5. 24. 9; Murray, ss. 311-313
[286] Norman Gardiner, **Olympia: Its History and Remains**, Oxford, 1925, (Remains) s. 67
[287] Golden, Sport and Society, s. 23
[288] Murray, s. 313

Nemea örneklerinde aktarıldığı gibi yapı odaklı faaliyetler sporu giderek dinden ve tapınak yakınlarından uzaklaştırmaya başlamıştır. Konunun MÖ 6. yüzyılda stadionlarla daha ileri seviyeye taşınması toplumsal anlamda da bağımsızlaşan iki konu haline gelmelerine ve giderek kendi sektörlerini yaratmalarına sebep olmuştur.[289] mekan ayrımı organizasyon yönetimine de yansımış durumdaydı. Öyle ki Olympia da bulunan Zeus tapınak görevlileri ile organizasyon yönetiminden sorumlu hellanodikai arasında kesin ve oldukça açık bir ayrım oluşturmuştur.[290] Ancak yöneticiler organizasyon daha başlarken Zeus onuruna ettikleri dualardan da anlaşılacağı üzere[291] din ve spor arasındaki bağın hemen kopması pek mümkün gözükmemektedir. Organizasyonda en büyük otoritenin baş tanrının onurunun olması birtakım cezalarda dahi kendini göstermiştir. Bu durum organizasyonda hile yapan ya da tanrının adına leke sürülecek şike gibi yöntemlerin cezalandırılması yönteminde de açıkça kendini belli etmektedir. Oyucular ya da şehirler tarafından yapılan ihlaller tamamen tanrının kutsal alanına adanarak organizasyonda sıklıkla kullanılan bir kortej yoluna heykeller dikilmesini sağlamıştır.[292] Bu yöntem rakibe ya da spora karşı yapılan kötü bir hareket sonucunda tanrının karşı yapılan bir suçun cezası olarak anlaşılmasını sağlamaktaydı.[293]

Antik Yunan spor kültürünün en çarpıcı özelliklerinden biri de zafer kazanmış sporcuların seçilmiş kişiler oldukları ve böylece yarı tanrı yarı insan bir sıfat kazandıklarına inanılmasıydı.[294] Sporla kahramanlaşan bu kişiler savaşa kralların yanında giderek ordunun tanrıların yanlarındaymış gibi motivasyon kazanmaları için araç olarak kullanılmışlardır. Bu düşünce giderek tanrılar ile insanlar arasında bir statüde olduğu inanılan sporculardan tanrılaşan sporculara kadar erişmiştir.[295] Kendilerinin tanrılaştırıldığı hatta adına kültler uygulanan sporcular dahi bulunmaktaydı. Bunun en iyi örneklerinden biri Thasos'lu Theagenes'dir. Pausanias'ın aktardığına göre MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında oldukça zor atletik başarılar

[289] Miller, ss. 87-95
[290] Peter Siewert, "The Olympic Rules", **In Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games**, (Ed. William Coulson ve Helmut Kyrieleis), Athens, Deutsches Archaeologisches Institute, 1992, ss. 113–117.
[291] Murray, s. 314
[292] Pausanias 5. 21. 2
[293] Pausanias 5. 21. 4
[294] Leslie Kurke, **The Economy of Kudos**, Cambridge, 1993, ss. 131-164
[295] Miller, ss. 163-164

kazanan Theagenes ölümünden sonra hem Thasos'da hem de çeşitli yerlerde adına kültler kurulan ve tapınılan bir kişi haline gelmiştir.[296]

Dinsel kökenleri ve derin toplumsal ilişkileri sporu kavramını yalnızca Antik Yunan toplumu için değil diğer birçok farklı etnik grubun da panhellenik organizasyonda yer almasını sağlamıştır.[297] Bu yüzden toplum tarafından spor sadece basit bir aktiviteden ziyade sosyalleşebilmek için önemli bir iletişim unsuruydu. Bu birleştirici iletişim aracı çoğu zaman toplumu sınıflara bölme aracı olarak da kullanılabilmiştir. Ancak spor organizasyonları ister pozitif ister negatif anlamda olsun toplumu bir araya getirmekte etkili bir araç olmuştur.[298] Bu yönlendirmelerle birlikte Antik Yunan sporunun sosyolojisi de zamanla değişmiştir. Homeros'un anlattığı çağda spor sadece toplumun zengin ve aristokrat sınıfı için uygulanmaya değer bir aktiviteydi. Öyle ki Patroklos'un cenaze oyunlarına yalnızca zengin ve aristokrat soyluları katılmıştı.[299] Odysseus'a Phaiakian'ların yaptığı müsabaka teklifini reddetmesinin ardından kentin ileri gelen aristokratlarından biri olan Euryalos atletizm yapamayan bir kişinin aristokrat olamayacağını ve bu nedenle Odysseus'un sadece paralı bir tüccar olduğunu söylemiştir.[300] Ancak David Young bu duruma elinde olan birkaç maddeyle karşı çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi bilinen en eski sporculardan olan Elis'li Koroibos'un *mageiros* (aşçı) olduğuydu.[301] Kurban ritüellerinde hayvanı kesen rahiplere de aynı şekilde hitap edilmesi onun bir hizmetçi olduğunu göstermediğinden, bu önemli kanıtı zedelemekte ve aristokrat kesimin baskınlığını tekrardan yinelemektedir.[302] Toplum açısından bakıldığında sporda bu kadar aristokratik yoğunluğun hakim olması diğer sosyal sınıfların spora zor ulaşılabilen ve daha üst perdeden görünen bir kavram olarak bakmalarına zemin hazırlamış olmalıdır. Toplumda bu alanı icra eden kısıtlı ancak saygı değer bir sınıfın olması sporu daha kutsal ya da daha entelektüel yaparak sporculara olan bakış açsını da bu yönde belirlemiştir. Böylece spor yapabilmek ve buna erişmek köleler ve hizmetçilerin bu kutsal olaya asla ulaşamayacak olmaları düşüncesini ortaya çıkarmış

[296] Pausanias 6. 11. 2-9
[297] Thomas Scanlon, "Contesting Ancient Mediterranean Sport", **International Journal of the History of Sport**, Sayı: 26, 2009, (Mediterranean Sport), ss. 149-160
[298] Golden, Sport and Society, ss. 33-45
[299] Homeros, İlyada 23
[300] Homeros, 159-164
[301] Young, ss. 95-97
[302] Mann, ss. 280-281

olmalıdır. Crowther bu noktada aslında bu düşüncenin oluşmadığını kölelerin ve hizmetçilerin önlerinde aktivitelere katılmak için bir engel bulunmadığını[303] söylese de Olimpiyat listelerinde katılımcı ve kazanan olarak hiçbir köle ya da hizmetçinin yer alamamış olması bu söylemi temelsiz kılmaktadır.[304] Aynı şekilde Golden da kölelerin yalnızca atlı oyunlarda sahiplerinin canlarının tehlikeye girmemesi için jokeylik yaptıklarını ve yarışmacı olarak da at sahiplerinin kaydedildiğini, kazanım elde edildiğinde ödüllendirilenlerin at sahiplerine verildiğini aktarmaktadır.[305] Çünkü tanrılar onuruna yapılan bu organizasyonlarda zafer elde etmek sporculara çok büyük prestij getirebilmekteydi.[306] Toplumda sınıf yapısını koruyabilmek için bu yüksek prestije ancak özgür kişiler sahip olabilirdi.[307] Tam tersine düşünülecek olursa, bir kölenin zafer kazanmasıyla bu prestije erişmesi toplumsal zıtlıkları beraberinde getirebilirdi. Ancak kölelerin sporla tamamen uğraşmadıklarını söylemek tabii ki mümkün değildir. Bu durum spor eğitimlerinin gerçekleştiği gymnasionlarda kölelerin efendilerine yardım etmelerinden anlaşılmaktadır.[308] Bu kölelerin sporculara ait oldukları bilinmektedir. Ancak birçok yazıttan bilinen *palaistrolakes* gibi görevliler sporun bir parçasını oluşturmaktaydı.[309] Bu durum bizlere görevli ya da köle dahi olsa gymnasion gibi eğitim yerlerinde alt tabakadan insanların bulunabileceğini göstermektedir. Toplum açısından gymnasionlara ya da stadionlara gidilmesi yasaklanmış veya erişilemeyecek bir şey değildi. Ancak daha öncede belirtildiği gibi bu konu ekonomik kaygılar sebebiyle açıklanmaktadır. Hizmetçiler ve aristokratlar arasındaki asıl ayrım ise bulundukları toplumsal statü ile ilgilidir.[310]

Panhellenik oyunlarla birlikte gelişen spor kültürünün akabinde çoğalmaya başlayan yerel oyunlar bu kültürel yayılımın en iyi sonuçlarından birini sunmaktadır. Antik Yunan'da spor kültürünün en iyi incelendiği merkezlerden biri de Atina'dır.[311] Her sene yapılan oyunlar aracılığıyla antik ve modern kaynaklar açısından diğer

[303] Crowther, s. 249
[304] Mann, s. 281
[305] Golden, s. 43
[306] Mann, s. 282
[307] Sansone, s. 118
[308] Crowther, ss. 247-253
[309] Golden, ss. 61-67
[310] Mann, s. 282
[311] Donald G. Kyle, "Sport, Society, and Politics in Athens", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Politics in Athens), s. 159

bölgelere nazaran daha geniş bilgi birikimine sahiptir.[312] Sonuç olarak Atina, Antik Yunan şehir devletleri arasında sosyal olarak sporun rolünü ve etkisini incelemek için en iyi fırsatlardan birini sunmaktadır.[313] Böylece aslında başından beri bahsedilen sosyokültürel olarak sporun ekonomik sınıflar tarafından uygulanıp uygulanmadığı ya da kent yöneticileri sayesinde sporun politik gerilimlere karşı olan etkisinin nasıl olduğu, en son olarak da sporun sanatı ve toplumsal rollerin etkilendiği birçok sosyal nokta Atina üzerinden incelenebilir.

Atina merkezli spor faaliyetleri diğer oyunlarda olduğu gibi ilk olarak yerel kültler, cenaze oyunları ve özel organizasyonlar şeklinde sınırlı bir topluluğu kapsayan etkinlikler olarak ortaya çıkmış olmalıdır.[314] Ancak bu sınırlı kapsama alanı olan faaliyetler sadece Atina'yı kapsayacak şekilde şehrin yöneticileri tarafından MÖ 6. yüzyılda genişletilmiştir.[315] Daha önceden her yılın başlangıcı sayılan Temmuz ayında yapılan bu oyunlar genişletilerek kentin korucuyu tanrısı Athena ya yapılan atıfla Panathenaia Oyunları olarak dönüştürülmüştür.[316] MÖ 566-565 yıllarında dönüştürülen bu oyunlar yine yılın Temmuz aylarında yapılırken artık dört yılda bir yapılan Büyük Panathenaia Oyunları formatı olarak yeniden biçimlendirilmiştir.[317] İçerik olarak diğer oyunlarda olduğu gibi yine kurban ve ritüel törenleri, ziyafetler ve spor müsabakalarıyla gerçekleştirilmekteydi. Ancak erken ve yerel Atina oyunları ve Panathenaia Oyunları arasındaki en önemli farklarından biri kazananlara sunulan ödüllerdir. Erken oyunlar sonrasında verilen ödüllerin maddi kazanımlar olduğu görülürken, Panathenaia oyunlarına dönüşmesiyle birlikte artık kazananlar tıpkı diğer dört büyük Panhellenik organizasyonda olduğu gibi çelenklerle taçlandırılmışlardır.[318] MÖ 6. yüzyılda taç ödüllerine dönüşmesi Panhellenik karaktere büründüğünü göstermektedir. Bu yüzyılın sonlarına doğru Atina merkezli oyunlar çevresinde bulunan birçok kentin katılımıyla daha da farklı bir boyut kazanmıştır. Dört büyük organizasyondan örnekler alması ve mevcut disiplinleri kopyalaması spor karakterinin

[312] Thucydides 2.38.1
[313] Kyle, Politics in Athens, s. 160
[314] Donald G. Kyle, **Athletics in Ancient Athens**, Leiden, 1987, (Ancient Athens), s. 20
[315] Crowther, s. 330
[316] Julia Shear, "Atarbos Base and The Panathenaia" **Journal of Hellenic Studies**, Sayı: 123, 2003, (Atarbos), ss. 171-172
[317] Kyle, Politics in Athens, ss. 160-161
[318] Panos Valavanis, "La proclamation des vainqueurs aux Panathénées: À propos d'amphores panathénaïques de Praisos" **Bulletin de correspondance hellénique**, Sayı: 114, 1990, (Prisos), ss. 325-359

giderek daha farklı şehirleri kapsamasını, katılım alanının genişletmesini sağlamıştır.[319] Katılımın artması daha çok ziyaretçiyi cezbederken bu durumdan ekonomik ve sosyal alanlardan çıkar sağlayan Atina halkını memnun etmiş olmalıdır. Oyunların Panhellenik bir karakter kazanması bu tür sonuçların oluşmasına yol açarak, Atina'yı Antik Yunan için atletik ve politik anlamda da daha ileri seviyeye taşımıştır.[320] Arkaik ve Klasik dönemlerde Atina'da spor, toplumsal ve politik çıkarlar doğrultusunda kamusal bir olgu haline dönüşmüştür. Panathenaia oyunlarının Panhellenik statü kazanmasıyla ve zafer kazanan kişilerin kamusal desteklerle birlikte statülerini, daha baskın şekilde doğrulayabildiler.[321] Bu sonuçlar diğer organizasyon alanlarında olduğu gibi Atina'da da daha zengin bir kent olgusu, daha görünür demokratikleşme eğilimleri, devamında toplumsal ve yönetimsel olarak birçok değişiklik yarattığını düşündürmektedir. Böylece artık spor popüler anlamda daha çok ilgi görerek etkinliğini de arttırmış olmalıdır. Atina'nın Solon dönemi bu bahsetmiş olduğumuz demokratikleşme ortamına büyük katkılar sağlamıştır. Yapmış olduğu siyasi reformlar ile birlikte ekonomik bir takım içsel reformları yürürlüğe geçirerek, halk meclisi ve mahkemelerle ilgili yasama ve yürütme kollarında da halkın etkinliğini arttırmıştır.[322] Ayrıca daha önce de bahsettiğimiz gibi Solon erken Atina oyunları için kazananlara maddi ödüller sağlayarak halk üzerinde sporun teşvik edilmesine de kent merkezli olarak katkı sağlamıştır.[323] Böylece Atina toplumu giderek spor organizasyonlarına yönelmiş, halkın demokrasi ile birlikte sporu da ayrı bir medeniyet seviyesi olarak görmelerini sağlamış olmalıdır.[324] Öyle ki bazı noktalarda Atinalı aileler ya da aristokratlar bazı tiranlardan dolayı sürgün edildikten sonra spor sayesinde Atina ya dönebilmişlerdir. Buna en güzel örneklerden biri Olimpiyat erasına göre MÖ 532 yılında quadriga (dört atlı araba) yarışını kazanarak bu zaferini Peisistratos a adayan ve bu sayede de Atina ya gelmesi için affedilen Kimon'dur.[325] Hippias ve Hipparchos'un öldürülmesi olayından sonra kent yöneticisi olarak at

[319] Jenifer Neils ve Stephen Victar Tracy, **Games and Athens,** American School of Classical Studies at Athens, 2003, s. 13-27
[320] Kyle, Politics in Athens, s. 165
[321] Kyle, Politics in Athens, s. 168
[322] Kyle, Politics in Athens, s. 169
[323] Young, s. 98
[324] Christian Mann, **Athlet und Polis im Archaischen und Frühklassischen Griechenland**, California University, 2001, (Athlet und Polis), ss. 70-81
[325] Herodotos 6. 103; Walter Robert Connor, **The New Politicans of Fifth-Century Athens**, Hackett Princeton University, 1971, ss. 10-11

yarışlarında ünlü olan Kleisthenes'in gelmesi bu dönemde özellik politik anlamda yapılan reformların sporun politik önemi ve toplum üzerinde yarattığı ayrıcalıklarla bağdaştırılmaktadır.[326] Tiranların katledilmesi, sürgünler, yarışlar ve sporcu ailelerin yönetici seçilmesi, bu örnekler bize Atina'da sporun siyaset ve rekabet alanının başında geldiğini göstermektedir. Atletik katılımların çoğalması gerginliğin artmasına ve toplumda sorunları çözebilmek amacıyla müzakereler yapılarak Atina'nın demokratikleşme yolunda giderek yol almasını sağlamış olmalıdır.

Ancak Atina oyunlarının büyümesi her zaman olduğu gibi yönetimsel ve toplumsal anlamda birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Her ne kadar oyunların katılımından yönlendirilmesine kadar birkaç sınıfın içinde olduğu Antik Yunan spor kültürü bir anlamda da *meritokratik* bir düzleme sahip olmaya başlamıştır.[327] Bu kavram en azından makul ekonomik ölçütler kapsamında da olsa yeterli doğal yeteneğe sahip olanların atlet olabilmek için diğer adaylarla eşit şartlarda mücadele edebilmelerine imkan sağlamıştır.[328] Bir diğer anlamda sporcu seçimleri için liyakata dayalı sınav sistemi yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu sayede spor, demokratikleşme temellerine sahip olan Antik Yunan'da bu sürecin ivme kazanmasında ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.[329] Çünkü toplumda demokratikleşme eğilimlerinin spor gibi büyük öneme sahip olan olaylarla artması giderek eşitlikçi bilinç yapısının teşvik edilerek toplumun diğer siyasi ve politik odaklarında da artmasını sağlamış olmalıdır. Bu noktada yenilikçi ve demokratikleştiren sosyopolitik düzenlemelerde sporun rolü, giderek ağır basmış olmalıdır. Bu konunun Antik Yunan'da geçirdiği evrelerin daha rahat anlaşılabilmesi için Christesen'in örneğine bakılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 20. yüzyıldaki demokratikleşme eğilimiyle beraber Afro-Amerikalıların ve kadınların spora olan katılımlarının arttığını, sporun toplumsal demokratikleşmeye katkıda bulunduğunu, eşitlikçiliği hızlandırdığını ve sporun topluma olan etkisini güncel bir örnekle

[326] Nick Fisher, "Competitive Delights: the Social Effects of The Expanded Programme of Contests in Post-Kleisthenes Athens", **Competition in the Ancient World**, (Ed. Nick Fisher ve Hans van Wees, 2011, (Kleisthenes) ss. 179-182; Kyle, Politics in Athens, ss. 169-170
[327] Golden, s. 26
[328] Paul Christesen, "Sport and Democratization in Ancient Greece", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Democratization), ss. 229-230
[329] Kyle, ss. 197-198

açıklamıştır.[330] Aradan geçen yüzyıllara rağmen sporun toplumsal olarak ne kadar etkili olduğu, toplumu yönlendirmede ve iletişim alanını arttırmada nasıl kullanıldığı hala değişmez bir gerçektir. Antik Yunan toplumu için demokrasi terimini ne kadar sık kullansak da hala köle, kadın, hizmetçi gibi statü ve sosyoekonomik kalıplar varlığını sürdürmeye devam etmiştir.[331] Oyunlara katılmanın üstün bir çaba ve hayatının merkezine alınması gereken bir hedef olduğu açıktır. Bu durumun ekonomik olarak alt sınıfta bulunanlar için ne kadar engebeli olduğu da anlaşılabilmektedir. Stadionlar ya da gymnsionlar ulaşımı fiziksel olarak rahat ve düz alanlar olmalarına rağmen, belli bir seviyeye kadar toplumun yargı kalıpları tarafından birçok kesim için ulaşılması imkansız hale gelmiştir.[332] MÖ 5. yüzyıla geldiğimiz zaman ise demokratikleşme süreçleri, yetenekli kişilerin Antik Yunan'da büyük oyunlara çıkmalarını daha olası kılmıştır.[333] Ancak her ne kadar demokratikleşme süreçlerinden bahsediyor olsak da, kaynakları ve olanakları yerinde olup aile gelenekleriyle sporcu olarak yetiştirilen sporcuların hala baskın halde olmasını muhtemel kılmıştır.[334]

Atina'nın güçlü ve sağlam bir demokratik sosyopolitik sisteminin olması, MÖ 5-4. yüzyıllarda bile sporun toplumun üst statü sınıfları tarafından yürütülmesine engel olmamıştır.[335] Ancak bu konuyu Pritchard alt sınıfın sporu ve organizasyonları kendi çıkarları için desteklemeyen üst sınıfa karşı çıkmamasına, aksine devlete fiziksel ve askeri olarak da destek veren bu ideolojik ve militarist alt sınıfın desteğine bağlamaktadır.[336] Böylece sporcular için ilk organizasyonlardan öncesinden dahi süregelen *arete* (mükemmellik) kavramı giderek daha fazla muzaffer yetiştiren üst sınıflar üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur.[337] Alt sınıfın bu davranışı bir bakıma giderek bu durumdan faydalandığına ve spor kültürünün aslında toplumsal sınıflar

[330] Christesen, Democratization, s. 230
[331] Zinon Papakonstantinou, "Ancient Critics of Greek Sport" **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, (Critics), s. 323
[332] Kyle, ss. 203-204
[333] Christesen, Democratization, ss. 211-212
[334] Ian Morris, **Archaeology as Cultural History**, Oxford, 2000, (History), ss. 155-198; Leslie Kurke, "The Economy of Kudos", **Cultural Poetics in Archaic Greece: Cult, Performance, Politics**, (Ed. Leslie Kurke ve Carol Dougherty), Cambridge University Press, 2003, (Poetics), ss. 131-164; Dean Hammer, "Plesbiscitary Politics in Archaic Greece", **Historia**, Sayı: 54, 2005, ss. 107-131
[335] David Pritchard, "Athletics, Education, and Participation Classical Athens", **Sport and Festival in the Ancient Greek World**, (Ed. David Phillips ve David Pritchard) 2003, (Participation) s. 332; Zinon, Critics, s. 323
[336] David Pritchard, "Sport, War, and Democracy in Classical Athens" **International Journal of the History of Sport**, Sayı: 26, 2009, (War and Democracy), ss. 212-245
[337] Zinon, Critics, s. 321

üzerinde ortak bir çıkar oluşturduğu şeklinde düşünülebilir. Böylece alt ve üst sınıf toplumsal olarak kopmuş olsa da ortak çıkarlar ve ortak spor kültürü etrafında sosyal uyumu yakalamaya başladıkları söylenebilir. Bu konun anlaşılabilmesi için Miller, sporun çıplaklık üzerine odaklanmasını ve uygunsuz hareketlerde kişi ayırt etmeden kırbaç ile cezalandırılmasını iki sınıf arasındaki demokratikleşme eğilimini arttırdığını savunmuştur.[338] Bu tür argümanları destekleyen ve bütünleştiren Christesen ise MÖ 6-5. yüzyıllarda giderek artan spor organizasyonlarının demokrasi ve geniş katılımından ötürü farklı sınıflar arasında karşılıklı yürütülen ilişkiler olduğunu desteklemiştir.[339] Sosyopolitik koşulların sporu etkilediğini ancak sporun da aynı zamanda sosyalleşmeyle birlikte sınıflar arasındaki statü farklarından dolayı zarar görmüş sosyal ilişkileri güçlendirdiğini, gruplar arasında artan bu ilişkinin bir iletişim aracı şeklinde kullanılarak sağlıklı bir toplumsal işleyişin ürünü olan ortak fikir birliğine katkı sağladığını savunmaktadır.[340] Sonuç olarak sosyalleşme ve ortak toplumsal çıkarlar antik dönemde olduğu gibi günümüz için de sınıfsal farklılıkların üzerinde gelişen idealler yaratmıştır. Günümüz üzerinden düşündüğümüz zaman birçok ülkede yer alan küçük ya da büyük çaplı toplumsal sınıf ayrılıkları, uluslararası spor organizasyonları (ülke takımlarına bağlı gerçekleşen karşılaşmalar) sırasında ortak çıkarların gözetilmesinden ötürü yok denecek kadar az bir seviyeye inmektedir. Hangi sınıftan olursa olsun desteklenen ülke ya da kentin spor faaliyetlerinde başarı sağlama isteği toplum içinde yer alan ekonomik, sosyal, kültürel ve politik ayrışmaları aşarak farklı sınıfları ortak bir paydada buluşturmaktadır. Lee'nin aktardığı gibi spor nerede ve ne zaman olursa olsun farklılıkları pekiştirdiği kadar birlik mantığını teşvik etmiştir. Farklı sosyal sınıfları bir araya getiren spor ortamları, Antik Yunan'da kavgacı şehir devletlerini ortak paydalarda buluşturarak Panhellenik bir toplum haline getirmiştir.[341]

[338] Miller, ss. 232-234
[339] Christesen, Democratization, s. 213
[340] Christesen, ss. 59-68
[341] Hugh Lee "Review of Golden, Sport and Spectacle in the Ancient Greece" **Journal of Sport History**, Sayı: 26, 1999, (Review), ss. 400-401

3.2. SPORCU İKONOGRAFİSİNİN HEYKELTIRAŞLIK ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Antik Yunan'ın spor ve sporcu ikonografisi giderek toplumu bir araya getiren ve yönlendirmesinde kullanılan bir araç haline gelmiştir. Spor felsefesi kendini din kökenli var oluşundan kurtarmış olsa da yine toplum tarafından belirlenen ortak payda ile birlikte birleştirici bir araç haline gelmiştir.[342] Kahramanların canlandırıldığı ya da atalarının savaşlarda sergiledikleri atletik hareketlerin sporla beraber sergilenmesi, Antik Yunan'ın kahraman kültüne olan düşkünlüğünü göstermektedir. Bu durum Homeros'un ölü kahraman kültü için yapmış oldukları cenaze oyunlarıyla ölen kişinin ruhuyla yapmak istedikleri temas düşüncesiyle bağdaştırılabilir. Bununla birlikte kahraman kültleri ile bağlantısı olan atletik faaliyetlerin kutsal alanlarda yapılmaya başlanması şüphesiz bu durumu destekleyerek spor organizasyonları için sonradan kullanılmaya başlanan gymnasion ve stadion gibi yapıların da belli ölçülerde kutsallaşmasına sebep olmuştur. Bu yapılarda gerçekleştirilen faaliyetler ise toplumun sporcuları kahraman kültüne yaraşır bir biçimde görmelerini de sağlamaktadır. Aynı şekilde bir atletik yarışmada gerçekleşen olağanüstü performanslar tıpkı bir tanrının yeryüzündeki bir mucizesi gibi varsayılmaktaydı. Bu durum bir tanrının bir süreliğine yeryüzüne inerek insanlara gözükmesi gibi algılanarak atletik yarışlarda olağanüstü performanslar sergileyen sporcuların idealize edilmelerine sebep olmuştur.[343] Böylece bir sporcu zirve performansını sergilediğinde toplum tarafından benimsenen kahramanlar gibi seyircinin gözünde bir an için Akhilleus ve Odysseus olmalarını sağlamaktadır. Bu durum toplum üzerinde sporcular için belli erdemlerin yüklenmesine ve tanrısal sıfatlarıyla birlikte idealize edilmelerini sağlamaktadır. Toplum üzerinde giderek sosyal engellerden sıyrılmalarını sağlayan spor ve sporcu geleneği savaşın dahi üzerinde görülmeye başlanan bir organizasyonlar oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bir rol model olamaya başlayan sporcular ölümsüzlüklerinin en iyi şekilde ikonografik temsiller üzerinde göstermektedirler. Kutsal alanlarda görülmeye başlanan heykeller ve plastik kabartmalar bu *ölümsüz kahraman kültü*nün

[342] Reid, ss. 45-46
[343] Gregory Nagy, **The Ancient Hero in 24 hours**, Washington, 2013, ss. 11-12

en iyi temsillerinden olmuştur. İdealize edilmiş olan kahramanlar tıpkı bir tanrı ve kahraman gibi kusursuz vücutlar ve çıplaklık üzerine yükselmektedir.[344]

Antik Yunan'da çıplaklık giderek, erkeklik, statü, kahramanlık, tanrısal iletişim, özgürlük, ayrıcalık ve fiziksel erdeme sahip olmanın getirdiği en önemli temsili haline gelmiştir. Bu noktada bir konuya özellikle değinilmesi gerekmektedir. Henüz Sokrates ya da Platon gibi toplum yönlendiricileri tarafından felsefik olarak ideal vücudun daha prestijli olduğu ifade edilmeden önce MÖ 8. yüzyıl içinde ikonografik temsiller üzerinde sporcuların çıplak ve giyinik olmadan yarışmalar yaptıkları bilinen bir durumdur.[345] Bu felsefik akımın henüz ortaya çıkmamasından önce gelişen bu temsillerin bu akımın öncüsü olduğu ya da toplum üzerinde çıplaklık ve ideal vücut anlayışının sporla gelişmiş olabileceği söylenebilir. Öyle ki halk arasından büyük utanç sayılan çıplak dolaşmak, faaliyet alanlarında ya da spor egzersizi yapan sporcular tarafından büyük bir gururla yansıtılmaktaydı.[346] Hatta bu konuda Bonfante çıplaklığın demokrasiye geçiş aşaması olduğunu savunmaktadır. Gymnasion ve stadiomlardaki çıplaklık kültürünü kişinin özgür olduğu, sosyal statü göstergesi haline geldiği ve siyasi olarak eşitlik ideallerinde kullanıldığını ve bu yolla barbarlar tarafından ayırt edilmelerinin en iyi farklardan biri olduğu ifade etmektedir.[347] Çıplak olarak kendi vücudunu segileyebilen biri sosyal konum açısından kaslı ve fit bir vucüt aslında bu kişinin düzenli bir spor egzersizi yaptığını, kendi maddi durumunun bunu yapabilmesine izin verdiğini ve daha da önemlisi bu imkanlarını kenti için kullanıldığı için statü açısından saygın konuma gelmektedir.[348] Tıpkı günümüzde olduğu gibi halka açık stadionlarda herkesin erişimleri serbestti. Ancak hem ekonomik imkan hem de çalıştıkları ortam işçi sınıfının vücutlarının bronzlaşmamış beyaz olarak kaldıklarını ve kollarının yarım bronzlaştığı bu yüzden de daha düşük sosyal statüde olduklarını, bu eksiklikleriyle(?) de dışlandıkları aktarılmaktadır.[349] Ayrıca aslında bedenleri üzerinde herhangi bir kıyafet taşımamaları eşit olduklarını tanrılar karşısında eşit şartlarda yarışmaktadırlar.[350] Bu durumun

[344] Kyle, sport and spectacle, ss. 82-83; Reid, ss. 47-48
[345] Kyle, sport and spectacle, ss. 82-83
[346] Miller, ss. 11-14
[347] Thukydides 1. 6. 5-6; Larissa Bonfante, "Nudity as a Costume in Greek Art", **American Journal of Archaelogy**, Sayı: 93, 1989, ss. 543-570
[348] Kyle, Sport and Spectacle, s. 84
[349] Christesen, Victor List, ss. 353-357
[350] Miller, s. 233

toplumsal yönü bir tarafa fiziksel olarak da düşünüldüğü zaman sporcular için pragmatik bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Fiziksel olarak çıplak yarışmak ve vücudun herhangi bir yerinde bedeni sıkan ya da baskı oluşturmayan herhangi bir kıyafetin yokluğu daha rahat aktiviteler gerçekleştirmelerini sağlamış olmalıdır. Bu durum tabi ki ikonografik temsiller üzerinde de rahatlıkla görülmektedir. Olayın aktarıldığı ve zafer ikonografileri ile şekillendirilen heykellerin büyük çoğunluğunun çıplaklık üzerine temellendirilmeleri bu konunun en açık örneklerinin oluşturmaktadır.

Sporcu heykellerinin ikonografik etkileri sadece çıplaklık açısından algılanmamalıdır. Özellikle Geç Arkaik Dönem ile beraber klasik ve hellenistik dönemlerde yoğunlaşan sporcu ikonografisi heykeltıraşlar ve toplum açısından standart bir konu haline gelmeye başlamıştır.[351] Bu durumun en önemli temellerinden biri de daha önce de bahsedildiği gibi spor organizasyonları kültürünün oldukça yaygınlaşması ve çeşitlendirilmesidir. Böylece birçok heykel için ideal vücut ve duruş betimi açısından ortak kullanılmaya başlanan sporcu ikonografisi, kendi içinde disiplin, zafer ve politik merkezli olarak 3 gruba ayrılabilmektedir. Sporcu heykelleri için kronolojik veya farklı bir sınıflandırma içerisine girmeden konu odaklı kategorize etmek aynı zamanda toplumsal yansımalar açısından değerlendirilmesine de kolaylaştırmaktadır.

3.2.1 Branş Odaklı-Disiplin İkonografisi

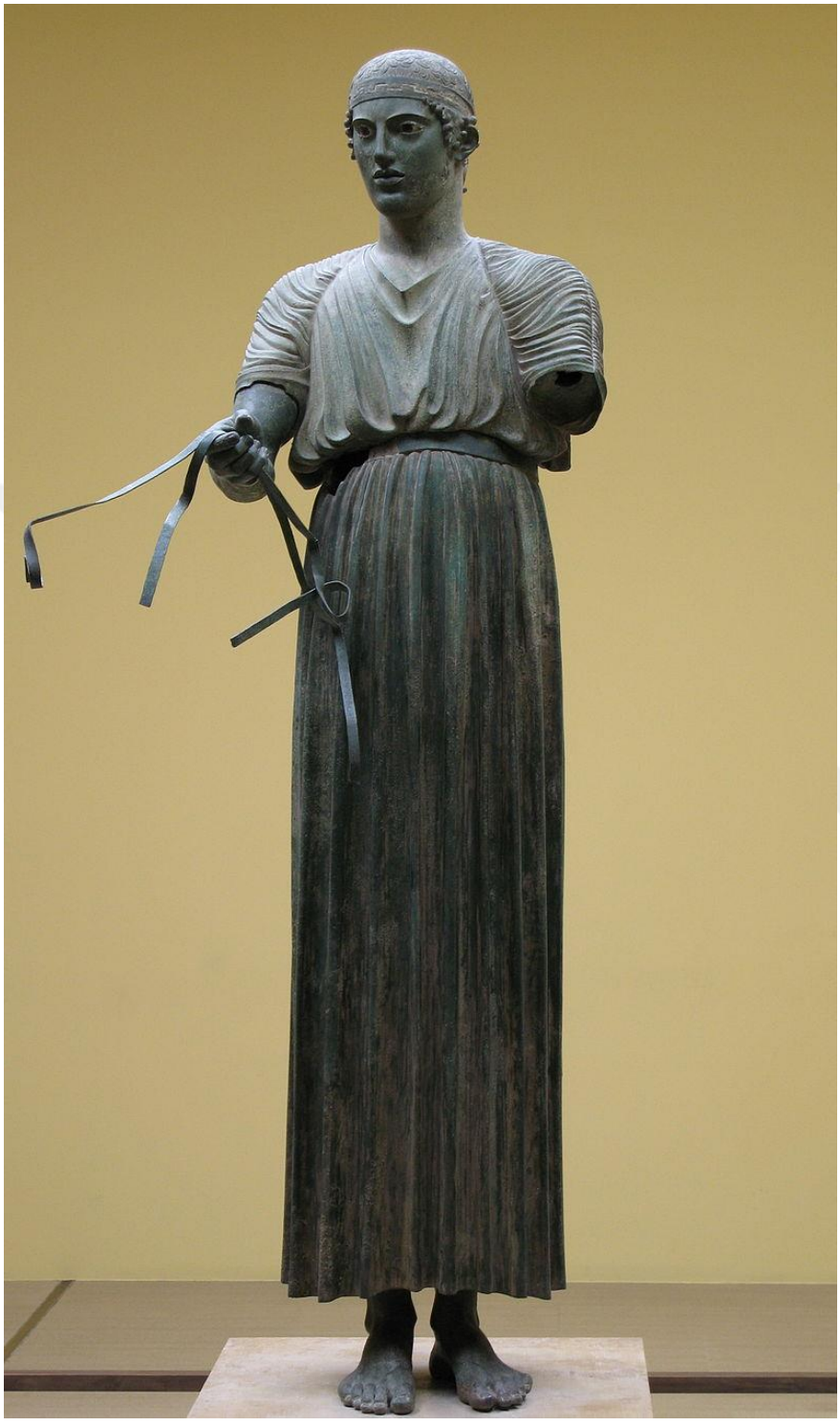
Disiplin odaklı ikonografi daha çok heykeller üzerinde gösterilen sporun olay anı veya heykeltıraşın heykel üzerinde yansıtmak istediği yarışma aletleri gibi konu odaklı temsilleri ile ilişkilidir. Heykeller bu ikonografik kategoride, yansıtılan toplumsal sporcu ideallerle birlikte, organizasyonlarda yapılan spor disiplinleriyle bağdaştırılabilmektedir. Bu heykeller herhangi bir karakteristik yüz tipinden uzak sanki kahraman kültü üzerinden beslenmiş gibi gözükmektedir. Çoğunlukla herhangi bir kişiye ait olmayan vücut oranları, karakter dışı ya da ideal oranlarda üzerinden işlenmiş portre özellikleri[352], heykeltıraşları kim olursa olsun disiplinin ve disiplin temasının yönlendirmesi üzerinden esas aldığı anlaşılmaktadır.

[351] R.R.R. Smith, **Hellenistik Heykel**, çev. Ayşin Yoltar Yıldırım, İkinci Baskı, Homer Kitabevi, 2013, s. 53
[352] Smith, s. 54

Bu konu açısından en erken örneklerden biri "Delphi Arabacısı" olarak bilinen bronz heykeldir. Heykel bu konu açısından bilinen en somut örneklerin başında gelmektedir. Özellikle sağ ellerinde tuttuğu dizginler sadece kuyruğu ve arka bacağın ele geçtiği atlarla doğrudan bağlantısını göstermektedir.[353] (Şekil 23) Döneminin en önemli olaylarından biri olan atlı yarışlar özellikle toplumun üst kesiminin ekonomik ve sınıfsal avantajlarını kullandığı disiplinlerden biridir. Her ne kadar tüm sporcu karakterlerine baktığımızda baskın olarak üst ekonomik sınıfın baskınlığı görülse de atlı sporlar günümüz atlı sporları ya da motor sporları gibi sadece yüksek ekonomik seviye toplum sınıflarının icra edebildiği bir disiplindi.[354] Kütlesel bir duruşla döneminin de stilistik özelliklerini yansıtan heykel herhangi bir hareket sürecinde bulunmamaktadır. Tek hareketli olduğu vücut parçası atın kontrolünü sağlayan yular ya da kayışları tuttuğu sağ koludur. Ayrıca atlı yarışmacılardan bildiğimiz uzun khiton ve kollarının hızdan dolayı oluşabilecek dalgalanmalara engel olabilmek için dirsekten omuza kadar düz bir parçayla bağlandığı görülmektedir. Geç Arkaik Dönem'de atlı bir zaferden sonra Delphi kutsal dromosuna dikildiği bilinen heykelde[355] daha öncede bahsettiğimiz gibi can güvenliklerinden dolayı hizmetçilerin yarıştırılmasından ötürü portre özelliklerinin heykele yansıtılmasını beklemek hata olacaktır. Durumun portre özelliği açısından böyle değerlendirilmesi de atlanmaması gereken bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok heykelin idealleştirildiği bir dönemde bir kölenin ya da hizmetçinin portre karakteristiğini yansıtmak heykeltıraşların tekniğinden ve stillerinden ziyade toplumsal yargılamalarla ilgili olmalıdır. (Şekil 24)

[353] John Boardman, **Klasik Heykel**, çev. Gürkan Ergin, İkinci Baskı, Homer Kitabevi, 2013, ss.60; R.R.R. Smith, "Pindar, Athletes, and the Early Greek Statue Habit", **Pindar's Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, (Patrons), ss. 127-128,
[354] Reid, ss. 45-46
[355] Boardman, ss. 52-53

Şekil 23: Delphi Arabacısı.

Kaynak: Boardman, s. 52.

Şekil 24: Delphi Arabacısı'nın Portre Detayı.

Kaynak: Boardman, s. 53.

Sporcu İkonografisinin belkide en akılda kalıcı ve en bilindik örneklerinden biri de orijinali bronzdan yapılmış ve beş farklı versiyonu bulunan Myron'un Diskobolos eseridir.[356] (Şekil 25) Kopyaları arasından ikonografiye duruş ve pozisyon açısından en uyumlusu ise Terme Müzesinde bulunan örnektir. Antik dönemde eserin adının silinerek, Pythokles gibi bir galibin adının sonradan eklenmesi ve Diskobolos'un aslında bronz bir heykel olması, eserin kim tarafından adandığını belirsiz kılmaktadır. Mermer bir Roma kopyası ile günümüze kadar ulaşmasından ziyade asıl belirtilmesi gerek unsurlardan biri de heykeldeki figürün 2 boyut düşünülecek şekilde seyirciye cepheden hitap etmesidir.[357] Bu durum aslında kullanım amacıyla da alakalı olarak Pausaniasın'da aktardığına göre Olympia'da herhangi bir geçit ya da dromos üzerinde konumlandırılabileceğini önerilmektedir.[358] Bu öneri aslında Olympia programına uygun şekilde MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında discus atma disiplinin de yoğunlaşmasıyla bağlantılı olmalıdır. Eserin farklı bir ihtimalde de

[356] Gisela M. A. Richter, **The Sculpture and Sculptors of Greeks**, Yale University, 1929, ss. 205-206
[357] Smith, Patrons, ss. 106-107
[358] James Whitley, "Agency in Greek Art", **A companion to Greek Art**, (Ed. Tylor Jo Smith ve Dimitris Plantzos), Wiley -Blackwell, 2012, s. 593

bu yarışmada üstün bir başarı göstermiş olan bir sporcunun kahramanlarla eşdeğer tutularak heykel aracılığıyla ölümsüzleştirildiğini aktarmaktadır.[359] Heykelin üst gövdesi ve ayaklarının ters yönde hareket etmesiyle beden sıkışmış ve discus atışına uygun olarak sol omuz sağ dize yakınlaşacak şekilde bir hal almıştır. Heykel bir anlığına hareketlenecek olsa ayak uçlarından görüldüğü üzere merkeze alınmış sağ ayak sabit kalacaktır. Parmakları bükülerek üzerine yük bindirilemeyecek sol ayak vücut kendi etrafında dönüşünden sonra savrulacak, heykel sağ elde bulunan discusu biriken enerjinin yardımıyla serbest bırakarak hareketi tamamlayacaktır.[360]

Şekil 25: Diskobolos Lancelotti

Kaynak: Boardman, s. 80.

[359] Deborah Steiner, "Moving Images: Fifth-Century Victory Monuments and the Athlete's Allure" **Classical Antiquity**, University of California Press, 1998, ss. 123-150
[360] Boardman, ss. 80-81; William A. P. Childs, **Greek Art and Aesthetics in the Fourth Century B.C.**, Princepont University, New Jersey, 2018, s. 77

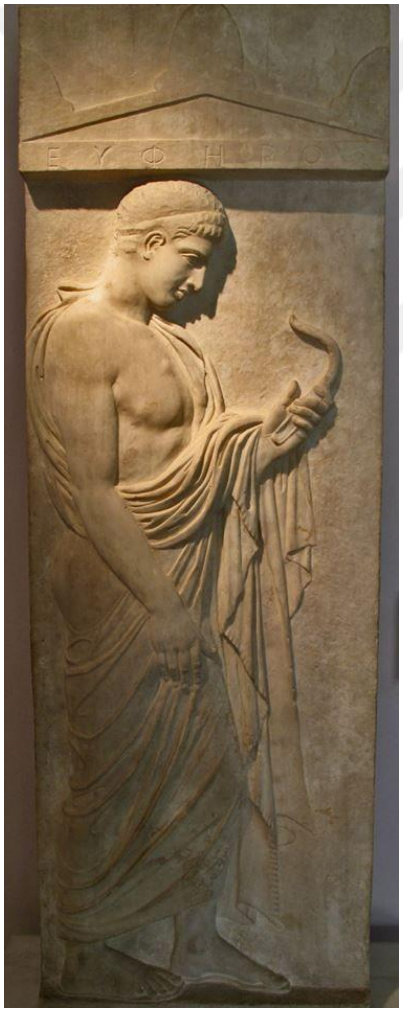
Myron gibi bir heykeltıraşın bu ikonografiyi kullanmasının en önemli sebeplerinden biri de toplumsal talebe uygun bir şekilde yanıt vermesidir. Myron veya diğer heykeltıraşlar sanatçı oldukları kadar aynı zamanda zanaatçıdırlar. Bu yüzden hayal güçlerinin kullanarak toplumda karşılığı olmayan soyut bir figür yaratmak yerine, toplumun algılarına ve isteklerine göre hareket etmek zorundaydılar. Bu yüzden heykelin çıplak ve atletik yapısı, heykeltıraşın stilistik anlayışından ziyade kutsallığı ya da kahramanlığını vurgulayan, toplum üzerinde en belirgin ikonografik temsillerden biri olmasından kaynaklıdır.[361] Böylece Diskobolos gibi heykellerde dikkat edilmesi gereken nokta toplumun heykeltıraşın çekicini nasıl yönlendirdiği ve heykelin toplumun kültür yapısına olan uyumudur. Bir başka değişle heykel ve toplum arasında görünmez sosyal bağlam, heykelin tüm stilistik özelliklerinden ön plandadır. Sonuç olarak dönemin anlayışına göre baskın olduğu görülen disiplin ya da branş odaklı temsil eserleri, sadece heykeltıraşın değil toplumun yönlendirmeleriyle de oluşmuş bir alt yapıya sahiptir.[362]

Heykellerin portre özellikleri bakımından tamamen idealize olduğunu söylemek tabi ki yanlış olacaktır ama kişisel portre özellikleri bakımında oldukça sınırlıdır. Bu tip kişisel portre örneklerinin en iyi korunduğu alanlar mezar stelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. En erken sporcu ikonografisine sahip mezar stellerinden biri olan Eupheros Steli bu karakteristik portre örneklerden biridir.[363] (Şekil 26) Alçak kabartma olarak yapılmış stelde, kalın bir himation ve sandalet giymiş olan Eupheros genç yaştaki bir erkek bireyin pürüzsüz yüzü ile tanınmaktadır. MÖ 430 yıllarında yapılmış ayakta duran figürde arkaistik teknikte sağ profilden görülen baş, sol elinde tutmuş olduğu strigilise bakmak amacıyla 45 derecelik bir açıyla durmaktadır.[364] Vücudun üst kısmında sağ kol ve sağ göğüsün açık bırakılması strigilis dışında bir takım sporcu ayrıntılarını da ortaya çıkarmaktadır. Sağ kolun bicepsinden yukarı omuz kaslarının toplandığı kısma geçtiğimizde beliren yere paralel çizgisel kas ayrımı, kişinin kavrama ile ilişkili (Güreş ya da Pankreas gibi) sporlarla uğraştığını düşündürtmektedir. Diskobolos'ta gördüğümüzün tersine kalın sayılabilecek bir

[361] Daha önce de diğer heykeller üzerinde belirtildiği gibi Discobolos'u estetik ve stilistik açıdan değerlendirmekten ziyade toplumsal ve ikonografik temsilleri açısından değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.
[362] Whitley, s. 594
[363] Boardman, s. 184
[364] Marion Meyer, **Die Griechischen Urkundenreliefs**, Berlin, 1989, s. 43

gövdeye sahip olan figürün orantısal özellikleri bahsedilen disiplinlerle uğraştığı düşüncesini destekler niteliktedir. İkonografi strigilisine son bir kez bakarmış gibi elinde tutan genç sporcunun başında kulakları üzerinden geçen ince bir çizgi halinde görülen tacı ile tamamlanmaktadır. Muhtemelen başarılı ya da ödüller kazanmış olan Eupheros, mezar stelinde sporcu ikonografisinin birçok temsiline sahiptir. Elindeki strigilisine bağlı olarak toprak bir zeminde yaptığı spor disiplini ve vücut orantılarından anlaşılan birtakım kalınlaşmalara sahip olması, sporcu ikonografisinin alt bölümü olan disiplin temsiline olan uyumunu göstermektedir.[365]

Şekil 26: Eupheros Mezar Steli.

Kaynak: Childs, s. 157.

[365] Boardman, s. 189; Childs, s. 157

Sporcu ikonografisinin Disiplin temsilleri için en önemli göstergelerinden biri şüphesiz heykelin tuttuğu ya da taşıdığı herhangi bir disipline ait kullanılan araç gereçlerdir. Bu konuda en iyi temsillerden biri Polykletios'un Doryphorosu'dur. (Şekil 27) Bu heykel özellikle Polykleitos un "vücut bölümlerinin birbirine orantısı" olarak aktardığı *symmetria'*nın en iyi örneğidir. Vücut özellikle hareket biçimini oldukça başarılı bir şekilde göstermektedir. Mükemmel vücut oranları ile bilinen bu "Kanon" heykeli, stilistik temsillerden ziyade spor ve sporcu ikonografisinin orantısal bir heykel sanatı yarattığını da göstermektedir.[366] Kontrapost duruşunun en çarpıcı erken örneklerinden biri olan bu heykelde sağ bacak kasılmış şekilde görülürken, aynı zamanda denge desteği olarak sabit ayak görevindedir. Sol ayak dizden kırılmış şekilde arkaya doğru rahat bir tavır ile adım atar pozisyonda durmaktadır. Sağ tarafa dönük başı bacaklarından üst gövdeye doğru ¾lük bir dönüşü de rahatça sergilemektedir. Bu pozisyondan ötürü heykelin adonis kaslarının destek tarafında daha yukarıda kalması, arkada kalça kıvrımının sağ taraftan sol tarafa doğru alçaldığını göstermektedir. Bu duruş özellikle dinlenir ya da rahat pozisyonlar için günlük hayatta dahi sıklıkla tercih edilmektedir. Sağ elinde tuttuğu mızrağıyla muhtemelen yarışmadan çıkmış ve zor bir atış yapmış gibi yorulmuş bir ifade gözükmektedir. Kasılmış vücudunu dinlendirmek üzere kendinden de emin bir şekilde sağ omuzuna yaslamış olduğu mızrağıyla muhtemelen yarışma alanından çıkmaktadır. Bu ikonografik gösterimler ve ayrıca mızrak taşıması bahsettiğimiz disiplin ikonografisi için oldukça uygundur.[367]

[366] Boardman, s. 205

[367] Georg Lippold, **Die Griechische Plastik**, Munich, 1950, ss. 163-164; Arnold Walter Lawrence**, Classical Sculpture**, 1928, s. 211; Childs, ss. 99-112

Şekil 27: Polykleitos'un Doryphoros Heykeli.

Kaynak: Boardman, s. 205.

Aslında dönemin idealize anlayış içinde anılan heykel sanatı ve figür betimlemeleri bu konunun sporcular için böyle olmadığını göstermektedir. Diğer birçok farklı konudaki heykellerde fit vücut yapıları ve duruşları ile aslında sporcu heykellerine karşı realistik bir hayranlık beslemektedir. Ancak sporcu heykelleri bu işle uğraşan profesyonel kişilerin rahatlıkla ulaşabilecekleri bir görünüme sahiptir. Bu durum sporcu heykellerinin idealize bir tavırla yapılmasından çok, zaten var olan bu mükemmelliği dışa vurarak realist bir akım içerisinde olmuştur. Kısaca MÖ 5. Yüzyılın ikinci yarısına ait olan Doryphoros'un da içinde bulunduğu Klasik Dönem'de diğer heykeller için de kullanılan idealist akım tekniği böyle mükemmel vücutlara sahip sporcular için realist ve ulaşılabilir bir formdadır. Sporcu heykelleri idealizm

üzerine kaslı ve fit yapılmamaktadır.[368] Zaten ulaşılabilir kıstasları ve vücut yapıları günümüzde de olduğu gibi sporcu heykellerine benzemektedir.

Alet ve araç-gereçler sporcular için olmazsa olmaz bir öneme sahipti. Bu araç gereçleri karşılaşmalardan veya idmanlardan önce, karşılaşmalar sırasında ve karşılaşmalardan sonra dahi kullanmaktaydılar. Heykel sanatı için bu araç-gereçler ikonografinin ve konunun kesinliği açısından vurgulamak istediği olayın çabucak anlaşılmasını sağlamaktaydı. Buna güzel bir örnek olarak vücuduna "yağ döken atlet" heykeli gösterilebilir. Ayakta duran heykel kontrapost hareketiyle birlikte sağ ayağını sabit destek ayağı olarak kullanmış, sol ayağı ise Doryphoros'ta olduğu gibi hareketliliği de vurgulayarak dizden kırılmış şekilde arkaya doğru uzatılmıştır. Heykel sağ elinde tuttuğu aryballos ya da farklı bir form kabından, sağ omuzu üzerinden göbek deliği hizasına doğru uzattığı sol eline doğru dökerken betimlenmiştir. Ayrıca sol ayağına destek olarak dengeyi korumak adına yapılmış Roma kopyasında ağaç kütüğüne asılı başka bir sporcu aleti de yer almaktadır. Yapmış olduğu disipline uygun şekilde hazırlanan sporcu heykeli ikonografik olarak Disiplin Temsili'ne uygun gözükmektedir. Duruşun ve sert üslubunun Polykleitos'a yakın olmasından dolayı orijinali MÖ 5. Yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir. Ayrıca şekilde gözüken heykelin dizden aşağı kısmının sonradan restorasyonla tamamlandığı da belirtilmiştir.[369] (Şekil 28)

Yapılan spor sonrasında birçok sporcu yine alet kullanmaya devam etmiştir. Örneğin sporcular strigilis ya da benzeri bir cisimle temizlenerek vücudunu terle birlikte yapışmış olan kirden arındırmaktaydı. Bundan sonra sporcular büyük bir yorgunluk içinde görülürken heykelin bu bitkinlik ifadesi yapmış olduğu idman ya da karşılaşmayla bağlantılı olmalıdır. Bu yüzden dinlenen atlet heykelleri ile bu yorgunluk ifadesi ve aktivite bağlantısından ötürü disiplin-branş ikonografisinin içinde değerlendirilmelidir. Bu konuya örnek olarak üç heykel gösterilebilmektedir.

[368] Edmund von Mach, **Greek Sculpture: Its Spirit and Its Principles**, Parkstone Press, New York, 2006, ss. 189-193
[369] Boardman, s. 232; Mach, ss. 189-196;

Şekil 28: Yağ Döken Atlet Heykeli, Florence Tipi.

Kaynak: Boardman, s. 214.

Bunlardan ilki orijinali MÖ 410 civarına tarihlendirilen "Narkissos" heykelidir. (Şekil 29) Heykel kendi duruşu itibariyle Doryphoros ve diğer Polykleitos eserlerinden daha büyük kontrapost çizgisine sahiptir. Adonis çizgileri bel kısmından itibaren üst gövdenin bükülme hizasını iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Ayakta duran heykelin sağ bacağı sabit-destek ayağı olarak yapılırken, sol bacak dizden kırılmış şekilde geriye doğru atılmıştır. Yorgunluğun en büyük temsili yaklaşık 45 derecelik bir açıyla dirsekten kırılarak beline destek olarak arkaya attığı sağ kolu ve heykelin cinsel organı hizasına kadar yükseltilmiş yanında bulunan payeye sol kolunu dik bir şekilde basmasından anlaşılmaktadır. Heykeli bu noktada ikiye ayırabiliriz. Destek ve duruş olarak dik bir üçgen biçiminde oluşturulmuştur. Sağ bacağının dik yapılmasından

dolayı yapılabilen sağ tarafına doğru bükülmesi, kontrapostun daha geniş ve abartılı olmasını sağlarken bu durumdan kaynaklanan denge sorunu ise yanında duran paye ve payeye dik bir açıyla basılan sol kol ile çözülmüştür. Heykelin baş kısmı su yüzeyinde kendi ifadesine bakan Narkissos'tan almıştır. Bu bakışın donuk olması muhtemelen heykeltıraşın yorgunluk ifadesine odaklanmasıyla birlikte gerçekleşmiş olmalıdır. Saç tipi ve buklelerine bakacak olursak idman ya da karşılaşmadan henüz ayrılmasından ötürü terlemiş ve toplanmış bir şekilde görülmektedir.[370] Bir diğer eser ise MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen "Tralleis Genci" veya "Dinlenen Ephebos" heykelidir.[371]

Şekil 29: Narkissos Heykeli.

Kaynak: Boardman, s. 232.

Duruş itibariyle tıpkı bir önceki Narkissos heykelinde olduğu gibi yanın duran bir payeye bu defa vücudunun sol tarafını yaslamıştır. Genç figür Narkissos gibi sağ

[370] Boardman, s. 233; Lippold, s. 165; Lawrence, s. 213
[371] Boardman, s. 124

ayağın sabit-destek ayağı konumuna getirerek sol ayağını ise sağ ayağının dış kısmına doğru dizden bükmek şartıyla uzatmıştır. Yapmış olduğu spordan sonra üzerine attığı kalın bir manto ya da *chylamis* gibi bir giysiyle bekler pozisyonda dinlenmektedir. Görüldüğü üzere pozisyon olarak da bakıldığında heykelin sol kolu omuzdan başlayan hareketle birlikte dirsekten kırılarak sağ omuzuna doğru elbiseyi tutmaktadır. Sağ göğüs üzerinde görülen şişkinlik tutmanın etkisiyle bükülen sol el bileğinin bükülmesinden kaynaklanmaktadır.[372] Kulağında kabarıklık olarak yapılmış olan kıkırdak dokusu muhtemelen güreş ya da pankreas gibi kulak kıkırdağına zarar verebilecek bir disiplinden çıktığını göstermektedir. Gençler arasında MÖ 200 civarında başlayan bu disiplin, sonrasında yaygınlaşarak talep görmüştür.[373] (Şekil 30)

Şekil 30: Dinlenen Ephebos Heykeli.

Kaynak: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Açık Erişim.

[372] Smith, ss. 56-61
[373] Pausanias 5. 8. 11; Childs, s. 59

Disiplin anı ve sonrası sporcu ikonografisi için en önemli temsillerden biridir. Daha öncesinde de bahsedildiği üzere disiplin sonrasında kendini temizleyen sporculardan bahsedilmiştir. Bu durumu temsil eden heykellerin en başında Lysippos'un Apoxyomenos eseri gelmektedir. (Şekil 31) Ephesos'un dahil olduğu birçok yerde versiyonları bulunan bu heykel spor sonrasında arınma konseptini içermektedir. Bu sebeple içerdiği olay örgüsüyle disiplin ikonografisi bölümü içinde yer alması makul gözükmektedir. Hareket olarak Polykleitos etkisi görülen heykelde sağ bacak tüm vücudun ağırlığını taşımaktadır. Heykel aynı zamanda bu vücut ağırlığını Roma kopyasında gözüken kütük üzerinde yaslanarak da sabitlemektedir. Heykelin bir başka kompozisyon ayrıntısı ise görüldüğü üzere diğer heykellerden karşılaştığımız durumlardan farklı olarak, kolunu kendisini cepheden görebilecek kişilere dik bir şekilde uzatmasıdır. Diskobolos ve diğer eserlerden hatırlandığı kadarıyla figürler yanlara doğru hareketler yaparak alan genişliğine sahip olmakta ve cepheden izlendiğinde tüm detayları ortaya koymaktaydılar. Böylece diğerlerinden farklı olarak bu heykelde derinlik algısınında yaratılmasıyla tam bir üç boyut unsuru ile karşımıza çıkmaktadır. Alt beden tarif edildiği gibi heykelde, kalçadan üstü hareketli ve sanki bir anlık poz ile tasvir edilmiştir. Heykelde sağ el ileri doğru hafif kırılma açısıyla dik denebilecek şekilde uzatılmıştır. Sol elinde bulunan strigilis ileri doğru uzatılan sağ kolun dirsek altına dayandırılmış ve kendini bu pozisyonda temizlediği görülmektedir. Sol kolu ise bu hareketi tamamlayacak şekilde tıpkı sağ kolda olduğu gibi havaya kaldırılarak omuz ve koltuk altı arasında 90 dereceye yakın bir açı yakalamıştır. Cepheye dik uzatılan kol bedene paralel gelecek şekilde dirsekten kırılarak 90 dereceye yakın bir halde sağ kolun dirsek altına uzanmaktadır. Kompozisyon olarak henüz yeni spor yapmış bir sporcudan bahsedilen heykelde, saçlar yine diğer eserde de olduğu gibi dağınık olarak yapılmıştır. Bu heykelin fiziksel olarak aktif olmasının yanında, konu olarak da aktif olduğunun temsilidir. Bir başka temsilde strigilisle temizlemesinden de anlaşıldığı üzere, toprak zeminde yapılan disipline ait bir sporcusu olduğu, heykelin kulak detaylarında da görülmektedir. Kulak kıkırdağı ve boğumunun kırılmış olmasından dolayı pankreas ya da güreş gibi ağır bir spor yaptığını göstermektedir. Sabit, ruhsuz ve klasik bakışları dönem üslubu ve dinsel figürler gibi toplumda oluşmuş sporcu kutsallığıyla da ilgili olmalıdır. Ayrıca Lysippos'a atfedilen vücut baskınlığının önüne geçmemesi ve atletik oranları daha

fazla vurgulamak için yaptığı kafanın oransal anlamda daha küçük yapıldığı görülmektedir.[374]

Şekil 31: Lysippos'un Apoxyomenos Heykeli, Vatikan Tipi.

Kaynak: Childs, fig. 150.

[374] John Boardman, **Geç Klasik Dönem**, Homer Kitabevi, 2014, (Geç Klasik), ss. 57-58; Mark D. Fullerton, **Greek Sculpture**, Wiley Blackwell, Chichester, 2016, ss. 259-261; Nigel Spivey, **Understanding Greek Sculpture; Ancient Meanings Modern Readings, Thames and Hudson**, London, ss. 221-223; Andre Stewart, **Greek Sculpture: An Exploration**, New Haven- London, 1990, ss. 160-162; Childs, ss. 117-119

Lysippos'a atfedilen bir diğer sporcu heykeli ise bulunduğu yerdeki bir batıktan ismini alan "Antikythera Genci" heykelidir. (Şekil 32) Ayakta duran heykel sol bacağını sabit ve hareketsiz olarak destek bacağı şeklinde kullanmaktadır. Heykelin sağ bacağı hareketli olacak şekilde dizden kırılarak arkaya doğru uzatılmış ve topuk bölümü heykelin kaidesinde plinthosundan kopmuştur. Heykelde bu şekilde gerçekleşen kontrapost duruşuyla birlikte ¾ lük dönüşü ile üst gövdesini serbest ayağının olduğu sağ tarafa doğru çevirmiştir. Sol kol aşağı doğru serbest bırakılırken muhtemelen elde bulunan bir cisimden dolayı el kapalı olarak görülmektedir. Sağ el ise kafayla birlikte dönen üst bedenin baktığı yere doğru çevrilmiştir. Sağ kol heykelin baktığı yöne dik olarak uzatılmış dirsekten itibaren hafif bir açısıyla yukarı doğru kırılmış ve avuç içi bu yöne doğru bakmaktadır. Sağ elin işaret ve orta parmağın dik bir şekilde karşıya uzatılmasıyla yüzük parmağının avuç içine doğru kapanması muhtemelen cepheye doğru uzattığı bir nesneyi taşıdığını göstermektedir. Diğer heykeller gibi çıplak betimlenmiş heykelin saydığımız duruşlardan dolayı Medusa öldüren Perseus olduğu düşünülse de olay esnasında kendisine yardım eden Hermes'e ait herhangi bir atribütün heykel üzerinde olmaması bu tezi çürütmektedir. Muhtemelen saçlarının karışıklığı ve göz çevresinde yer alan kırışıklıklar ile vücudun şişmiş kas yapısı, spor idmanından ya da karşılaşmadan çıktığını doğrulamaktadır. Elinde ise ya zafer kazanmasının ardından bir çelenk ya da spor disipliniyle ilgili bir eşya tutuyor olmalıdır. Zafer kazanmasıyla ilgili bu belirsizliğinden dolayı sporcu ikonografisinin disiplin temsilinde yer alması daha uygun gözükmektedir.[375]

[375] Boardman, Geç Klasik, ss. 70-71; Stewart, s. 185; Carolina Houser ve David Finn, **Greek Monumental Bronze Sculpture**, Vendome Press, 1983, ss. 92-94

Şekil 32: Antikythera Genci Heykeli.

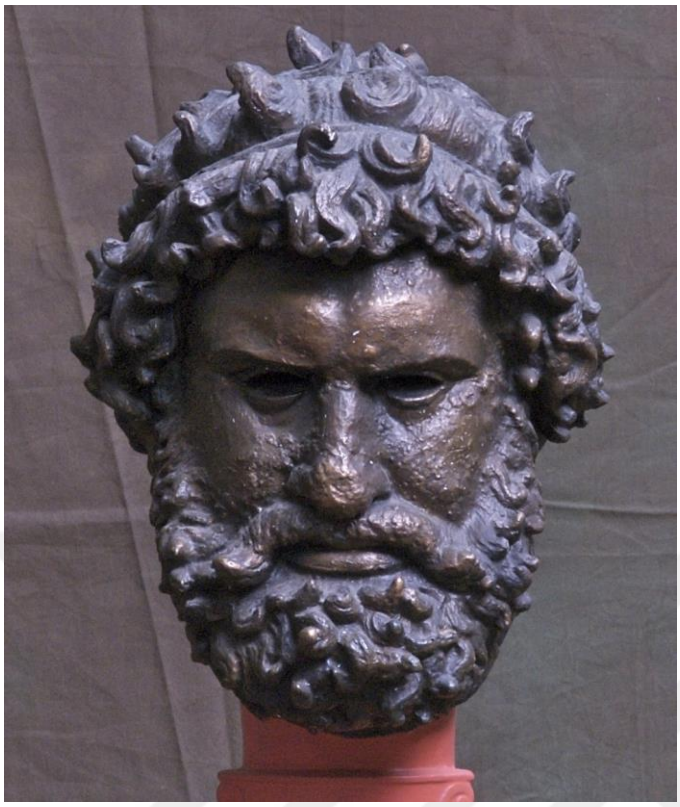

Kaynak: Childs, fig. 70.

Eserler üzerinde herhangi bir alet ya da araç-gereç yer almaması heykeli var olan anatomoik veya farklı bir takım özelikleriyle değerlendirmemize sebep olmuştur. Tıpkı Antikythera heykelinde olduğu gibi Olympia'da bulunmuş MÖ 350 civarına tarihlendirilen bir heykel başı sadece kulak üzerinde ve yüzünde oluşmuş deformasyondan ötürü boksör olarak nitelendirilmiştir. Karmaşık saçlara sahip heykelin aynı zamanda ince bir saç bandı taktığı da görülmektedir.[376] (Şekil 33)

[376] Boardman, Geç Klasik, s. 70; Childs, s. 112

Şekil 33: Olympia Boksörü.

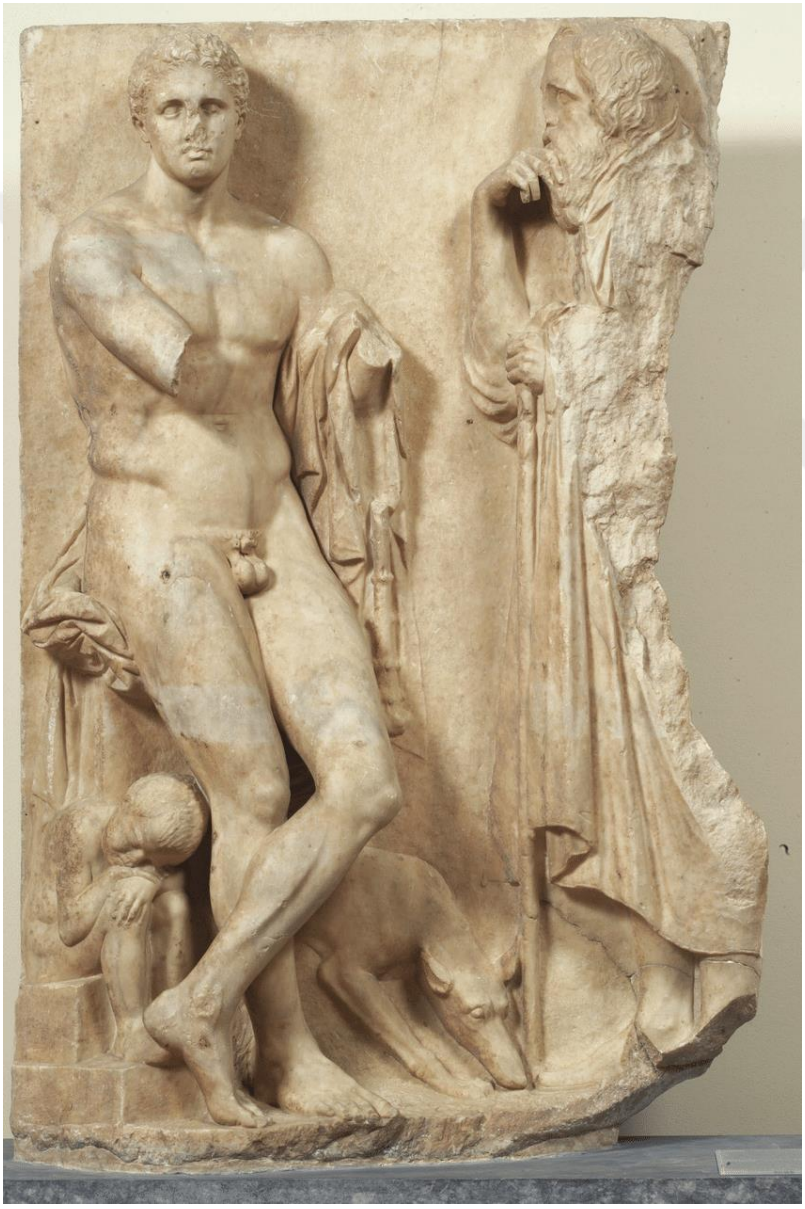

Kaynak: Boardman, Klasik Heykel, s. 70.

Saç bandı gibi atlet eşyaları, karmaşık saçlar ve atletik vücut gibi öğeler toplum tarafından kabul edilen ve saygı gören temsiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum mezar stellerinde ölen kişinin genç yaşına vurgu yapmak için kullanılmasına yol açmıştır. Bunlardan biri de Atina Ilissos yakınlarında ele geçmiş ve MÖ 330 civarına tarihlendirilen yüksek kabartma tekniğinde yapılmış mezar stelidir. (Şekil 34) Stel üzerinde muhtemelen cepheden seyircilere doğru ve uzaklara doğru bakan bir genç, bu gence kederli duruşu ve baş örtüsüyle bastonuna yaslanmış muhtemelen kayıp oğluna bakan bir baba figürüdür. Apoxyomenos ve Antikythera gibi vücut odağı ve oransal olarak küçük bir kafa muhtemelen Lysippos'a ait heykeltıraşlık üslubuna ait olduğunu göstermektedir. Sağ kalçasıyla bir yere yaslanmış olarak çıplak betimlenen figür altında duran muhtemelen kalın bir hymationu ucundan tutmuş, cepheye doğru uzanan sol koluna dolandırmıştır. Yaslandığı yerden aldığı destekle sağ bacak ileri doğru uzatılmış ve destek olarak sabit halde bırakılmıştır. Sol ayak ise Dinlenen Ephebos'ta olduğu gibi dizden kırılmış şekilde sağ ayağın dışına doğru uzatılmıştır.

Böylece bacaklar arasında ki açı küçülmüş ve kaslı yapısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sağ bacak sabit olduğundan tamamen zemine yapışık, sol ayak ise rahat duruşla birlikte parmaklar zemine yapışık ancak topuk tamamen kopuş şekilde betimlenmiştir. Vücudun dışından baş bölümü ise yine standart hale gelmiş, karışık saç ve duygusuz bir bakışla tanımlanabilmektedir.[377]

Şekil 34: Ilissos Mezar Steli.

Kaynak: Fullerton, s. 266.

[377] Fullerton, ss. 265-266; Ruth E. Leader, "In Death not divided: Gender, Family, and State on Classical Ahenaian Grave Stele", **American Journal of Archeology**, 1997, ss. 683-699; Margaret Miles, "The Date of the Temple on the Ilissos", **Hesperia**, Sayı: 49, 1980, ss. 309-323

Uffizi Güreşçileri tutku ve hırs gibi birtakım sporcu duygularının yansıtıldığı neredeyse tekil bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Şekil 35) Güreşçiler şu ana kadar gördüğümüz diğer kompozisyonlardan farklı olarak grup şeması halinde betimlenmiştir. Bir karşılaşmanın betimlendiği heykel grubunda iki kişinin güreştiği izlenmektedir.[378]

Şekil 35: Uffizi Güreşçileri Heykel Grubu.

Kaynak: Smith, s. 55

Karşılaşma sırasında dinamik ve kaslarının şişmesinden anlaşılacağı üzere yeterince mücadele eden çift daha öncede anlatıldığı üzere birbirini yenmek için tuş etmek zorundadır. Bu tuş etme pozisyonlarından biride görüldüğü üzere bir oyuncunun rakibinin hareket özgürlüğünü kısıtlayarak pes etmesinin sağlamaktadır. Heykeltıraş tam olarak tutkunun ve enerjinin artık zirve yaptığı rakibini tam pes ettirdiği bir

[378] Smith, s. 55

pozisyona odaklanarak adeta bir fotoğraf karesi gibi olayı tek pozisyona sığdırmıştır. MÖ 3. yüzyıla tarihlenen heykelde karmaşık ve benzer saç tipine sahip her iki figürün başların sonradan restore edildiği de aktarılmıştır. Bu tür bir heykelin duygusal yoğunluğun zirvedeki halini aktarması ve 3 boyutlu haliyle her tarafından görülebilmesi bu tarihten sonra gelecek olan grup heykellerine ve duygusal kompozisyonlara etki ettiği söylenebilir. Karşılaşma anında olması ve heykelin ikonografik temsillerle tam zafer kazanacakken oluşturulması disiplin kategorisinde yer almasını sağlamaktadır.[379]

Bir başka duygu yoğunluğunun ikonografik temsil olarak kullanıldığı heykel ise Artemision Jokeyi'nde karşımıza çıkmaktadır. (Şekil 36)

Şekil 36: Artemision Jokeyi Heykeli.

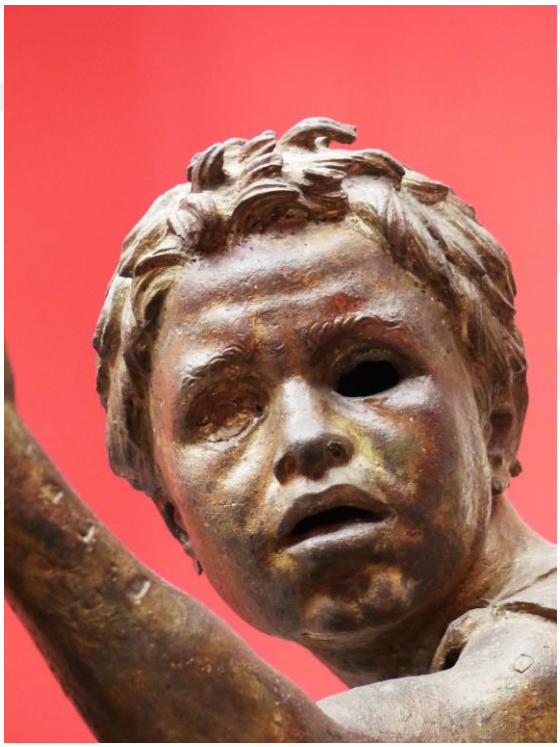
Kaynak: Mert Hüseyin Doğan.

At üzerinde yarış halindeyken betimlenen bir genç, saçları yine bir sporcu gibi karmaşık yapılırken yüz detaylarında görülen sol tarafa imalı ve heyecanlı bakışı yarışı kazanıp kazanmadığını kontrol eder gibi durmaktadır. (Şekil 37) Bu heyecan ve

[379] Smith, ss. 55-56

tutkunun heykel ikonografisinde yükselmeye başlaması giderek sert ve ruhsuz portre ifadelerinin terk edilmeye başladığını göstermektedir. Artık sadece vücut değil yüz ifadeleri heykelin sosyal konumunu belirleyerek bu gibi duygu temsillerine göre kendini belli etmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi atlı yarışlarda daha çok köle ya da hizmetçilerin kullanılması gencin çıplak vücudundan da belli olmaktadır. Oldukça sıska ve nispeten hafif bir vücudunun olması disiplin ikonografisinin temsilleri açısından at yarışlarının sosyal temellerini de yansıtabilmektedir.[380]

Şekil 37: Artemision Jokeyi'nin Yüz Detayı.

Kaynak: Mert Hüseyin Doğan.

3.2.2. Zafer ve Mağlubiyet İkonografisi

Sporcu heykellerinin disiplin ikonografisi üzerinden yoğunlaşmasından sonra en fazla karşılaşılan bir diğer ikonografik temsil zafer ve mağlubiyet üzerine kurulmuştur. Zafer kazanmak hem sporcuyu hem de sporcunun temsil ettiği kent

[380] Andrew Stewart, **Art in the Hellenistic World**, Cambiridge University Press, New York, 2014, (Art in Hellenistic), ss. 126-132; Smith, ss. 56-57

üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu yüzden kutsal alanlarda ya da kentlerde zafer kazanmış olan sporcuların heykelleri bu ikonografik temsil üzerinde durmuştur. Bu konuda birçok eser olması toplum üzerinde zafer ve örneği nadirde olsa mağlubiyet ikonografisinin öneminin yansıtmaktadır.

Bu konuda belki de en önemli örneklerden biri Polykeitos'a ait olan Diadoumenos heykelidir. Heykel "saçını bağlayan genç" adlandırmasıyla da bilinmektedir. Ayakta olan çıplak heykelin Roma kopyası günümüze kadar ulaşmaktadır.[381] (Şekil 38)

Şekil 38: Polykleitos'un Diadoumenos Heykeli.

Kaynak: Boardman, s. 205.

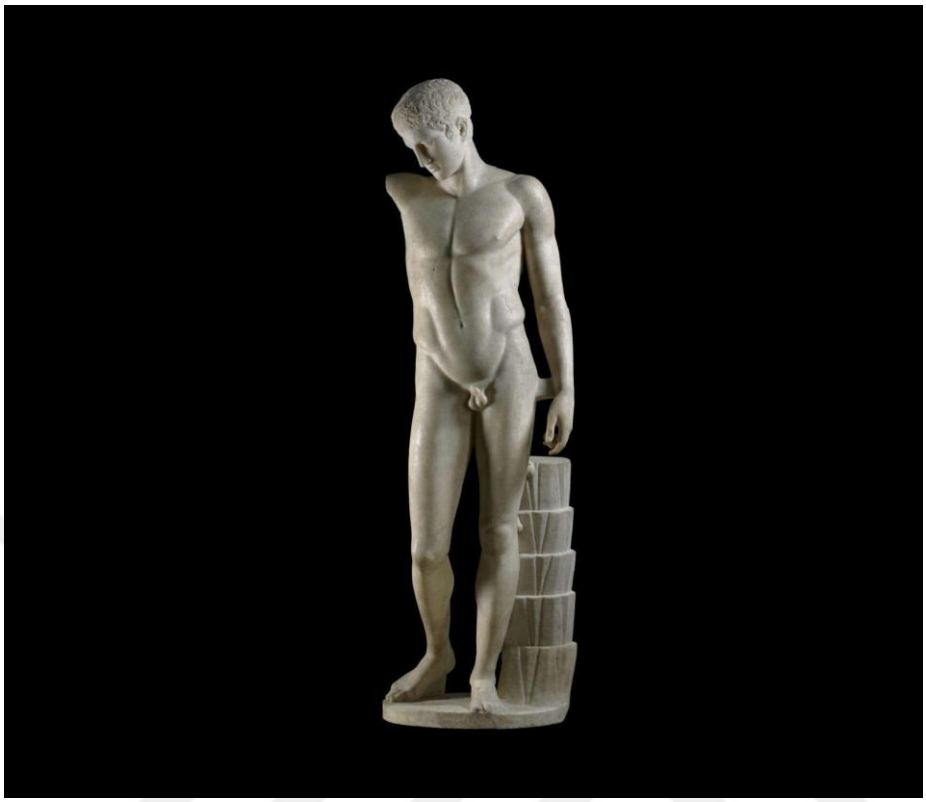
[381] Childs, ss. 77-78

Sağ ayağın destek olarak bırakıldığı, sol ayağın ise dizden bükülerek yana doğru açılacak şekilde değil, düz bir pozisyonla arkaya doğru atılmıştır. Kontrapostun bu şekilde uygulandığı heykelin başı sola doğru dönerek vücudunda da ¾ lük kıvrım yaratmıştır. Üst bedende hareket başına bağladığı diadem ile daha fazla yoğunlaşmıştır. Sağ tarafa doğru eğdiği başına sağ ve sol kolu dirsekten kırılarak uzanmaktadır. Cepheye doğru daha dönük olan sağ kolu ve omuzdan daha çok yukarı kaldırılan sol kolu ile arkadan zafer diademini bağlamaktadır. Zafer tacını takan sporcunun çıplak kaslı vücudu ve bel kalınlığıyla vücut oranları disk atma, mızrak atma, uzun atlama vb. hafif disiplin oyuncusu olduğunu düşündürmektedir. Anatomik olarak bacakların konumu ve duruş açısından Doryphoros'a benzerlik göstermektedir. Ancak saç bukleleri ve yüz hatları daha estetik işlenmiştir.[382]

Aynı kompozisyona sahip bir diğer heykel ise yine Polykleitos'un (?) olduğu aktarılan "Westmacott Atleti"dir. (Şekil 39) Bir diğer heykeltıraş olan Kyniskos'un eseri olduğu da söylenen heykelin Olympia'da olan bir kaidesi bilinmektedir. Bu heykelde ise ayakta çıplak betimlenen figür sol bacağını destek olarak sabit tutmaktadır. Sabit ayağının olduğu yerde aynı zamanda bir destek bloğu da bulunmaktadır. Sağ ayak serbest bırakılarak dizden bükülmüş ve adım atar gibi baldır kısmı öne ayak ise arkaya doğru atılmıştır. Ayakların bu pozisyonu heykele kontrapost duruşu vererek serbest bırakılan sağ ayağının adonis çizgisi uzamıştır. Aynı zamanda sol tarafa sabit tutulan bacak formu ve yaslanmış gibi durduğu destek bloğuna sol kol serbest olarak uzatılmıştır. Kırık olan sağ kolun omuz başlangıcına baktığımız zaman ise koltuk altı açısı 90 dereceden fazladır. Muhtemelen sağ kol sağa tarafa doğru dik bir şekilde açılarak sağ dirsekten bükülmüş ve sağa doğru yatık başına bir diadem ya da zafer tacı takmaktadır. Bu durum heykelin zafer ikonografisine uygun olduğunu da desteklemektedir.[383]

[382] Boardman, ss. 205-206
[383] Childs, s. 110

Şekil 39: Wesmacott Atleti Heykeli.

Kaynak: Boardman, s. 205.

Konuya ek olarak aynı kompozisyonda üretilen bir diğer eser ise "Diadoumenos Farnese" heykelidir. (Şekil 40) Heykel aynı şekilde sabit bir ayak ve serbest bir sol ayak şeklinde betimlenmiştir. Sabit sağ ayak yanında duran kütük kontrapostun daha geniş bir çizgiyle yansıtılmasına olanak sağlamıştır. Tıpkı Diadoumenos'da olduğu gibi sağ kol dirsekten kırılarak sağa doğru yatmış olan başın diademin ucunu bağlamaktadır. Kırık olan sol kol ise muhtemelen aynı kompozisyonun bir göstergesi olarak sol taraftan başın arkasına doğru bırakılmış diadem kuşağını tutarak bağlamayı tamamlamaktadır.[384]

[384] Boardman, ss. 205-206

Şekil 40: Diadoumenos Farnese Heykeli.

Kaynak: Boardman, s. 206.

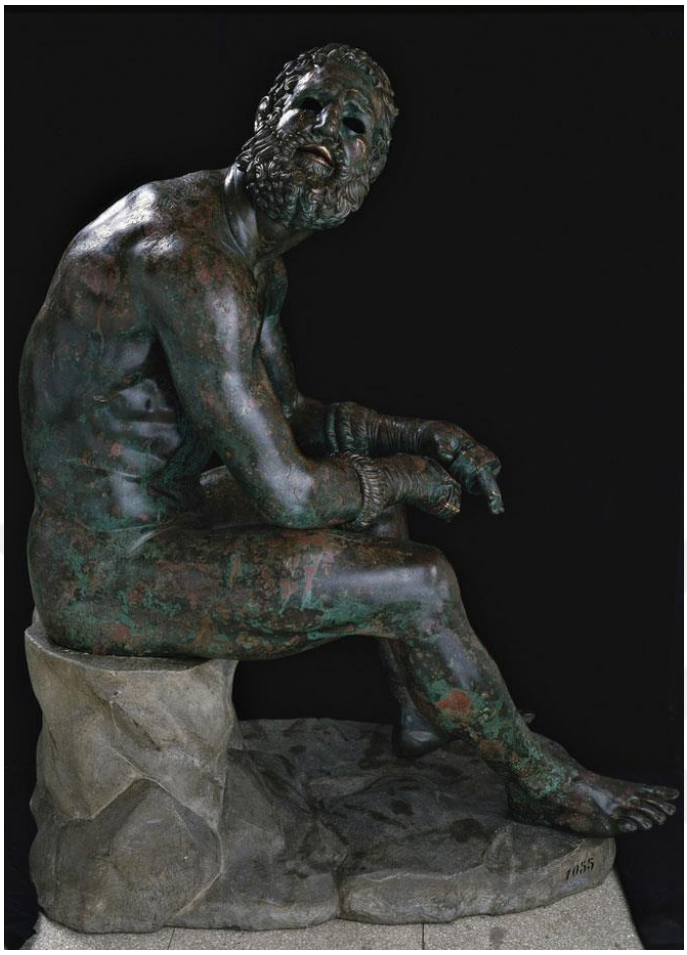
Böyle bir konunun günümüze ulaşan bu kadar versiyonunun ve kopyasının olması, antik dönem için de ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Konunun sporcu ikonografisiyle birlikte temsil edilmesi daha önce de bahsedildiği üzere zafer temsillerinin oldukça geniş yer kapladığı ve toplumsal açıdan oldukça önemsendiğini göstermektedir.

Zafer temsilinin tam tersine yenilgi temsili de yapılan eserlerin kalitesinden anlaşılabileceği üzere önem verilen bir kompozisyon haline gelmektedir. Giderek gelişen spor ve sporcu ikonografisi heykeller üzerinde farklı ancak profesyonelleşen konulara yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu konuda en iyi örneklerin başında yenilgi

ikonografisiyle de bilinen "Terme Boksörü" gelmektedir. (Şekil 41) Aynı zamanda yukarıda bahsedilen disiplin temsillerinde yer alan Uffizi güreşçileri ve Artemision Jokeyi gibi heykel üzerinde de tutku ve duygu konusu çok rahat bir biçimde okunabilmektedir. Heykel oturur pozisyonda olması sebebiyle oldukça dengeli bir duruşu vardır. Kollarında sarılı olan hymantes karşı rakibe vuruşlarda hem kendi kolunu hem de karşı tarafı korumaktadır. Ancak Terme boksörünün hymantesinin etrafına muhtemelen metal alaşımlardan sarılan bir tür araç ile karşılaşmaların kısa sürmesi amaçlanmıştır. Oturur pozisyonda olan heykel beldeki bükülme hareketi sayesinde dirseklerini dizlerine yakın bir bölgeye yerleştirerek başını yukarı kaldırmasıyla gövde üzerinde hafifte olsa bir ¾ lük bir dönüş oluşturulmuştur. Çıplak betimlenmiş heykelin en çarpıcı bölümü olan baş kısmı ise yukarı doğru 45 derecelik bir açıyla sağ tarafına kaldırmasıdır. Baş kısmının bu hareketi yüzde görülen yorgunluk ifadesi ile birlikte bitmiş bir karşılaşma anını tamamlamaktadır. Ayrıntılara bakıldığında kakmalarla birlikte hasar almış yüzü ve gözleriyle yüz hatlarının ve duruşunun anlatmak istediği figürün yenilgiye uğradığıdır. [385] Bu konu üzerinde diğer heykellerde olmayan bir durum yine göze çarpmaktadır. (Şekil 42) Yukarıda bahsedilen heykellerin birçoğunda görülen realizm dışı karakteristik olmayan yüz hatları ve sıradan insanlarda da olması muhtemel klasik yüz tipi Terme boksöründe tam tersi olarak yansıtılmıştır. Heykelin başı ve yüz hatları muhtemelen dönemine damga vurmuş bir sporcunun gerçek ifadelerinden beslenmiştir. Figür bu bakışı ve ağzını umutsuz bir biçimde açması ile duruşunun da desteğiyle, muhtemelen hakemin kendisini yenilmiş ilan etmesini izlemektedir. Zaferlerin betimlenmesi kadar yenilgilerin de böyle derin ve estetik kaygılarla işlenmesi sporcu ikonografisi içinde zafer ve mağlubiyet konusunun önemsendiğini, sporcunun zafer kazanmasının yanında mağlup olmasının bile ölümsüzleştirilerek kutsal sayıldığını anlatmaktadır. Toplum temelinde sporcuların günümüzde olduğu gibi sadece karşılaşmaya çıkması bile kahramanlaştırılmaları için yeterlidir. Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de büyük turnuvalarda yer alan sporcular kutsallaştırılarak kendilerine şarkılar ve ilahiler söylenmiş, böylece topluma üzerinde "ideal birey propagandası" yerleştirilmiştir.[386]

[385] Smith, ss. 56-57
[386] Stewart, ss. 129-132

Şekil 41: Terme Boksörü Heykeli.

Kaynak: Smith, s. 56.

Şekil 42: Terme Boksörü Heykeli Yüz Detayı.

Kaynak: Smith, s. 56.

3.2.3 Politik İkonografi

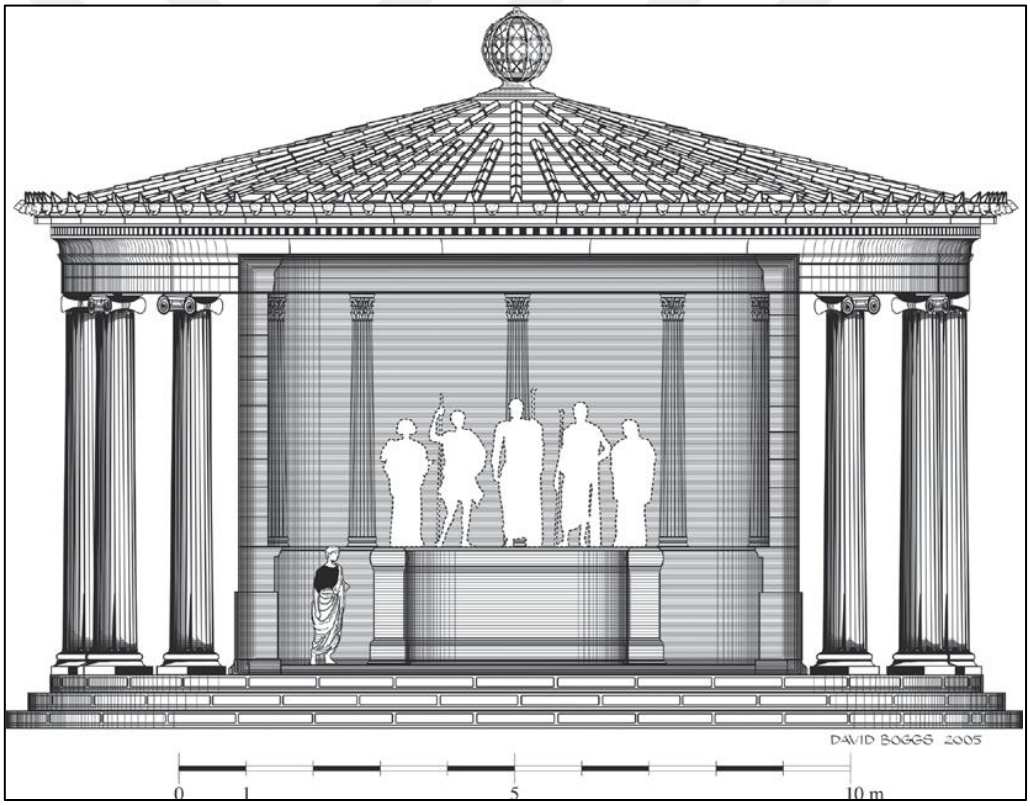
Antik Yunan'da sporcunun galip gelmesi toplum üzerinde zaferin kişileştirilmesini sağlamıştır. Bu kişileştirme giderek toplum ve zafer arasında olan bağlantıyı güçlendirmiş, sporcuların bedenleri ve hatta ruhları toplumsal kazanımların aracısı haline gelmiştir. Bir sporcu adağı hazırlamak ya da Olympia ve Delphi gibi büyük çaplı organizasyonlarda bu durum giderek sporcuların kutsallaşmasına ve hatta tanrısal ikonografilere dönüşmesine sebep olmuştur. Giderek metaforlaşan sporcu ikonografisini yaygınlaşan heykel ve anıt kültürüyle birlikte kusursuza yakın atletik vücutlar ve toplumsal ideallere yaptığı göndermelerle yönlendirici bir araç haline gelmeye başlamıştır. Bu toplumsal argümanlar kusursuz vücutların ardında propaganda kültürünün kişileşmeye ve arka planda zıtlıklar barındırmaya başlamıştır. Politik ikonografi olarak tabir ettiğimiz bu zıtlıklar, günlük hayatta sporla ilişkili olmayan kişi ya da kişilerin halk üzerinde baskı ve güven yaratabilmek için sporcu ikonografisini siyasi propaganda unsuru olarak kullanmasıdır. Spor kültürünün Antik Yunan'da yayılmasından itibaren şimdiye kadar gösterilen heykellerde portreler ya da bedenler üzerinde herhangi bir kişisel propaganda malzemesi kullanılmamıştır. Heykeller daha çok toplum yönlendirmesi için kullanılarak kişisel portre özelliklerinden uzak bir biçimde oluşturulmuştur. Ancak özellikle MÖ 4. yüzyılda değişen toplum yapısı Terme boksörü heykelinde olduğu gibi kişileştirmelere uygun hale gelmeye başlamıştır. Bu durum sporun ve sporcunun ikonografik temsillerinin tıpkı Arkaik Dönem'de spora yatırım yapan tiranlarda olduğu gibi bu defada sporcu idealine bürünen yöneticileri karşımıza çıkarmıştır. Bahsedilen dönemle birlikte özellikle Hellenistik Dönemin teokratik siyasi yapısının oluşumu sporcu ikonografisini toplum genelinden kişisel propanganda unsurlarına doğru dönüştürmüştür. Bu durumla uyumlu birkaç örnek, günümüzde olduğu gibi Antik Yunan'da spor ve sporcu ikonografisinin politik merkezli kullanılarak toplum üzerindeki etkisini göstermektedir.[387]

Bu örneklerden ilki daha öncede yukarıda bahsedilen olimpiyatların başladığı ve en önemli organizasyon olarak görülen Olympia'daki Philippeion Anıtı'dır. Anıt

[387] Julia L. Shear, Polis and Revolution: Responding to Oligarchy in Classical Athens, Cambridge, 2011, s. 279; Smith, Pindars, ss. 27-30

Olympia tapınağı çevresinde isminden de anlaşılacağı üzere II. Philippos tarafından oluşturulan eksedra kaide üzerine oturtulmuş sporcu olmayan bir heykel grubunu barındırmaktadır.[388] (Şekil 43) Aile gurubu heykellerinin günümüze ulaşan parçaları olmasa da heykel grubunun merkezinde Philip heykeli diğer heykellerin boyutlarından büyük yapılmıştır. Philip'in sağ tarafında oğlu III. Aleksander ve eşi Olympias heykelleri yer alırken, annesi Eurydike ve babası Amyntas ise sol kanatta durmaktaydı. Portre kompozisyonunun Zeus Olympia tapınağının doğu alınlığına benzemesinden önce daha önemli bir durum var ki o da aslında sporla ilişkisi pek olmayan bu yönetici ailenin erkeklerinin sporcu ikonografisiyle yansıtılmasıdır.[389]

Şekil 43: Olympia Philippeion Anıtı Rekonstrüksiyonu.

Kaynak: Keesling, s. 94.

[388] Pausanias 5. 20. 9-10

[389] Pausanias 5. 25. 10; Peter Schultz, "Divine Images and Royal Ideology in the Philippeion at Olympia", **Aspects of Ancient Greek Cult: Context, Ritual and Iconography,** (Ed. Jesper Tae Jensen, George Hinge, Peter Schultz ve Bronwen Wickkiser), 2009, ss. 130-133; Keesling, s. 96

Bu durum aslında sporcular ve yöneticiler arasında oluşan bağın artmasına ve spor kültürünün giderek yükselmesini sağlamış olmalıdır. Zeus tapınağı çevresinde konumlanan belki de birçok portre ve kişiselleştirilmiş sporcu heykelleri yöneticilerin atalarına ve dinsel kahramanlara vurgu yapmasını sağlamıştır. Bu tarihlerden sonra özellikle Hellenistik Dönem'de giderek artan politik ikonografiler arasına Seleukos Nikator I, Antigonos ve Demetrios Poliorketes, Antigonos Monopthalmos, Demetrios Poliorketes ve generali Ptolemaios heykelleri veya portreleri de eklenmiştir.[390] Olympia da spor kültürünün sembollerinin o kadar temelli ve eskilere dayanması orada oluşan atmosferin giderek kutsallaşmasını ancak bu kutsallığın spor kültürü etrafında yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu durum aslında tanrı ve kahraman ikonografilerinin yanına sporcuların eklendiğini de göstermektedir. Bu ikonografik yansımalar ideal olan sporcu kişilerinin giderek daha fazla talep edildiği ve sporcu olmayanların kendilerini öyleymiş gibi göstermesini de toplumdaki spor kültürüne verilen önem ile bağlantılı olmalıdır.

Bir diğer önemli eser ise Daochos ailesine atfedilen heykel grubudur. Kendine özgü birçok özelliği de barındıran grup MÖ 333/4 yıllarında Tesselya lı Daochos ailesinin Delphi kutsal alanında yaptırmış oldukları sergileme yöntemiyle kendilerini kahramanlaştırmaktadır.[391] Philippeion da olduğu gibi nesillerin birbirini devam ettirmesi açısından benzerlikler taşımaktadır. Savaşçı atalarıyla ve kahramanlarla bağlarını heykel aracılığıyla güçlendiren yöneticiler yukarıda sözünü ettiğimiz toplum ve sporcu heykellerinin arasındaki bağlantıyla birebir örtüşmektedir.[392] (Şekil 44)

[390] Pausanias 6. 16. 3
[391] Childs, s. 171; Ernest Will, "A propos de la base des Thessaliens à Delphes", **BCH**, Sayı: 42, 1938, ss. 189-304
[392] John Ma, **Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World**, Oxford, 2013, ss. 155-239; R.R.R. Smith, **Hellenistic Royal Portraits,** Oxford: Clarendon Press. 1988, s. 25; Childs, s. 28

Şekil 44: Daochos Heykel Grubu.

Kaynak: Ali Nail Tülek.

Heykellerin durumuna bakılacak olursa, Agias, Agelaos, Aknonios, I. Daochos, I. Sisyphos, II. Daochos, II. Sisyphos heykellerinden oluşmaktadır. Heykellerin ikonografik gösterimlerinde; Agias, Agelaos ve II. Sisyphos yontuları tıpkı yukarıda bahsedilen disiplin ikonografisine uymaktadır. Bahsedilen 3 heykelde çıplak ve kaslı yapılarıyla betimlenmiştir. Genel şema çizecek olursak II. Sisyphos dışındaki iki heykelde destek sağ ayak üzerine verilmesinden ötürü sabit ayak olarak yapılmıştır. Sol ayaklar serbest olarak yapılırken özellikle daha sağlam ele geçen Agias yontusu bel kıvrımını Agelaos'a göre daha çok vurgulayarak kontrapost çizgisini uzatmıştır. Böylelikle her iki vücut ¾ lük dönüşlerini iyi bir şekilde yansıtmıştır. Heykellerin muhtemelen her iki kolu da aşağı doğru serbest bırakılarak hareketin yönelimini kapsamıştır. II. Sisyphos heykeli ise aralarında kontrapostun en çarpıcı olduğu ve yanında destek bloğu yapılmasına sebep olan bir rahatlıkla birlikte temsil edilmiştir. Diğer heykeller gibi kaslı vücuduyla dikkat çeken heykel, yanında duran payeye sol dirseğiyle dik bir şekilde yaslanmıştır. Kolu ve paye arasına ise kalın sayılabilecek bir chylamis durmaktadır. Spor aktivitesinden sonra dinlenmeye geçmiş bir tavrı olan vücudun aşırı verilmiş kontrapostu ve boyun kaslarından anlaşılabileceği üzere başının muhtemelen sola dönüş yapması, ¾ lük dönüşün bu yöne doğru olduğunu göstermektedir. Sol kolun paye üzerinden dik olarak cepheye verilmiş

olması muhtemelen sol elinde bir şey tuttuğunu da düşündürmektedir. Heykelin sağ koltuk altından anlaşılabileceği üzere açı yapmaması ve kapalı olması ile sağ kol rahat bir şekilde yere doğru bırakılmış olmalıdır. Ayrıca Agias heykelinin baş kısmında belli olan dağınık saç, saç bandı ve sol kulağın deforme olmuş kabarık hali pankreas ya da güreşçi olabileceğini göstermektedir. Aknoninos, I. Daochos ve I. Sisyphos heykelleri ise giyimli olarak betimlenmiştir.[393]

Sporcu ikonografisi için bu tipte politik örnekleri çeşitlendirmek mümkündür ancak konunun sadece toplumsal ve sporcu ikonografisi arasındaki bağlantıyı anlamak yeterlidir. Philippeion ve Daochos Anıtı toplum üzerinde yeterli saygınlığı kazanmak için sporcu ikonografisinin kullanılmasını oldukça iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Bu tip yansımaların kökeni çalışmanın başında bahsedildiği gibi Sümer ve Antik Mısır kültürlerine kadar dayanmaktadır. Politik olarak ikonografik yansımaların sporla olan ilişkisi Antik Yunan içinde heykellerin propaganda amacıyla sergilenmesini sağlamıştır. Hellenistik Dönem'de politikleşen sporcu ikonografisi Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise askeri ikonografik gösterimlere dönüşmüştür.[394]

[393] Keesling, ss. 108-113; Hyde, ss. 286-288; Childs, ss. 29-32; Will, ss. 284-304
[394] Smith, ss. 21-22

SONUÇ

Nerede ve ne zaman olursa olsun insanın bulunduğu her ortamda mücadeleye ve yarışa hazır olmaya yatkın bir doğası vardır. Bu mücadele ruhu kalabalık kitlelerin bir arada yaşamaya başlamasıyla bir tür oyun halini almaya başlamıştır. Oyun ve oyun kültürüyle bağlantılı arkeolojik buluntulara Yakındoğu'daki mezarlık alanlarında sıklıkla rastlanması, oyun kavramının insan hayatının ötesine geçtiğini ve ruhani birtakım anlamlar barındırdığını göstermektedir. Antik Mısır'da yönetici olmalarını kutlayan firavunların ritüeller kapsamında koşmaları ve halkın ya da yönetici sınıfın onu izlemesi, arka planda halkını koruyacak kadar kuvvetli ve hazır kişiliklerin sembolleşmelerine sebep olmuştur. Aynı durumun Hitit gibi farklı toplumlar ve kültürler üzerinde görüyor olmamız bu tip organizasyonların kültürler ve coğrafyaların ötesinde bir değerin yaratıldığını kanıtlamaktadır. Oyun kültürünün organize edilmesi, giderek kurallaşması ve belirli sosyal yapılaşmalar içerisine girmesi günümüzde "spor" kavramıyla özdeşleştirdiğimiz faaliyetlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Birçok arkeolojik buluntu üzerinden izleyebildiğimiz spor algısı giderek belirgin bir form kazanmaya başlamış, artık kişiler ve topluluklar kendi mücadele alışkanlıklarını bambaşka bir hale getirmişlerdir. Kültür aracılığıyla aktarılan sportif faaliyetler, Antik Yunan'da Agon kültürünün günümüz Spor kavramına yakın bir olguya dönüşmesini sağlamıştır. Başlarda Homeros'la birlikte karşılaştığımız cenaze oyunları ve kahraman kültü değişen toplum yapısı ve giderek büyüyen şehir devletlerinin kurumsallaşması sayesinde dinsel temellerinden kopmadan yaratılan bir spor organizasyonuna dönüşmesini sağlamıştır. Kurumsallaşmaya başlayan spor organizasyonlarının ilkinin Atina'lı şair Hippias'ın hesaplamalarından yola çıkarak MÖ 776 yılında başladığı aktarılmaktaydı. Arkeolojik kazılar sayesinde Olympia'da başlayan bu organizasyon şemasının MÖ 8. yüzyılın sonlarından daha erken tarihlere gidemeyeceği anlaşılmıştır. Antik Yunan'da diğer kültürlerde olduğu gibi gelişen spor kavramı hayatın her alanına etki etmeye başlamıştır. Olympia ile başlayan organizasyon kültürü sonrasında Pythia, Isthmia ve Nemea oyunlarının takibiyle kurumsallaşmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki; kurumsallaşan ve gelişen spor kültürünün Antik Yunan'dan önce olmadığı veya Antik Yunan'da başladığı söylemi philhellen bir yaklaşım olup, bilimsel gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bunun yerine binlerce yıllık bir geçmişe sahip sportif faaliyetlerin

ve bir bütün olarak spor kültürünün Antik Yunan ile birlikte kurumsallaştığı ve belirli aralıklarla yapılmaya başlanan sabit *peridoslar* haline geldiği kabul edilmelidir. Bu kurumsallaşma, dinsel ritüellerin üzerinde yükselen spor kültürüne ayrı bir nitelik katmıştır. Giderek tanrılar kadar değer verilmeye başlanan sporcuların toplum tarafından nasıl algılandığı ikonografik temsillerinden daha rahat okunmaktadır.

Toplumda her şeyin bir karşılığı vardır. Günümüzde dahi giyilen kıyafetlerden vücut hareketlerine kadar birçok şey aslında bireyin mensup olduğu toplumdan ve kültürden etkilenmektedir. Benzer şekilde Antik dönemlerde tanrı ve tanrıçaların ikonografik gösterimlerinin sporcular gibi çıplak, atletik ve fit bir vücut yapısıyla temsil edilmesi tesadüf değildir. Bu durum doğrudan Antik Yunan toplumunda sporcuya verilen değerin ve ona karşı yapılan kutsallıkla bağlantılıdır. Toplumda spor yapabilmek ve sporcu görünüşünü yakalayabilmek kuşkusuz ekonomik durumu buna olanak sağlayanlar için geçerli bir durumdur. Antik Yunan'da da bunun karşılıklarını birçok kez görmekteyiz. Edebi metinlerde spor yapanların zengin ve aristokrat sınıfta olmasıyla bu durum açık bir şekilde görünmektedir. Kölelerin ya da hizmetçilerin sadece efendilerinin yanında gymnasion ve stadionlara gidebilmesi toplumsal yapının bu konuda ne kadar keskin olduğunu yansıtmaktadır. Hatta; atlı sporlarda can tehlikesi olmasından dolayı zengin vatandaşların hizmetçilerini ya da kölelerini yarıştırdıkları bilinmektedir. Ancak yarış kazanıldığında kayıtlara günümüzde olduğu gibi at sahibinin yazılması bu durumun hala devam eden bir güç gösterisine dönüştüğünü göstermektedir. Çünkü bir tanrı gibi kusursuz ve dinç bir vücuda sahip olmak buna layık aristokrat sınıfın erişebileceği bir durumdu. Tanrılar adına yapılan ritüellerde bir kölenin herhangi bir yarışmada zafer kazanması ve kutsanması riski bile tanrılara yapılacak bir hakaret olarak görülmekteydi. Bu koşullar ve toplumsal engeller sporun ve sporcunun sadece belli kesimler tarafından domine edilmesine neden olmuştur. Ancak her ne kadar belli sınıflar içine sıkışmış olsa da dört büyük organizasyondan sonra sporcuların kuru bir zafer tacından başka hiçbir maddi kazançları olmaması, Antik Yunan toplumunun maddi çıkarlardan ziyade ideallere değer verdiğini göstermektedir. Günümüzde dahi spor organizasyonlarında zafer kazanan spor ve sporcuların kazandıkları paralardan çok topluma yaşattıkları gurur ve sevinç ön planda olmaktadır. Antik Yunan'da bu durumdan farklı hiçbir şey olmadığı anlaşılmıştır. Kentlerine zaferle dönen sporcular tıpkı bir tanrıya duyulan saygıyla karşılanmaktaydı.

Öyle ki Thasos'lu Theogenes gibi örneklerin, kendilerine ait bir kültleri dahi mevcuttur. Ancak yayılan ve gelişen spor kültürü gün geçtikçe toplumu değiştirmiş ve demokrasinin yayılımını da hızlandırmıştır. Spor alanında herkesin çıplak ve eşit şartlarda yarışması Arkaik Dönem boyunca devam eden tiranlık sisteminin sona ermesinin temel düşüncesini desteklemiş olmalıdır. Her organizasyon, toplumun arka planında yaşamın spora benzemesine sebep olmuştur. Bir zaman sonra dinsel desteklerden kurtulan spor kavramı kendi içinde yaratmış olduğu kutsallıkla toplumu dinin yapamadığı bir duruma sokarak panhellenikleştirmiştir. Toplumsal çıkar ve değerleri bir arada toplayan spor organizasyonları, toplumla beraber kültürü de yönlendirmiştir. Böylece demokrasi ve eşitlikle gelişen toplumsal zihniyet spor ve sporcu ikonografisinin yaratımına sadece sebep olmuştur. Spor tam anlamıyla önce demokratik, dönemine nazaran, bir toplumu sonra da karşılık bulduğu bu toplum içinden kendi ikonografisini yaratmıştır.

İkonografik gösterimler bu noktada sporcular için kendini kent planlamaları ve sergilenmeleri dahilinde gösterme fırsatı vermiştir. Antik Yunan' da zafer kazanan sporcuların heykelleri organizasyonların yapıldığı kutsal alanlar içindeki mekanlarda yayılmaya başlamıştı. Fit ve atletik vücutlarıyla sporcu ikonografisi genel anlamda toplumu yönlendiren ve onlara idealler sunan metaforlar haline gelmiştir. Bu metaforlar toplumun geneli için yönlendirici bir propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Sporcu heykellerinde görülen mütevazilik ve ideal vücut oranları sporcu olabilmenin ne kadar yüce ve kutsal bir amaç olduğunu toplum bilincine her yerde duran kabartma ve heykellerin aracılığıyla aşılamıştır. Sporcu ikonografisinde ya da farklı toplumsal temsillerin ürünü olsun heykeller günümüzün sosyal medya araçları gibidir. Heykeller toplum tarafından hayatta kalabilme amacıyla üretilen bir ürün değildir. Ancak toplumun birleştirilmesi ya da kültürün yayılması üzerinde son derece önem taşımaktadır ki günümüzde dahi heykeller birçok propaganda unsurunu barındırmaktadır.

Kent devletlerinin ilk aşamalarından en önemlisi de toplum yapısını istenilen biçime sokmaktır. Bu durum aslında istenilen devletin yaratılabilmesi ve kurulan devletlerin ayakta kalabilmesi için mevcut toplumu istenilen seviyeye getirmekle mümkündür. Zaman farketmeksizin geçerli olan bu durum Antik Yunan'ın erken dönem kent devletleri için yayılması mecbur bir spor kültürü yaratmıştır. Bu yüzden

özellikle Arkaik Dönem de dinle birlikte yürüyen spor kültürü MÖ 6. yüzyılın sonlarında Tyrannicides olayıyla bağımsız bir kültür olarak topluma kazandırmak istediği ideal yönü ortaya çıkarmıştır. Bu tarihten sonra artık Antik Yunan kendi kendini yönetebilen ve bağımsız hale gelmiş demokratik bir toplum yapısına bürünmüştür. Sporcu ikonografisi içinde disiplinlerin göstergeleri ile ayrılan alt başlık heykel üzerinde temsil edilen sporcu aletlerinin yansımalarına odaklanmıştır. Bu disiplin ikonografisi ile heykellerin hangi branşlardan oldukları ve hangi sporla uğraştıkları saptanabilirken toplumu da bu noktada yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Toplum gözünde sporcunun zafer kazanması hayatta ulaşabileceği en yüksek erdemlerden biridir. Odysseus'a söylenen bu söz "Zafer ve Mağlubiyet" ikonografisinin sporcu ikonografisi dahilinde en önemli temsillerden biri olduğunu göstermektedir. Zafer kazanan heykeller, onları görenlere adeta bir hedef vererek kendileri gibi bireyler olmaları gerektiğinin düşüncesini topluma empoze etmektedir. Topluma kendi istedikleri gibi bireyler olmalarından ziyade kültürün istediği bireylere dönüşmelerinin aracısı olmuştur. Ancak sporcular üzerinde Klasik dönemde yoğunlaşan "Zafer ve Mağlubiyet" ikonografisi Hellenistik Dönem'den önce MÖ 4. yüzyılın ortalarında, arka planda saklanan propagandanın en temel amacı olmuştur. Giderek Klasik dönemin ideal ve günlük portre özelliklerinden sıyrılan heykel sanatıyla birlikte artık sporcu heykelleri tanınan kişiler haline gelmeye başlamıştır. Bu durum kişileri realistik görünüşleriyle idealist düşüncelerinde yarattıkları benlerine dönüşebilme imkanı vermiştir. Sporcu olmayanlar sporcu, tanrı olmayanlar tanrıymış gibi yansıtılmaya başlanmıştır. Phillippeion ve Daochos Anıtı bu iki durumun örnekleri olarak görülebilir. Bu iki eser yöneticilerin sporcu olmadan, sporcu ikonografisini ve sporcuların gördükleri saygıyı kazanmaya çalıştıklarını göstermektedir. Tıpkı günümüz toplumlarında olduğu gibi antik dönem yöneticileri de toplum gözünde saygı görebilmek için olmadıkları kişilermiş gibi yansıtılmaya başlanmıştır. Antik dönemin en büyük propaganda unsurlarından biri olan heykelleri tam olarak bu noktada günümüz sinemalarına benzetebiliriz. Propaganda araçları size kaybedilen bir savaşı kazandırır, sporla hiçbir ilgisi olmayan kişileri de sporcu yapabilir. Sonuç olarak; Antik Yunan heykeltıraşlığındaki sporcu ikonografisi önce toplumun klasik değerlerine uyarak "disiplin, zafer ve mağlubiyet" gibi realistik konuları ortaya çıkararak toplumu yönlendirirken, değiştirdiği toplumla birlikte

özellikle yöneticilerin ideal görünüm isteklerini realistik portreleri üzerinden yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

Barringer, Judith M. "The temple of Zeus at Olympia, Heroes and Athletes", **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, Cilt: 74, Sayı: 02 The American School of Classical Studies at Athens, 2005, ss. 211-241.

Boardman, John. **Klasik Heykel**, çev. Gürkan Ergin, İkinci Baskı, Homer Kitabevi, 2013.

Boardman, John. **Geç Klasik Dönem**, Homer Kitabevi, 2014.

Brooner, Oscar. "The Isthmian Victory Crown", **American Journal of Archeology**, Cilt: 66, Sayı: 03, 1962, ss. 259-263.

Buck, Adriaan De. **Egyptian Reading Book; Exercises and Middle Egyptian Texts**, Nederlandsh Archaeologisch-Philologisch İnstituut voor het Nabije Oosten, Michigan University, 1948.

Carter, Charles. "Athletic Contests in Hittite Religious Festivals", **Journal of Near Eastern Studies**, Cilt: 47, Sayı: 03, 1988, ss. 185-187.

Childs, William A. P. **Greek Art and Aesthetics in the Fourth Century B.C.**, Princepont University, New Jersey, 2018.

Christesen, Paul. "The Transformation of Athletics in Sixth-Century Greece", **Historical Perspectives on the Olympic Games**, (Ed. Gerald P. Schaus ve Stephen R. Wenn), Canadian Enstitute in Greece, 2007, ss. 59-68.

Christesen, Paul. “Sport and Democratization in Ancient Greece”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 211-236.

Connor, Walter Robert. **The New Politicans of Fifth-Century Athens**, Hackett Princeton University, 1971.

Crawford, Harriet. **Sümer ve Sümerler**, çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2015.

Crowther, Nigel B. “Elis and Olympia: City, sanctuary and politics” **Sport and Festival in the Ancient Greek World**, (Ed. D. J. Phillips ve D. Pritchard), The Classical Press of Wales, Swansea, 2003, ss. 65-78.

Crowther, Nigel B. **Sport in Ancient Times**, Westport, 2007.

Davies, John. “The Origins of the Festivals, Especially Delphi and the Pythia”, **Pindar’s Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, ss. 47-71.

Decker, Wolfgang. "Der unbesiegbare Pharao," **Anno Journal**, Sayı: 85, 1981, ss. 44-48.

Decker, Wolfgang. “Bemerkungen Zur Konstruktıon Des Ägyptıschen Rades In Der 18. Dynastıe”, **Studien zur Altägyptischen Kultur**, Cilt: 11, Sayı: 70, 1984, ss. 475-488.

Decker, Wolfgang. **Sports and Games of Ancient Egypt**. çev. Allan Guttmann, New Haven, 1992.

Decker, Wolfgang. **Sport in der griechischen Antike**, Arete Verlag, 2012.

Dijk, R.M. Van. “Bull-Leaping in the Ancient Near East”, **Journal for Semitics**, Sayı: 22/1, 2013, ss. 144-162.

Doumas, Christos. **The Wall-Paintings of Thera**, Athens, 1992.

Eder, Christian. “Kampfsport in der Siegelkunkst der Altlevante,” **Nikephoros**, Sayı: 07, 1994, ss. 83-120.

Evans, A. "On a Minoan Bronze Group of a Galloping Bull and Acro- batic Figure from Crete," **JHS**, Sayı: 41, 1921, ss. 247-259.

Fincke, Jeanette C. “The British Museum’s Ashurbanipal Library Project”, **Iraq**, Sayı: 66, 2004, ss. 55-60.

Finley, Micheal I. ve Henri W. Pleket, **The Olimpic Games**, Dover, 2015.

Fisher, Nick. “Competitive Delights: the Social Effects of The Expanded Programme of Contests in Post-Kleisthenes Athens”, **Competition in the Ancient World**, (Ed. Nick Fisher ve Hans van Wees, 2011, ss. 175-204.

Forbes, Clerence A. **Greek Physical Education**, New York, 1929.

Gebhard, Elizabeth R. “The Early Stadium at Isthmia and the Founding of the Isthmian Games,” **Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games**, (Ed. William Coulson ve Helmut Kyrieleis), Athens 1992, ss. 73-79.

Gardiner, Norman. **Olympia: Its History and Remains**, Oxford, 1925.

Gardiner, Edward Norman. **Athletics of the Ancient World**, Oxford, 1930.

Golden, Mark. **Sport and Society in Ancient Greece**, Cambridge University Press, 1998.

Golden, Mark. **Greek Sport and Social Status**, Austin, 2008.

Goossens, E. ve S. Thielemans. "The Popularity of Sports Scenes on Attic Black and Red Figure Vases", **Bulletin Antike Beschaving**, Sayı: 71, 1996, ss. 59-94.

Guttmann, Allen. **Sports The First Millennia**, Unıversity of Massachusetts, Amherst and London, 2004.

Hammer, Dean. "Plesbiscitary Politics in Archaic Greece", **Historia**, Sayı: 54, 2005, ss. 107-131.

Harris, Harold Arthur. **Greek Athletes and Athletics**, London, 1964.

Herodotos, **Tarih**, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Homeros. **İlyada**, çev. Azra Erhat, İş Bankası Yayınları, 2012.

Homeros, **Odysseia**, çev. Azra Erhat, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Hornblower, S. ve C. Morgan, **Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals: From Archaic Greece to the Roman Empire**, Oxford. 2007.

Houlihan, Patrick F. **The Animal World of the Pharaohs**. London, 1996.

Huizinga, Johan. **Homo Ludens**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Yedinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

Hyde, Walter Woodburn. **Olimpic Victor Monuments And Greek Athletic Art,** Carnegie Instıtue of Washington Press, Washington, 1921.

Instone, Stephen. "Origins of the Olympics", **Pindar's Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, ss. 71-83.

Jackson, Danny P. **Gılgamış Destanı**, çev. Ahmet Antmen, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016.

Perry, Timothy. "Sport in the Early Iron Age and Homeric Epic", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 53-68.

Jüthner, Julius. "Dromos" **RE**, Sayı: 2, 1905, ss. 1717-1720.

Köroğlu, Kemalettin. **Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Kramer, S.N. **History Begins at Sumer**, Philadelphia, 1981.

Kurke, Leslie. **The Economy of Kudos**, Cambridge, 1993.

Kurke, Leslie. "The Economy of Kudos", **Cultural Poetics in Archaic Greece: Cult, Performance, Politics**, (Ed. Leslie Kurke ve Carol Dougherty), Cambridge University Press, 2003, ss. 131-164.

Kyle, Donald G. **Athletics in Ancient Athens**, Leiden, 1987.

Kyle, Donald G. "Sport, Society, and Politics in Athens", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 159-176.

Kyle, Donald G. **Sport and Spectacle in the Ancient World**, Second Edition, London, Blackwell Publishing, 2015.

Kyle, Donald G. **Sport and Spectacle in the Ancient World**, Wiley Blackwell, 2015.

Lamont, Deane A. "Running Phenomena in Ancient Sumer", **Journal of Sport History**, Cilt: 22, Sayı: 03, University of Illinois Press, 1995, ss. 207-220.

Lee, Hugh M. “The First Olympic Games of 776 BC”, **The Archaeology of The Olympics: The Olympics and Other Festivals in Antiquity**, (Ed. Wendy J. Raschke), Madison and London, 1988, ss. 110-120.

Lee, Hugh. “Review of Golden, Sport and Spectacle in the Ancient Greece” **Journal of Sport History**, Sayı: 26, 1999, ss. 400-401.

Lee, Hugh M. **The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games**, Hildesheim, 2001.

Legakis, Brian. **Athletics Contests in Archaic Greek Art**, University of Chicago, 1977.

Liddell, Henry George ve Robert Scott. **A Greek-English Lexicon**, Oxford, Clarendon Press, 1996.

Mann, Christian. **Athlet und Polis im Archaischen und Frühklassischen Griechenland**, California University, 2001.

Mann, Christian. “People on the Fringes of Greek Sport”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 276-287.

Marrou, Henri İrenee. **A History of Education in Antiquıty**, University of Wisconsin, 1982.

McComb, David G. **Sports in World History,** Routledge Taylor & Francis Inc., New York, 2004.

Meier, Christian. **The Greek Discovery of Politics**, Harvard University Press, 1990.

Miller, Stephen G. “The Penthatlon for Boys at Nemea,” **CSCA**, Sayı: 8 1975, ss. 199-208.

Miller, Stephen G. “The Date of the First Pythia”, **California Studies in Classical Antiquity**, Cilt: 11, 1978, ss. 127-158.

Miller, Stephen G. “Turns and Lanes”, **AJA**, Cilt: 84, 1980, ss. 160-169.

Miller, Stephen G. **Excavations at Nemea II: The Early Hellenistic Stadium**, Berkeley, 2001.

Miller, Stephen G. **Ancient Greek Athletics**, New Haven and London, 2004.

Miller, Stephen G. “The Greek Stadium as a Reflection of a Changing Society” **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 287-295.

Morgan, Catherine. **Athletes and Oracles: the transformation of Olympia and Delphi in the eighth century BC**, Cambridge University Press**,** 1990.

Morgan, Catherine. “The Origins of the Istmian Festival”, **Akten des Internationalen Symposions: Olympia 1875-2000, (**Ed. Helmut Kyrieleis), Mainz, 2002, ss. 251-255.

Morgan, L. “The power of the beast: Human-animal symbolism in Egyptian and Aegean Art”, **Ägypten und Levant**, Sayı: 7, 1998, ss. 17-31.

Morris, Ian. “The Use and Abuse of Homer”, **Classical Antiquity**, Cilt: 05, Sayı: 01, 1986, ss. 81–129.

Morris, Ian. **Archaeology as Cultural History**, Oxford, 2000.

Mouratidis, John. “Anachronism in the Homeric Games and Sports”, **Nikephoros,** Sayı: 03, 1990, ss. 11–22.

Murray, Sarah. “The Role of Religion in Greek Sport”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, **s**s. 309-320.

Müller, Stefen. **Das Volk der Athleten: Untersuchungen zur Ideologie und Kritik des**, Wissenschaftlicher Verlag Trier, 1995.

Neils, Jenifer ve Stephen Victar Tracy. **Games and Athens,** American School of Classical Studies at Athens, 2003.

Neils, Jenifer. **“**Picturing Victory; Representations of Sport in Greek Art”, **A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity,** 2014, ss. 81-98.

Nicholson, Nigel James. **Aristocracy and Athletics in Archaic and Classical Greece**, Cambridge, 2005.

Nielsen, Thomas Heine**. Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture**, Copanhagen, 2007.

Nielsen, Thomas Heine. “Panhellenic Athletics at Olympia” **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 133-146.

Nijf, Onno van. “Athletics, festivals and Greek İdentity in the Roman East” **Proceedings of the Cambridge Philological Society**, Sayı: 45, Cambridge University Press, 1999, ss. 180-192.

Olivovà, Véra. **Sports and Games in the Ancient World,** London, Orbis Publushing Limited, 1984.

Papakonstantinou, Zinon. "Ancient Critics of Greek Sport" **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 320-332.

Papalas, Anthony J. "The Devolopment of Greek Sport", **Ancient World**, Cilt: 09, 1984, ss. 67-78.

Pausanias. **Description of Greece**, çev. W.H. S. Jones, Loeb Classical Library, 1918.

Perlman, Paula, **City and Sanctuary in Ancient Greek: The Theodorakis in the Peloponnese**, Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.

Petermandl, Werner. "Growing Up with Greek Sport", **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 236-246.

Plato. **Republic,** çev. Mehmet Ali Cimcöz, İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

Pleket, Henri Willy. "Games, Prizes, Athletes, and Ideology", **Stadion**, Cilt: 01, 1975, ss. 49-89.

Pleket, Henri Willy. "The Participants İn The Ancient Olympic Games: Social Background And Mentality", **Proceedings of an İnternational Symposium On The Olympic Games**, (Ed. W. Coulson ve H. Kyrieleis), 1992, ss. 147–152.

Pleket, Henri Willy. "Zur Soziologie des Antiken Sports", **Nikephoros**, Cilt: 13, 2001, ss. 157-212.

Pleket, Henri W. “The Olympic Games in antiquity” **EurRHist,** Cilt: 12, Sayı: 03, 2004, ss. 402-412.

Pleket, Henry W. “Inscriptions as Evidence for Greek Sport”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, s. 98-112.

Poliakoff, Michael. **Combat Sports in the Ancient World, Competition, Violence and Culture**, New Haven and London, Yale University, 1987.

Pritchard, David. “Athletics, Education, and Participation Classical Athens”, **Sport and Festival in the Ancient Greek World**, (Ed. David Phillips ve David Pritchard), 2003, ss. 332-348.

Pritchard, David. “Sport, War, and Democracy in Classical Athens” **İnternational Journal of the History of Sport**, Sayı: 26, 2009, ss. 212-245.

Puhvel, Jaan. “Hittite Athletics as Prefigurations of Ancient Greek Games”, **The Archaeology of the Olympics: the Olympics and other festivals in antiquity**, (Ed. Wendy J. Raschke), Los Angeles, 1988, ss. 46-58

Raney, A. A. ve J. Bryant. **Handbook of sports and media**, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2006.

Reid, Heather. “Athletic Heroes”, **Sport, Ethics and Philosophy**, Cilt: 04, Sayı: 02, 2010, ss. 125-135.

Reid, Heather. “Athletes as heroes and role models: an ancient model”, **Sport, Ethics and Philosophy**, Cilt: 11, Sayı: 01, 2016, ss. 41-43.

Gisela M. A. Richter, **The Sculpture and Sculptors of Greeks**, Yale University, 1929

Rollinger, Robert. “Gilgamesh als ‘Sportler’, oder: pukku und mikkû als Sportergeräte des Helden von Uruk,” **Nikephoros**, Sayı: 19, 2006, ss. 9–44.

Romano, David G. **Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: The Origins of the Greek Stadion,** Philadephia, 1993.

Romano, David Gilman. “Athletics Festival in the Northern Peloponnese and Central Greece”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 176-192.

Ronald Hubscher, **L'histoire En Mouvements**, Paris, 1992.

Rutter, Jeremy. “Sport in the Aegean Bronze Age”, **A Companion Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity**, (Ed. Paul Christesen ve Donald Kyle), 2014, ss. 36-53.

Sansone, David. **Greek Athletics and the Genesis of Sport**, Berkeley, 1988.

Scanlon, Thomas F. “Greek Boxing Gloves: Terminology and Evolution”, **Stadion 8-9**, 1982-1983, ss. 31-45.

Scanlon, Thomas F. ‘‘The vocabulary of competition: Agon and Aethlos, Greek terms for contest’’, **Arete: The Journal of Sport Literature**, 1983, ss. 147-162.

Scanlon, Thomas F. "Women, Bull Sports, Cults and Initiation in Minoan Crete," **Nikephoros**, Sayı; 12, 1999, s. 50-65.

Scanlon, Thomas. “Contesting Ancient Mediterranean Sport”, **International Journal of the History of Sport**, Sayı: 26, 2009, ss. 149-160.

Scott, Michael. **Delphi and Olympia: The Spatial Politics of Panhellenism in the Archaic and Classical Periods**. Cambridge, 2010.

Shapland, A. “Jumping to Conclusions: Bull-Leaping in Minoan Crete”, **Society & Animals**, Sayı: 21, 2013, ss.197-207.

Shear, Julia. “Atarbos Base and The Panathenaia” **Journal of Hellenic Studies**, Sayı: 123, 2003, ss. 164-180.

Siewert, Peter. “The Olympic Rules”, **In Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games**, (Ed. William Coulson ve Helmut Kyrieleis), Athens, Deutsches Archaeologisches Institute, 1992, ss. 113–127.

Smith, Roland Ralph Redfern. “Pindar, Athletes, and the Early Greek Statue Habit”, **Pindar’s Poetry, Patrons and Festivals**, (Ed. Simon Hornblover ve Catherine Morgan), Oxford University Press, 2007, ss. 83-141.

Sipahi, İbrahim T. “Eine althetische Reliefvase vom Hüseyindede Tepesi”, **IstMitt**, Sayı: 50, 2000, ss. 63-85.

Sipahi, İbrahim T. “New Evidence From Anatolia Regarding Bull-Leaping Scenes in the Art of Aegean and Near East”, **Anatolica,** Sayı: XXVII, 2001, ss. 107-126.

Sipahi, İbrahim T. “Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler”, **Anadolu / Anatolica**, Sayı: 40, 2014, ss. 21-43.

Sipahi, İbrahim T. “Hititlerde Dans-Müzik ve Günümüze Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, 2019, ss. 71-97.

Sjöberg, Ake W. “‘Trials of Strength’. Athletics in Mesopotamia,” **Expedition**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1985, ss.7–9.

Starr, Chester. “Economic and Social Conditions in the Greek World”, **In The Cambridge Ancient History**, (Ed. John Boardman ve Nicholas Geoffrey Lempriere Hammond), 1982, ss. 417-436.

Struna, Nancy L. “Social History and Sport”, **Handbook of Sports Studies**, (Ed. Jay Coakley ve Eric Dunning), SAGE Publications, London, 2000, ss 187-202.

Trevor, Bryce. **Life and Society in the Hittite World**. Oxford, 2002.

Ünal, Ahmet. **Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük**, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.

Ünal, Ahmet. **Eski Anadolu Siyasi Tarihi**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018.

Valavanis, Panos. “La proclamation des vainqueurs aux Panathénées: À propos d’amphores panathénaïques de Praisos” **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Sayı: 114, ss. 325–359.

Young, David. **A Brief History of the Olympic Games**, Oxford, 2004.

Younger, John. G. “Bronze Age Representations of Aegean Bull-Leaping,” **American Journal of Archaeology**, Sayı: 80, 1976, ss. 125–137.

Younger, John. G. “A New Look at Aegean Bull-Leaping”, **Muse**, Sayı: 17, 1983, ss. 72–80.

Younger, John. G. “Bronze Age Representations of Aegean Bull-Games, III”, **POLITEIA (Aegaeum 12)**, (Ed. R. Laffineur ve Wolf-Dietrich Niemeier), Liège, 1995, ss. 507–545.

Zeuner, F. E. **A History of Domesticated Animals**, London, 1963.

Weniger, Ludwig. “Das Hochfest des Zeus in Olympia” **Klio**, Say**ı:** 04, 1904, ss. 150-162.

Whitley, James. “Agency in Greek Art”, **A companion to Greek Art**, (Ed. Tylor Jo Smith ve Dimitris Plantzos), Wiley-Blackwell, 2012, ss. 579-597.